

MAGYAR MÚZEUMOK

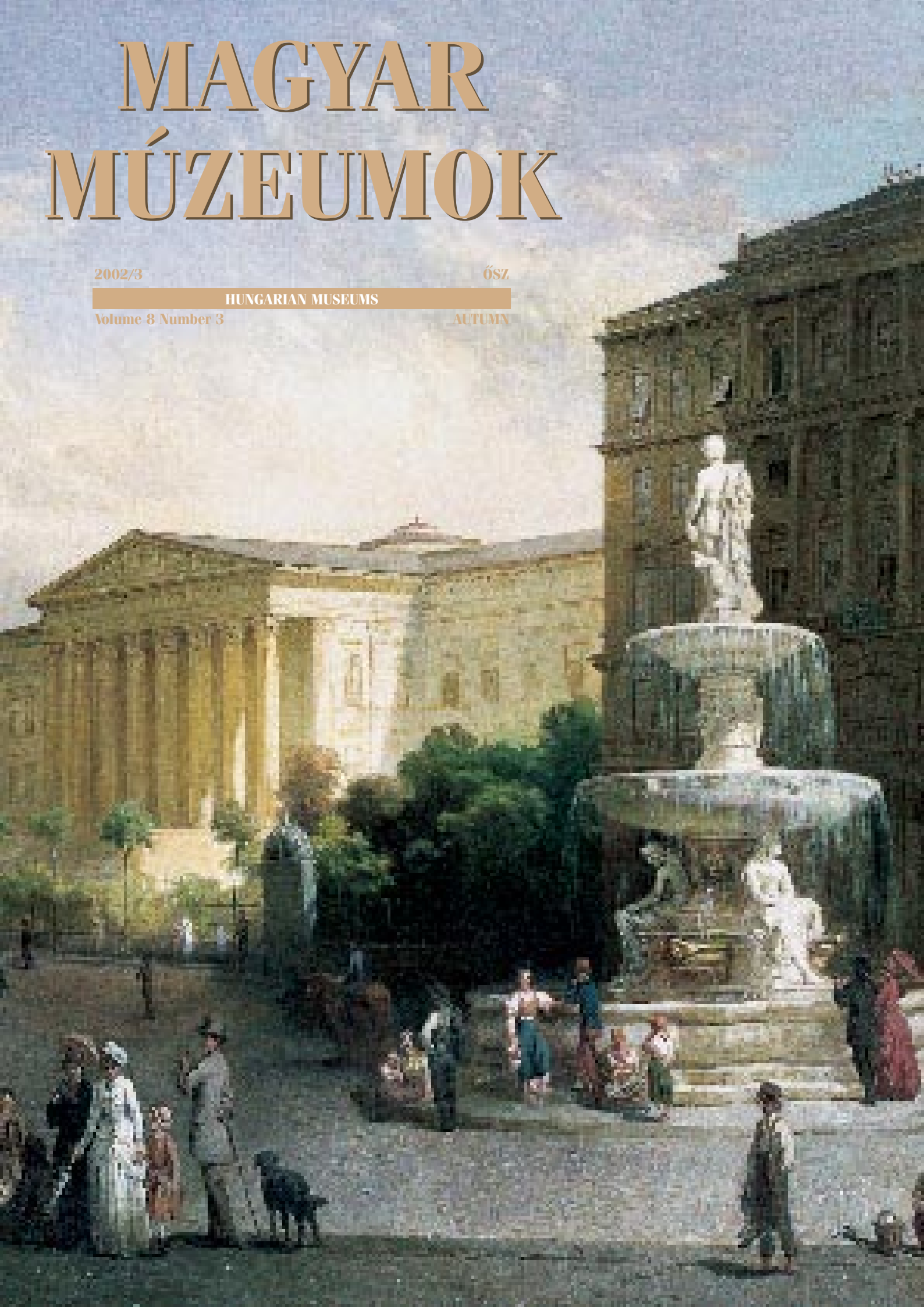
2002/3

ŐSZ

HUNGARIAN MUSEUMS

Volume 8 Number 3

AUTUMN

Johann Ender: Széchenyi Ferenc.
Olaj, vászon. 1823
Johann Ender: Ferenc Széchenyi.
Oil on canvas. 1823

Kiállítási körkép Exhibitions

*A „barbár piac” és az újkőkori vadászat grafikai terve
a Nemzeti Múzeum új régészeti kiállítása részére
The graphic design of the “Barbarian Market”
and the Neolithic hunting for the National Museum’s
new archaeological exhibition*

*Részlet a Savaria Múzeum őrségi kiállításából
Detail of the Órség Region exhibition
of the Savaria Museum*

Fotó – Photo: Illés Péter – Balogh Lajos

*Részlet a Néprajzi Múzeum Nyeregbe! című kiállításából
Detail of the exhibition „Into the Saddle”
in the of Ethnography Museum
Fotó – Photo: Sarnyay Krisztina*

1802. november 25-i keltezéssel rendelkezik az az alapítólevél, amelyben gróf Széchényi Ferenc a nemzetének felajánlott nagy értékű gyűjteménye „kormányzását” József nádorra bízta. Ezt a dátumot a múzeumtörténet a Magyar Nemzeti Múzeum (és egyben az Országos Széchényi Könyvtár) születésnapjaként tartja számon.

A bicentenárium alkalmából folyóiratunk őszi számát a megemlékezésnek szenteljük. Számunkra ugyan az egész esztendő a magyar múzeumok évét jelenti, melynek első nagyszabású rendezvénye az év elején a „Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése” című kiállítás volt a Széchényi Könyvtárban. Ez az alkalom adta központi témáját ideai első lapszámunknak, amelyben a Nemzeti Múzeum két nagyjelentőségű kiállításáról is (a nagyszentmiklósi kincsről és a magyar kereszténység ezer évéről) részletes ismertetést közöltünk. A korábbi évfolyamokban többször is kiemelten szerepelt a Nemzeti Múzeum, mint pl. az 1996/3. számunkban a millennium kapcsán, az 1974/4-es számban a múzeum egykori igazgatója, Pulszky Ferenc születésének századik évfordulója alkalmából.

A mostani ünneplés jelentőségét növeli Kossuth Lajos születésének kétszázadik évfordulója, aki mindvégig számottevően pártolta a nemzet múzeumát. Erről a múzeum egyik évfordulás kiállítása szemléletes képet nyújt. 1848. március 15-e révén a múzeum és annak kertje nemzeti jelképpé vált. A XIX. században a politikai közéletnek is fontos helyszíne volt, a parlament felépüléséig a felsőháznak adott otthont. 1894-ben a múzeumban állították fel Kossuth Lajos ravatalát.

Korunkban a múzeum sokkal inkább kulturális közintézménnyé vált, melynek egyre növekvő vonzerejét a folyamatosan szépülő épületbelső, az 1996-ban megnyitott állandó, majd azt követő mind több látványos időszak kiállításai, valamint a már hatodik éve a múzeumkertben rendezett Múzeumi Majális adja. A hosszú évek óta folyó teljeskörű épületrekonstrukció eredményeként remélhetőleg a jövő évben már eredeti pompájában fogadhatja az érdeklődő nagyközönséget – a Nemzet Múzeumához méltó módon.

Bodó Sándor: A kétszáz éves Magyar Nemzeti Múzeum köszöntése 3

MŰHELY

Kovács Tibor: 200 éves a Magyar Nemzeti Múzeum. Hogyan tovább? 5
 Basics Beatrix: A Nemzeti Múzeum épülete 6
 Rosch Gábor: Az épületrekonstrukció 9
 Basics Beatrix: A múzeum falképei 11
 Deme Péter: Új formák és eszközök a közönségkapcsolatban 14
 Berhidai Magdolna: A látogatók szeretik ha törődnek velük.
 Tematikus tárlatvezetések és tapasztalataik 16
 Fejős Zoltán: Ma-dok. Javaslat a kortárs jelenségek múzeumi vizsgálatának megszervezésére 18
 Medgyesy-Schmikli Norbert: Népi vallásosság a Kárpát-medencében.
 Múzeumi konferencia Pápán 21

VISSZATEKINTÉS

Bándi Gáborné: Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és a Nemzeti Múzeum 23
 Kemenczei Ágota: A gróf Apponyi Sándor Alapítványról 24
 Gál Vilmos: A Nemzeti Múzeum kiállításai a két világháború között 26
 Morgós András: A restaurálás kezdetei a Nemzeti Múzeumban 30
 G. Szabó Zoltán: Zichy István gróf művészeti és tudományos hagyatéka
 3. Elveszett és meglévő kéziratok 32
 Szemkeő Endre: Száz éve halt meg Jankó János 34

SZÁMVETÉS

Pallos Lajos – Kemenczei Ágota: A Magyar Nemzeti Múzeum donátorai 37
 Torbágyi Melinda: Az Éremtár és a magángyűjtők 39
 Striczki Teréz: A Nemzeti Múzeum szerepe a közéletben.
 Történelmi visszatekintés 41
 Patay Pál: Harangjaim 43

KIÁLLÍTÁSOK

Radnóti Klára: Kossuth Lajos és a Nemzeti Múzeum 47
 Holló Szilvia Andrea: Múltat őrző falak. A Nemzeti Múzeum klasszicista épülete 49
 Rezi Kató Gábor: Kelet és nyugat határán. Avagy ki, kinek, miért és hogyan
 csinál ma Magyarországon régészeti állandó kiállítást? 51
 Szöllősy Gábor: Nyeregbe! A Néprajzi Múzeum időszaki kiállításáról 53
 Szulovszky János: Múltunk – nyereg panorámából 54
 Balogh Lajos – Illés Péter: Legifjabb nemzeti parkunk, az Órség
 Időszaki kiállítás a szombathelyi Savaria Múzeumban 56
 B. Jánosi Gyöngyi: Jászszági festészet a XX. században 58

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Sárközy Gabriella: A Nemzeti Múzeum új szerzeményei 59
 Sárközy Gabriella: Fettich Nándor ostromnaplója 59
 Rapcsányi László: A Türr István Múzeum kincsei 60
 Gönczi Ambrus: Muzeológia 37., 2000. 62

A PULSZKY TÁRSASÁG HÍREI 63
 E számunk szerzői 64

A címlapon
Molnár József: A Magyar Nemzeti Múzeum
a Kálvin tér felől. Olaj, vászon, 1885. (részlet)
On the cover
József Molnár: The Hungarian National Museum
from the Kálvin Square. Oil on canvas, 1885 (detail)

Fotó – Photo: Tihanyi-Bakos Fotóstúdió

A hátsó borítón
Slowikowski Ádám: A Magyar Nemzeti
Múzeum épülete. Litográfia, 1865.
Vinzencz Reim: A Magyar Nemzeti Múzeum
épülete. Rézkarc, 1852.
On the back cover
Ádám Slowikowski: The building of the Hunga-
rian National Museum. Lithograph, 1865.
Reim Vinzencz: The building of the Hungarian
National Museum. color engraving, 1852.

Fotó – Photo: Képesy Bence

MAGYAR MÚZEUMOK
A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi
Egyesület folyóirata
Lapalapító: Éri István

Megjelenik évente négyszer
VIII. évfolyam 3. szám, 2002. ősz

Főszerkesztő:
Selmeczi Kovács Attila

A szerkesztésben közreműködött:
Pintér János és Striczki Terézia

Szerkesztőségi titkár: Gönczi Ambrus
A szerkesztőség tagjai: Basics Beatrix,
Cséve Anna, Holló Szilvia Andrea,
Kriston Vízi József, Korsós Zoltán,
Wollák Katalin

Lapmenedzser: Deme Péter
A szerkesztőbizottság elnöke: Pintér János
A szerkesztőbizottság tagjai:

Bencze Géza, Dercsényi Balázs, Draveczky
Balázs, Kertész Róbert, Kóczyánné
Szentpéteri Erzsébet, Kovács Péter
Fordítások: Gönczi Ambrus, Basics Beatrix
Szerkesztőség:

1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.
Telefon: 210-1330/155, fax: 210-1336
E-mail: pulszky@bot.nhmus.hu

Felelős kiadó: Matskási István
Nyomdai előkészítés: Stúdió 12 Bt.
Műszaki szerkesztő: Németh János
Színes feldolgozás: Stúdió 12 Bt.
Nyomdai munkálatok: Prospektkop Bt.
Felelős vezető: Racskó József

Előfizethető a kiadónál
(levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 206.),
illetve postautalványon, csekkel vagy
átutalással az alábbi számlaszámon:
ABN-AMRO Bank 10200830-32323599
Előfizetési díj számonként:
egyéni előfizetőknek 700 Ft,
közületeknek 1000 Ft.
HU ISSN 1219-4662

Megjelenik a
Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma és
a **Nemzeti Kulturális Alapprogram**
támogatásával

HUNGARIAN MUSEUMS

2002/3

AUTUMN

Sándor Bodó: Saluting the 200-Year-Old Hungarian National Museum 3

WORKSHOP

Tibor Kovács: The Hungarian National Museum is 200 Year Old. How To Go On? 5
Beatrix Basics: The Building of the Hungarian National Museum 6
Gábor Rosch: The Building Reconstruction of the Hungarian National Museum 9
Beatrix Basics: The Wall-Paintings of the Hungarian National Museum 11
Péter Deme: New Forms and Means of Public Relations at the Hungarian
National Museum 14
Magdolna Berhidai: Visitors Like Being Taken Care. Thematic Guided Tours
and their Experiences 16
Zoltán Fejős: Ma-dok. Proposal for a Hungarian Network of Contemporary
Museum Research 18
Norbert Medgyesy-Schmikli: Popular Religiousness in the Carpathian Basin.
A Museum Conference held in Pápa, 24-27 June 2002 21

RETROSPECTIVE

Gáborné Bándi: The Hungarian National University of Collections
and the Hungarian National Museum 23
Ágota Kemenczei: The Count Sándor Apponyi Foundation of the Hungarian
National Museum 24
Vilmos Gál: Exhibitions Between the Two World Wars in the National Museum 26
András Morgós: The Origins of Conservation in the Hungarian National Museum 30
Zoltán G. Szabó: The Scientific and Artistic Bequest of Count István Zichy
3. Lost and Existing Manuscripts 32
Endre Szemkeő: The 100th Anniversary of János Jankó's Death 34

RECKONING

Lajos Pallos – Ágota Kemenczei: The Donators of the Hungarian National Museum 37
Melinda Torbágyi: The Medal Cabinet and the Private Collectors 39
Teréz Striczki: The Role of the Hungarian National Museum in Public Life
A Historical Retrospective 41
Pál Patay: My Church Bells 43

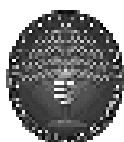
EXHIBITIONS

Klára Radnóti: Lajos Kossuth and the Hungarian National Museum 47
Szilvia Andrea Holló: Walls of the Past. The Neoclassic Building of
the Hungarian National Museum 49
Gábor Rezi Kató: On the Border of East and West. Or Who, to Whom,
Why and How to Do an Archaeological Exhibition 51
Gábor Szöllősy: 'Into the Saddle!' – On the Temporary Exhibition
in the Museum of Ethnography 53
János Szulovszky: Our Past Seen from the Saddle 54
Lajos Balogh – Péter Illés: Őrség the Youngest National Park in Hungary.
Temporary Exhibition at the Savaria Museum in Szombathely 56
Gyöngyi B. Jánosi: 20th Century Painting in the Jászság Region 58

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

Gabriella Sárközy: The Latest Acquisitions of the Hungarian National Museum 59
Gabriella Sárközy: Nándor Fettich's Siege-Diary 59
László Rapcsányi: The Treasures of the István Türr Museum 60
Ambrus Gönczi: Muzeologija 37., 2000. 62

NEWS OF THE PULSZKY SOCIETY 63
Authors of this issue 64

A kétszáz éves Magyar Nemzeti Múzeum köszöntése

Bodó Sándor

Pest hajdani országútján (a mai Múzeum körúton) Pollack Mihály „városi polgári építész” 1837-ben elkészült tervei szerint 1847-re épült meg a Nemzeti Múzeum klasszicista épülettömbje. A világos szerkezetű, nemes arányú palota porticusának kapuzata az athéni Erechteion mintájára készült, ahogyan a legtöbb nagy múltú európai múzeum külső megjelenése merít valamit az antikvitásból. Timpanonjának orommezéjét a müncheni Rafael Monti szoborcsoportja díszíti: közepén Pannonia nőalakja trónol, két kitért kezében egy-egy babékoszorút nyújt a művészet és a tudomány, valamint a történelem és a hírnév géniuszainak. A szobrász a sarkokba a Dunát és a Drávát megszemélyesítő két allegorikus alakot is készített, amelyek az ország egészét hivatottak jelképezni. Az 1802-es alapítást követő több átmeneti helyszín után végre méltó otthont kapott a magyar muzeológia anyaintézménye. Az elkészült épület egykor pompás tömegével kiemelkedett a falusias környezet ütött-kopott házai közül.

Napjainkra a Nemzeti Múzeum közel évtizedes rekonstrukció után megújult épülete és kertje megmaradt üde zöld szigetnek, körülötte azonban régi, új és félig kész épületek magasodnak.

A gyökerek

A középkori és újkori magyar műgyűjtés történetét ehelyütt fel nem idézve megállapítható, hogy az első világi nyilvános közgyűjtemények alapítási szándéka a XVIII. század utolsó évtizedeiben fogalmazódott meg. E század végén az egyházi tanintézetekben, a szerzetesrendi könyvtárakban és régiségtárakban megtorpant a fejlődés, miközben számos magyarországi és erdélyi arisztokrata család felvilágosult gondolkodású képviselője kiemelkedő könyv- és régiséggyűjteményt hozott létre. Voltak, akik Bécsben, a császárváros aufklérista légkörében, s voltak, akik a polgárosult nyugati országokban (pl. Angliában) tett utazásaik alkalmával ismerkedtek meg a tudatos és elmélyült műgyűjtemény/könyvtár-létesítő törekvésekkel.

A magyar nemzeti közgyűjtemény megalapításának feladatát – nemzeti uralkodó hiányában – arisztokrata család vállalta magára. Emellett azonban csupán példaként sorolható Eszterházy Károly, Batthyány Ignác, Teleki Sámuel, Bruckenthal Sámuel neve, akiknek áldozatos és példamutató tevékenysége nyomán hazánkban könyvtárak-múzeumok jöttek létre.

Gróf Széchényi Ferenc (1754-1820) volt az arisztokrata, akiben megérelmődött egy köz-

Anton Einke: József nádor arcképe, 1840-es évek
Anton Einke: The Portrait of Palatine József, 1840's

Fotó – Photo: Képpessy Bence

ponti nemzeti művelődési intézmény létesítésének gondolata. Az ország egyik leggazdagabb családjából származott, birtokaik nagobbrészt a termékeny Nyugat-Magyarországon feküdtek. Széchényi Ferenc tudatosan politikusi pályára készült. A bécsi Theresianumban folytatott tanulmányok után kétéves európai tanulmányutatót tett. Több fontos poszton végzett munka után 1786-ban visszavonult a közéletől. Ezt követően egész életét a magyar művelődés, az irodalom és a kultúra támogatásának szentelte. 1787-ben Prága, a német fejedelemségek és Anglia nagyhírű művelődési intézményeit kereste fel. Ezen az úton ismerkedett meg a londoni British Museummal (amely egyébként más nemzetek, pl. a lengyel arisztokraták nemzeti múzeumalapító törekvéseire is inspirálóan hatott), majd 1791/92-ben itáliai városok kulturális intézményeit látogatta. Ilyen ismeretek birtokában fogott hozzá Széchényi a családi gyűjtemények (mindenekelőtt a magyar vonatkozású régiségek, dokumentumok, könyvek) rendezéséhez. A szándék pedig 1800 őszére érelmődött meg benne, hogy gyűjteményét hazájának adományozza. A felajánlásra és I. Ferenc császár hozzájárulására 1802-ben, az országgyűlési törvénycikk elfogadására – József nádor előterjesztése nyomán – 1807-ben került sor. A múzeum alapítása egybeesett a magyar történelem korszakváltásával, az újkori nemzeti öntudat kialakulásának és a polgári szabadság- eszmék elterjedésének időszakával.

A Nemzeti Múzeum korszakai

A kezdeti évtizedekre egyszerre volt jellemző a helyszűke, a napóleoni háborúk veszélyei és a gyarapodó gyűjtemény miatti többszöri költözés, a közadakozásra buzdító felhívások, s az a szándék, mely szerint a múzeum az ország történeti emlékeinek teljességre törekvő tárháza kívánt lenni. Korszakos jelentőségű mozzanatai a múzeum gyarapodásának azok a vásárlások és ajándékok, amelyek az 1830-as évektől szaporodtak. Meghatározó fejlődést hozott a múzeum új épületének birtokba vétele, s évekig tartó „belakása”. A XIX. század közepén indultak meg a rendszeres régészeti feltárások, amelyek az intézményt a hazai régészettudomány és numizmatika központjává tették. E korban az épület szerepet kapott a közéletben is: országgyűlési ülések, terménykiállítás, dísztermi hangversenyek (Liszt és Erkel Ferenc részvételével), emlékünnepek, a Tudományos Akadémia ülései, a Kisfaludy Társaság ünnepélyei emelték a múzeumi palota társadalmi súlyát.

Az 1867-es kiegyezés kiemelkedő fejlődést hozott a Nemzeti Múzeum életében. A kultuszminisztérium művelt vezetői (köztük Eötvös József és Trefort Ágoston) jelentőségéhez illő támogatásban részesítették a múzeumot. Az igazgatói székbe 1869-ben az emigrációból hazatért *Pulszky Ferenc* került. A széles látókörű tudós negyedszázados igazgatósága a múzeum fénykorát jelentette. Ő alakította át a Nemzeti Múzeumot, tette a „Wunderkammerből” a tudomány műhelyeinek sorává és a nemzeti művelődés alapintézményévé. Tudományos osztályokat szervezett és megeremeltette a nemzetközi szintű kutatás alapjait. Átlátta, hogy a lassan monstruózussá vált gyűjteménytömböt jövőendő önálló múzeumok alapjait képező szakgyűjteményekre kell tagolni. Így lett végső soron alapítója a Természettudományi, a Szépművészeti, az Iparművészeti és a Néprajzi Múzeumoknak is. Pulszky társadalmi helyzetét híven mutatta a nemzeti múzeumi lakásának szalonját betöltő „fényes társaság” (köztük Eötvös József, Trefort, Fraknói, Marczali Henrik, Vámbéry Ármin), amelynek tagjai azonosultak Pulszky Ferenc gondolatával: nem lehet jó nemzetnek az, ami egyetemesnek nem elég. Mikszáth híres jellemzésében 1884-ben (a hetvenedik születésnap alkalmából) írta róla: „Az öreg Pulszky nélkül nincs semmi. Ha dolgozni kell, Pulszky Ferencet rántják elő, ha mulatni kell, akkor is Pulszky válik be a legjobban, ahova okos ember kell, ott van az öreg Pulszky, ahol tudomány kívánatik, az mind az öreg dolga”.

A múzeumban Pulszky mellett a hazai régészet olyan kiváló tudósai dolgoztak, mint *Rómer Flóris* és *Hampel József*, s hárman együtt alkot-

ták a korszak híres „régiségtani triászát”. Rómer e korszak magyar múzeumi világának – a Nemzeti Múzeum munkatársaként – egyik legfontosabb személyisége. Az 1860-as évek közepétől éveken át szerkesztette az alapvető régészeti folyóiratokat (Archaeologiai Közlemények, Archaeologiai Értesítő). Az ArchÉrt. a múzeumban indult útjára 1869-ben, s napjainkban is ott szerkesztik.

A dualizmus korában kisebb-nagyobb gyűjtemények egyaránt gazdagították a múzeumot. Ekkor került múzeumba a Révay bárók családi kincstára és fegyvergyűjteménye, több régiségtani adomány, s a Bécsben alkotó festőművész, Delhaes István pompás gyűjteménye. (Delhaes végrendeletbe foglalt adományát a XX. század elején Széchényi száz évvel korábbi alapító adományának jelentőségéhez hasonlították.)

A két világháború közötti évtizedek szervezeti változásokat hoztak. Klebelsberg kultuszminiszter javaslatára 1922-ben létrehozták a Gyűjteményegyetemet, majd a törvény átigazításával 1934-ben a konglomerátummá tett Magyar Nemzeti Múzeumot, amelyben a múzeum más intézményekkel együtt autonómiát kapott. Az állami támogatás azonban oly csekély volt, hogy az autonómia többnyire csak jelképes maradt. Mégis, 1926-27-ben sor került a Nemzeti Múzeum épületének teljes felújítására, s ebben a korszakban indítottak el egy-egy régészeti és művelődéstörténeti monográfia-sorozatot. Két évtized alatt a múzeum falai között három állandó és néhány időszakos kiállítás nyílt meg, ami rámutat az intézménynek a társadalomban betöltött – korábnál jóval szerényebb – szerepére.

Fontos szervezeti változásokat hozott az 1949-es múzeumi törvény, amely a Nemzeti Múzeumtól véglegesen önállóvá tette a Néprajzi, a Természettudományi és az Iparművészeti Múzeumot, valamint az Országos Széchényi Könyvtárt. A belső szervezeti változásokat zömmel 1952-ben hajtották végre, amikor a történeti tár középkori és újkori osztályra vált szét, s megalakult a régészeti könyvtár, valamint az országos hatókörű régészeti adattár. A nemzetközi kapcsolatok ebben az időben elsorvadtak, nyitásra csupán az 1960-as évek végétől került sor, amikor a magyar kultúra ezer éves történetéről számos európai fővárosban rendeztek tárlatot. Ugyanebben a korban felerősödött a múzeum régészeti jellege, s jelentős archeológiai ásatásokat folytatott az intézmény szinte valamennyi régészeti korszak lelőhelyén. Ekkor indult el egy új kutatási irányzat, a középkori falvak régészeti feltárása. Az intézmény régész munkatársai olyan országosan jelentős feltárásokat vezettek, mint az óskőkori nyíltszíni telep helyek (pl. Vértesszőlős), a római kori úthálózat és a Duna menti erődrendszer (a limes) kutatása, Árpád-kori falvak és várispánsági központok vizsgálata. Az ásatásokból származó gyarapodás mellett jelentős tudományos értékű gyűjteményeket is vásároltak.

Az 1990-es rendszerváltó évtől mondható el maradéktalanul, hogy a Magyar Nemzeti

Múzeum a magyar föld népeinek és a magyar nemzet-történelmi emlékeinek múzeuma. Ekkor csatlakozott ugyanis gyűjteményeivel és munkatársaival az anyaintézményhez a Legújabbkori Történeti Múzeum, ill. a Központi Múzeumi Igazgatóság néhány – országos feladatokat ellátó – részlege (restaurátor osztály, informatikai csoport). Az utóbbi közel tíz év események, programok rendkívüli gazdagságában telt el. Csak a kiemelkedő évekre utalva említhető 1996, amikor a magyar honfoglalás 1100. évfordulójára emlékeztünk számos kiállítással, tudományos konferenciával és a nagyközönség számára szervezett rendezvénnyel. Ebben az évben nyílt meg három részletben a Nemzeti Múzeum állandó történeti kiállítása. 2000-ben és 2001-ben a magyar államiség 1000. évfordulóját ünnepeltük. Csupán négy nagy és jelentős tárlatra kívánok itt utalni. 2000-ben rendezték meg több ország nemzeti gyűjteményeinek együttműködésével az „Európa közepe 1000 körül” című tárlatot, majd 2001-ben a Vatikánban és 2002-ben a Nemzeti Múzeumban „A magyar kereszténység ezer éve” című kiállítást. Igazi művelődéstörténeti inycenség volt ez előbbieket mellett az a két bemutató, amelyeket a XVIII. század végén a bécsi kincstárba került két kincsleletről készítettek 1999-ben és 2002-ben. A „Szilágyosmilyó, a gepida királyok aranykincsei”, valamint „Az avarok aranya, a nagyszentmiklósi kincs” című kiállításokkal a magyar múzeumi világ régi adóságát törlesztette a múzeum – a tárlatlátogató közönség nagy örömeire.

A Nemzeti Múzeum jelene és a közeli jövő

A múzeum gyűjteményeit napjainkban mintegy másfél millió egyedi muzeális emlék, közel 600 ezer történeti dokumentum, 150 ezer fotó, 115 ezret meghaladó adattári tétel és a Központi Könyvtár 285 ezernyi könyve alkotja. A tárgyi és írásos dokumentumok száma tehát igen nagy, s az éves gyarapodás üteme meghaladja a tízezret. Raktári megőrzésük és kiállításokon történő bemutatásuk körülményei jónak mondhatók. További tennivalók azonban a gyűjteményhiányok, ill. aránytalanságok felszámolásában bőven megfogalmazhatók. Jogos az a törekvés, hogy – bár az elmúlt években folytattak a múzeum archeológusai sikeres ásatásokat pl. Zalaváron, Kölkeden, Budakeszin, Szendrőn, Aggteleken, Karoson és Bodroghalmon – újabb feltárások révén gyarapíthassák a Nemzeti Múzeum régészeti gyűjteményeit. Az 1997. évi CXL. törvény még különleges jogot adott a Nemzeti Múzeumnak arra, hogy az ország területén lévő régészeti lelőhely tudományos terv szerinti komplex feltárására elsőbbsége van, ám ezt a 2001. évi LXIV. törvény eltörölte. Napjainkban hazánkban megszámlálhatatlanul sok (épület, autópálya stb.) beruházás zajlik, amelyek előkészítéséhez a kulturális örökség megmentése érdekében „megelőző feltárás” és „mentő feltárás” tartozik. Ezek a régészeti munkák termé-

szetükből fakadóan többnyire csupán részleges feltárásokra nyújtanak módot, s nem szolgálják az egykori civilizációk, kultúrák teljes tudományos megismerésének érdekeit. Úgy vélem, joggal várható el, hogy költségvetési források mielőbb megfelelő mértékben támogassák a tudományos célú régészeti feltárások ügyét, amely mindenekelőtt a Nemzeti Múzeum gyarapodását kell lehetővé tegye.

Könnyebb helyzetben vannak a Magyarország népei és a világban élő magyarság új- és legújabb kori történetével foglalkozó osztályok munkatársai, akik vásárlások és ajándékozások révén évről-évre gazdag emléktanyagot helyeznek el a gyűjteményekben. A vásárlásokra, a bel- és külföldi aukciókon való sikeres szereplésre több forrásból sikerül biztosítani a szükséges összegeket. Tudatosan törekszenek az ország történetének, a társadalom különböző csoportjai életmódjának dokumentálására. Felvállalják a jelenkor változásainak muzeológiai eszközökkel történő megörökítését is. Értékes új szerzeményeket a közelmúltban külön-külön publikáltak, amelynek bevezetője szerint ez a Nemzeti Múzeum új könyvsorozatának első darabja...

A M/magyar M/múzeumok és munkatársaik további sikereket és a muzeológiai munka valamennyi ágában eredményekben gazdag működést kívánnak a bicentenáriumát ünneplő Magyar Nemzeti Múzeumnak.

Saluting the 200-Year-Old Hungarian National Museum

1847 is a highly important year in the history of Hungarian museology. This is the date when the building of the National Museum, based on the plans of architect Mihály Pollack, was completed. The museum itself had been founded by count Ferenc Széchényi, who in 1786 resigned from public life and committed himself to the aiding and supporting of Hungarian culture and literature. In 1802 he donated his collections to the nation, 5 years later the parliament ratified the act concerning the establishing of the National Museum. After the 1867 Compromise the museum went through a significant development. With the financial support of the Hungarian government and under the leadership of director general Ferenc Pulszky the museum became one of the bases of Hungarian culture. He realised the importance of separate, independent collections and thus he became the founder of museums of natural history, fine art, applied art and ethnography.

In 1949 the Ethnographical, Natural History, Applied Art Museum and the National Széchényi Library became independent institutionally, from 1952 new collections were born at the National Museum, and the archaeological characteristic of the museum grew stronger from the 1950s. Nowadays the museum stores about 1.5 million objects, 600 thousand historical documents, 150 thousand photographs and 285 thousand volumes. It has undoubtedly become the museum where the historical heritage of the Hungarian nation is preserved and presented.

Műhely

200 éves a Magyar Nemzeti Múzeum Hogyan tovább?

Kovács Tibor

Az évforduló, még ha hónapokon át többszörösen is megünneplik, csupán „felemelő pillanat” egy intézmény megszokott életében, szerteágazó tevékenységének folyamatában. Ám lehetőség arra, hogy évszázadok történéseire visszapillantunk, és ami fontosabb: a közeli-távoli jövőbe előre tekintünk.

„Nagy és fontos ügy: a hely kérdése, vár még megoldásra... Röviden szólva: a Nemzeti Múzeum helykérdését csakis a mostanihoz hasonló nagyságú új épület segítségével lehet megoldani. ... a tudományos világ és a nagyközönség érdeke egyaránt követelik, hogy a nemzeti múzeumi gyűjtemények lehetőleg együtt, s a főváros tudományos életének központjában a belváros közvetlen közelében legyenek;” – e sorokat éppen száz évvel ezelőtt írta a múzeum akkori igazgatója, Szalay Imre. Bár természetesen sok minden megváltozott az elmúlt évtizedekben, az idézett sorok tartalma jórészt még ma is érvényes.

Ugyanis, köszönhetően az új egységek beolvasztásának (Legújabbkori Történelmi Múzeum, Központi Múzeumi Igazgatóság), az intézmény gyűjteményi raktárainak és műhelyeinek egy része, s nem utolsó sorban gazdasági apparátusa – nem lévén ma sem elegendő tér az 1994 óta megújuló főépületben – más helyütt működik. A közvetlen, földalatti összekötés lehetőségére is gondolva kértük többször a főépület mögött rövid-hosszabb ideig üresen álló paloták egyikét, eredménytelenül. Egy új épület birtokbavétele ma még kilátástalannak tűnik. Hisszük, mégsem reménytelen, mert ez lenne a feltétele a XXI. századi, minden részében korszerű múzeum kialakításának.

Ami a gyűjtemények gyarapodását illeti, tételen és az eszmei értéket tekintve is egyértelmű előrelépést lehet elkönyvelni. Persze feltehető a kérdés: mihez viszonyítva? Nem könnyű megválaszolni. Számokkal igazolható, sok-sok éve a megyei, a városi múzeumok műtárgygyarapodása többszöröse az országos intézményekének. Ez pozitív, mondhatni Európa-komfort irányzat. Am ha „nem vigyázunk”, mindinkább érvényesül majd a negatív tendencia: a Magyar Nemzeti Múzeum előbb-utóbb csak saját történelmének múzeuma lesz. A tárgyvásárlásról szólva, a fenntartó tárca hathatós segítsége nélkül nem lesz előrelépés. A régészeti feltárásoknál „egyszerűbbnek tűnik” a helyzet. Itt „csak” törvény szintjén kellene végre biztosítani annak lehetőségét, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum megyei hozzájárulás nélkül is végezhesen állami nagyberuházásokat megelőző leletmentéseket, és

A Nemzeti Múzeum homlokzata 2002-ben – The Facade of the National Museum in 2002
Fotó – Photo: Dabasi András

őrizhesse az ott felszínre kerülő emlékeket. Sokan tudjuk, itt elsősorban az autópálya-építésekhez kapcsolódó feltárásokról van szó, hiszen ez a magyar régészet jelenlegi legfontosabb országos feladata. Röviden: ha semmi felelőssége sincs a Magyar Nemzeti Múzeumnak a földben lévő történelmi értékek megmentésében, akkor nem részesül a velejáró „kínban és örömben”. De kinek jó a mellőzés? E téren is ilyen gazdagok vagyunk?

A műtárgyvédelemben két ponton komoly előrelépés történt. Mintegy kétezer négyzetméter alapterületen épültek új légkondicionált raktárak, és majd ezer négyzetmétert tesz ki a belső udvar alatt kialakított restauratori központ, s hozzátehetjük: további műhelyek rekonstrukciója készül el a közeljövőben. Ha itt megismételjük a címben foglalt kérdést (hogyan tovább?), egyszerű a válasz: optimálisan ki kell használni a megújult eszközrendszer adta lehetőségeket, s némileg módosítani a „kifelé dolgozás” és a (már régóta) halasztatlan belső műtárgyvédelmi feladatok ellátásának arányát. Annak ellenére, hogy az intézmény központi feladatokat is ellát – elsősorban a közép- és felsőszintű szakoktatásban – a tárca által szervezett szakfelügyeletben, restaurátoraink legfontosabb teendője a több mint kétmillió műtárgyállományunk teljességre törekvő karbantartása. Ezen belül különös figyelmet érdemelnek a külföldi és hazai kiállításokon megforduló és az állandó kiállításainkban lévő, többségükben kiemelkedő értékű emlékek. Tudjuk, van, s lesz bőven

teendők ezek mindenre kiterjedő, folyamatos műtárgyvédelmi ellenőrzésében!

Jószerevel már évtizedekben mérhető a múzeumi nyilvántartás tartalmi, még inkább technikai megújításának előkészítése. Higgjuk, csupán a pénzügyi háttér országos biztosításának nehézségei miatt. Mit tehet egy múzeum? Saját lehetőségeinek megfelelő ütemben törekszik műtárgyállományának mind teljesebb „gépre vitelére” a jogszabály szellemében. Ezt tesszük mi is. Már csak azért is, mert a korszerű nyilvántartás egyik feltétele a gyűjteményi szakkatalógus kiadásának. E munkálatok felgyorsítása, kiszélesítése a Magyar Nemzeti Múzeum egyik kiemelkedő feladata lesz a következő években. Nem feledhetjük, a történelmi Magyarország nálunk őrzött emlékeinek szakszerű közzététele nem csak a hazai kutatást segíti. Sok esetben kiegészítő támpontot jelenthet, s kell, hogy jelentsen a szomszédos országok sokáig velünk közös történelmének valós megismeréséhez.

Jelenleg egy tudatosan felerősített folyamat kiteljesedő szakaszát éli meg a múzeum kutatógárdája. Ennek célja a minősített szakaranyának erőteljes növelése, és nem utolsó sorban pedig szakembereink felzárkóztatásának elősegítése a hazai és a nemzetközi kutatás élvonalába. Reményeink szerint ez viszont a sok szálon folyó tudományos tevékenységünk színvonalának további emelkedésével jár. Igaz, eredményeink e téren – főleg a régészetben és a numizmatikában – már ma is számottevőek. Tudjuk, a publikációs bázis, a

konferenciaszervezés, a külföldi tanulmányutak biztosítása az eddiginél még hatékonyabb erkölcsi és anyagi támogatást kíván a jövőben.

A Magyar Nemzeti Múzeum erre alkalmas tereinek 75-80 %-át az 1996-ban készült történeti és az éppen megnyíló régészeti *állandó kiállítás* foglalja el. Megfelelő nagyságú tér az időszaki bemutatóknak csak néhány év múlva áll majd rendelkezésre. Ez pedig meghatározza lehetőségeinket, teendőinket. Mihamarabb el kell érni, az állandó kiállításokhoz kapcsolódó többszintű – ha tetszik, korcsoportos – nyomtatott, elektronikus, hanggal közvetített ismeretkiegészítő eszközök teljessé tételét. A számunkra olykor szinte kötelező évfordulós kiállítások mellett szeretnénk bővíteni a tematikus vagy bizonyos korszakokat bemutató kiállítások, tárlatok számát. Mindez nem egyszerű, hiszen a sokoldalú szakmai háttér „tárgyakban és emberben” önmagában kevés, bemutatásra alkalmas tér nélkül.

Bízva a kulturális tárca segítségével, tudatosan törekszünk arra, hogy legalább három-négy évenként egy, nemzetközi összefogással készült – látványos – kiállítást Magyarországra is elhozhassunk. Elsősorban a látogatók érdekében, de egy kicsit azért is, hogy helyreálljon a mérleg nyelve, mert igaz ugyan, részesei vagyunk a sokszínű európai „kiállítási forgatagnak”, – ám mindmáig főképpen kölcsönadóként.

És végül néhány „kulcsszó”, rövid magyarázattal. *Szervezeti átalakítás, intézményi kapcsolatrendszer, társadalmi és emberi tényezők.* A Magyar Nemzeti Múzeum sok egységre tagolt szervezeti rendjének átalakítása, nagyobb egységekbe történő rendezése – és ennek révén a jelen és a jövő irányításának korszerűsítése – már a 90-es évek első felében felmerült. Meggyőződésünk, hogy a jelenlegi egységek részbeni összevonásával kialakítandó – nevükben a hagyományt követő, működésükben korszerű – *tárak* révén az azonos módszerrel folyó tevékenységet mind a régészeti, törté-

neti, mind pedig a művelődéstörténeti gyűjteményekben egységesebben és szakszerűbben, azaz: a tudományos és muzeológiai követelményeknek jobban megfelelően lehet megoldani. A cél hangsúlyozottan a szakmai előrelépés, ám megfelelő figyelmet kívánunk fordítani a szakemberállomány számban és minőségben kedvezőbb kialakítására.

Ami az intézményi kapcsolatrendszert illeti, jószerével a rövidebb-hosszabb időre szóló műtárgycserére, a restaurátoroktatásra, a rendszeres tudományos konferencia szervezésre (főleg Sárospatakon) korlátozódik. Ma még nem tudni, várható-e, elősegíthető-e változás az ország remélhetőleg hamarosan bekövetkező Európai Unió csatlakozásához kapcsolódó regionális átrendezés után. Hiszünk, ez alapjaiban nem rendíti majd meg a sok évtized alatt kialakult vidéki hálózatot. Nem lehet cél új regionális múzeumok „öszszeeskábálása”, hiszen az átalakításnak – modernizálásnak döntően az irányításban kell bekövetkeznie. Az európai kapcsolatrendszerben a kapuk már jó évtizede nyitottak. Az Európai Unióhoz történő csatlakozás folyamatában meg kell találnunk az új perspektívájú finansziális erőt, hogy kiszélesíthessük mozgásterünket, tartalmasabbá tehesük nemzetközi kapcsolatainkat – közvetlen és közvetett úton egyaránt.

És még néhány mondat a társadalmi, emberi „tényezőkről”. A XIX. század utolsó évtizedeiben a Parlament felsőháza a Pollack Mihály tervezte épületben ülésezett, itt vezényelt egykor Liszt Ferenc, sokszor Erkel Ferenc. A földszinti rotundában tisztelegtek sok ezren Kosuth ravatalánál. Európa több dinasztijának koronás fői, és még vagy húsz millió érdeklődő tekintette meg itt a Szent Koronát és a koronázási jelvényeket. Akár úgy is mondhatjuk, a Nemzeti Múzeum pompás klasszicista épülete 155 év alatt nagy idők tanúja, jeles személyiségek, fontos események befogadója volt. A mostani jubileumi évre gondolva, örömmel mondhatjuk, külföldi és hazai neves szemé-

lyek látogatása és a figyelmet keltő nemzetközi rendezvények révén a hagyomány továbbél, és a perspektíva távolba mutató. A megújult épület, a javuló technikai és egy kicsit a pénzügyi lehetőségek új elképzeléseket indukálnak a múzeum több száz fős munkatársi gárdájának kisebb-nagyobb közösségeiben. Ez is a jövő záloga! Amint az is, hogy szakmai kötődésük révén tartósan maradjanak, és másodikkal otthonuknak tekintsék a 200 éves Magyar Nemzeti Múzeumot.

The Hungarian National Museum is 200 Years Old.

How To Go On?

Although anniversaries are mainly august moments in the life of an institution, they give the opportunity to look back on the history and what is just as important, to look into the future. The National Museum had to face several problems and challenges throughout its 200-year-history and is likely to do so during the decades to come. During the past ten years new units were integrated, with the result of having departments and storages outside the main building of the museum. However hopeless the possibility of obtaining new buildings seems at the moment, still it is one of the bases of creating a modern museum in the 21st century. In many fields improvement could be recorded. New, air-conditioned storerooms were built in altogether 2000 square-meters, there is a 1000 square-meter restorers' centre and new restorers' workshops will be completed in the near future. The work of digital registration covering all the works-of-art is still going on, the result of this process will be apparent in the form of collection catalogues published in the future. Since the permanent history exhibition and the new permanent archaeological exhibition will cover about 80 % of the exhibition spaces inside the museum, it is highly important to increase the number of thematic temporary exhibitions. Another aim of the museum is to open more exhibitions completed thanks to the co-operation of several foreign partner institutions. Hopefully, with governmental support it can be achieved.

A Nemzeti Múzeum épülete

Basics Beatrix

1802-ben Széchényi Ferenc gróf, főkamrármester felajánlotta könyv-, címer- és éremgyűjteményét egy nemzeti múzeum létesítésére. Széchényi a közélettől visszavonulva a tudománynak szentelte életét s a magyar tárgyú, a magyar történelemmel kapcsolatos kiadványok, érmeek gyűjtésébe fogott. A könyvgyűjteménye több ezer sokszorosított grafikát is tartalmazott, ezek ma is a Nemzeti Múzeum gyűjteményét gazda-

gítják. Széchényi az 1801-es országgyűlésen gyűjteményét a nádor joghatósága alá helyezte, s azt a pesti királyi egyetem épületébe kívánta költöztetni. Az uralkodó, I. Ferenc azonban a helytartótanács javaslatára a pesti pálosok papnevelő intézetét jelölte ki az anyag őrzési helyéül. Az első igazgatót, Miller Jakab Ferdinándot maga Széchényi Ferenc nevezte ki 1802-ben.

Mivel a pálosok termei hamar szűknek bizonyultak a gyarapodó gyűjtemény számára, Miller igazgató új helyet keresett, először a pesti vagy budai kincstári épületek

közül. Szóba került a helytartótanács elnökségének háza, a ferencesek temploma és a karmeliták kolostora is. 1805 őszen azonban Napóleon közelgő hadainak fenyegetésére kénytelen volt Miller igazgató Temesvárra menekíteni a gyűjteményt, ahol egy laktanyában őrizték, s csak a pozsonyi békekötés után hozták ismét vissza, de már nem az eredeti helyére, hanem a pálosok melletti egyetemi épületbe. A megfelelő átalakításról és a berendezésről József nádor gondoskodott, s ő volt az, aki először gondolt új épület emelésére. Ekkor készítette el Miller Jakab

Than Mór: Pollack Mihály
Mór Than: Mihály Pollack

Ferdinánd az új múzeum tervezetét, a múzeumi bizottság pedig megállapította az épület célszerű beosztását, a termek méreteit és a személyzet lakóhelyszükségletét. Megtörtént a leendő múzeum osztályainak kialakítása is: a könyvtár, az éremtár, a pecsétgyűjtemény, a régiségtár, a fegyverek, a természetrajzi tárgyak, a kézművek, a szobrok és a festmények alkották a tervek szerint önálló gyűjtemény-együtteseket. Az épület első tervrajzát Hild János készítette el a Grassalkovich Antal herceg által felajánlott Hatvani utcai (a mai Kossuth Lajos és Szép utca sarkán lévő) telekre. A Hild-féle épületben a könyvtár és a fenti gyűjtemények az első emeleten foglaltak volna helyet, a földszinten a személyzet lakásait szándékozták elhelyezni. 1807-ben a nádor nyilvános vitára bocsátotta a tervet, s megküldte a megyéknek és városoknak. A nádor a Budán ülésező országgyűlésen is előterjesztette a múzeumtervet, s ennek

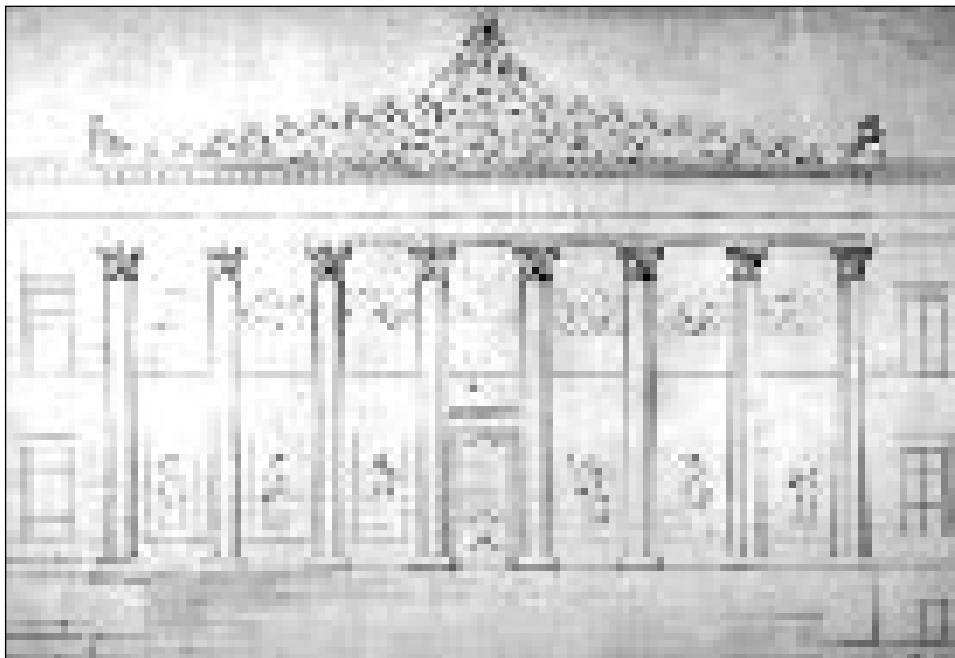
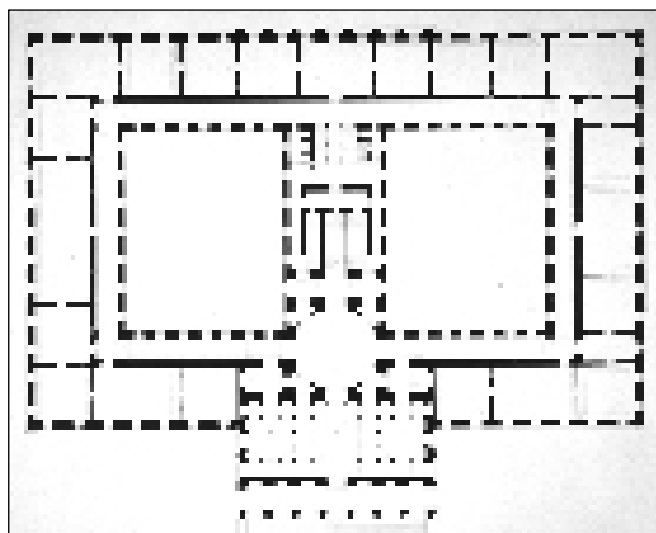
eredményeképpen a karok és rendek az 1807. évi XXIV. törvénycikkkel törvénybe iktatták azt. Ekkor kezdődött meg a gyűjtés az épület céljaira. Egy további, 1808-ban hozott törvénycikk a múzeum gyarapítását célzó gyűjtésekről rendelkezett, mivel az addig összegyűlt pénz kevésnek bizonyult.

1812-ben Pestre érkezett Johan Aman császári-királyi udvari építész, hogy a múzeum céljaira adományozott Hatvani utcai telket megtekintse. Mivel nem találta azt megfelelőnek, 1813-ban a Batthyány Antal gróffal folytatott tárgyalások eredményeként az egykori Országútnak a mai Múzeum körút mentén fekvő telkét jelölték ki a jövő múzeumépület céljaira. A telek, a kert és a rajta álló ház eladó volt, s néhány szomszédos házzal és telekkel együtt meg is vásárolták, míg a Hatvani utcai telket eladták. A természetrajzi gyűjteményt és a köemlékeket azonnal a megvásárolt területen álló régi épületekbe költöztették, amit hamarosan követett a többi rész is. Tervezték az ideiglenes épület rendbehozatalát, díszítését is, de pénz hiányában a munkálatok elmaradtak.

Miután két évtizedet szerény ideiglenes hajlékban töltött el a múzeum, napirendre került a végleges épület ügye. Az 1832-36-os országgyűlés 500 000 forintot szavazott meg e célra. József

Pollack Mihály: A MNM
emeleti alaprajza
Mihály Pollack: First floor
plan of the HNM

Pollack Mihály: A MNM
főhomlokzata
Mihály Pollack: The main
facade of the HNM

nádor pedig 1836-ban felszólította Pollack Mihály „városi polgári építész” az építőanyagok megvásárlására. Pollack 1837-ben a nádor elé terjesztette terveit, amelyeket Pietro Nobile császári-királyi udvari építész tanácsos, a bécsi Akadémia igazgatója bírált el, némi módosítást kérve. A nádor ekkor bízta meg hivatalosan Pollackot a tervezéssel, természetesen a Nobile által jelzett módosítások (a szolgálati lakások ne legyenek külön épületben, szélesebb lépcsősor és portikusz, ne legyen belső oszlopsor a kiállítási termekben, az olvasóterem és könyvtár ne legyen lépcsősorral elválasztva) figyelembe vételével. A Pollack által átdolgozott és újra benyújtott tervet a nádor ismét elküldte bírálatra. Még ebben az évben meg is kezdődtek a munkálatok, amelyeket akadályozott a telken álló régi épület. Így a műtárgyakat az ugyancsak Pollack által tervezett Ludoviceumba szállították át. 1837 őszén Pollack jelentést tett a homlokzat tervén végrehajtott változtatásokról, s a két udvar összekapcsolásáról. A jelentésre reagálva Nobile számos építészeti részlet – a

öveztek. A sarkokban jobbra a Dunát, balra a Drávát megszemélyesítő figurák az országot jelképezték, a lábaiknál heverő árubálák a kereskedelem és közlekedés szülte jólétet voltak hivatva szimbolizálni. E két utóbbi motívumot a nádor nem odaillőnek ítélte. Pollack az orommező szobrászati tervével együtt jóvá akarta hagyni a portikusz szobrászati dekorációját is. A falfülkébe szobrokat és domborműveket tervezett; Apolló és Minerva, Aphrodité és Hephaisztosz, Thalia és Melpomené figuráival. A modelleket a nádor utasítására kiállították a múzeum termeiben a nagyközönség számára. A kivitelezés során az oszlopcsarnok római mintára készült el, a főbejárat és a timpanon azonban az antik görög épületek mintáját követte. A külső és belső vakolás 1842-ben befejeződött és a portikusz is készen állt. A díszterem és a rotunda reneszánsz ornamentikát utánzó falkép-dekorációja és stukkódísz is ekkor készült el. 1843-ban megkezdődött a múzeumépületbe való beszállítása. 1844-ben elkészült a külső lépcsőzet, s bár az építész javaslatot tett a kerítés munkálataira, azok el sem kezdődtek. Ugyanebben az évben készítette el Pollack a belső berendezés tervét, 1846 januárjában pedig a könyvtárat és a képtárat is átszállították. Elsőként éppen a Képtár nyílt meg 1846. március 19-én, a nagy patrónus, József nádor névnapján, október 7-én pedig már a régiségtár és az éremgyűjtemény költöztetése is megkezdődött.

A klasszicista stílusú múzeumépület 109 x 70 méter alapterületű, párkánymagassága 24 méter; a múzeumkertben szabadon áll. A nyolc oszlopos, 34,70 méter széles portikuszhoz vezet a kertből a lépcsőzet, egészen az első emelet magasságába. Az oszlopok vakolat-technikával készültek, entázis nélkül. Az előcsarnok falsíkját eredetileg szobroknak és domborműveknek szánt – ma üres – falfülkék tagolják. A nagyméretű bejárat kapu az athéni Erechteion mintáját követi, cinköntvényből készült konzolos ión stílusú szemöldökképparkánnyal és keretozet-tákkal. A kapun át a 30 méter hosszú, 12 méter széles és 8 méter magas előcsarnokba lép a látogató. A kazettás boltozatot pillérek tartják, három szakaszra tagolva az előcsarnokot, amelynek csak két hosszoldalon vannak ablakok.

A kerek, kazettás és stukkódíszes, dór oszlopokkal tagolt csarnokból háromkarú márványlépcsőzet nyílik. Pollack első tervain korinthuszi oszlopok tartották a mezőkre osztott mennyezetet, a folyosókarzat korlátjai pedig indadíszes bronzöntvények voltak. Helyükre a kivitelezés során toszkán oszlopok kerültek; a stukkómárvány díszítés az 1870-es években készült, csakúgy mint a márvány ballusztrád, így tehát nem tükrözik már Pollack elképzelését.

A földszintről induló főlépcsőház falait és mennyezetét Lotz Károly és Than Mór freskói díszítik. (Erre nézve lásd e számban: Basics Beatrix: A múzeum falképei című írását.)

A főlépcsőházból a díszterem előcsarnokába, a római Pantheon mintájára épült rotundába lépünk. A 14,7 méter átmérőjű terem 15,17 méter magas. A falsík fülkével való tagolása is a Pantheon belsejére emlékeztet. A négy fülkében az athéni Lysikrates-emlék mintájára tervezett karos kandeláberek állnak, amelyeket a Lloyd-palotából új helyére költöző Nemzeti Casino adott letétbe a múzeumnak 1852-ben (1860-ban végleg ide kerültek). A kupola terét opeion világítja meg, a párkány frízében Magyarország vármegyéinek címerai sorakoznak; ezeket akkor festették, amikor a főrendiház a díszteremben tartotta üléseit. Ugyancsak később készültek az ajtószemöldökök díszítései is.

A díszterem 32 méter hosszú, 13,75 m széles és 10,11 m magas. Két végén 4-4 korinthuszi oszlop tagolja, ezek a karzatokat szegélyezik. Pollack az oldalfalakat tagoló falpillérek közeibe eredetileg falképeket tervezett: az ajtó fölött Hungária alakját, jobbra Árpád pajzsra emeltetését, balra a cserhalmi ütközetet festették volna meg, alattuk pedig koszorúba foglalt medallionokban a nemzet nagyjainak portréi lettek volna elhelyezve. A főpárkány frízét és a mennyezetet Raffaello vatikáni loggiáit idéző neoreneszánsz ornamentika díszíti. A díszteremben tartották az országgyűlés felsőházának ülését már 1848-ban, majd 1861-ben és 1865-ben. A kiegyezés után a főrendiház állandó üléstermévé vált, s ennek megfelelő berendezést kapott. Bár az új Országház felépülte után a díszteremnek ez a funkciója megszűnt, csak 1917-ben, a koronázási emlékkiállítás rendezésekor szállították el a régi bútorzatot.

Az emeleti rotunda tengelyében két ajtó egy-egy kandallókkal ellátott terembe nyílik. Az első emeleten kiállítási termek és folyosók vannak, összesen 2500 és 900 m² területen. A második emelet termei 2600 m² területűek, a terem sor északi oldalán a középső nagyterem magas felülvilágított tükörcboltozattal épült, mivel ez volt a képtár legnagyobb terme. A kiállítási terekbe évtizedeken át csak a melléklépcsőn juthatott el a közönség. Az épületnek két tágas udvara van, amelyeket pillérekkel tagolt csarnokszerű átjáró köt össze. Az udvarokból egy-egy kapu nyílik az oldalhomlokzatokra.

1848-ban készítette el Pollack Mihály a múzeumépület mögötti őrlakás, valamint az ahhoz kétoldalt csatlakozó árkádsor tervét, melyekben a nagyobb méretű kőfaragványokat őrizték volna. A forradalom és szabadságharc eseményei azonban meghisították elképzelését, s bár tíz év múlva

Kubinyi Ágoston igazgató ismét a megépítetesen gondolkodott, végül a terv kivitelezetlen maradt.

Az épület két jelentős felújítása, restaurálása a XX. században történt. A Lechner Jenő által vezetett, 1926-ban befejezett munkálatok akár átépítésnek is nevezhetők, olyan jelentős változások történtek az épületen. Az építész saját szavait idézve „megtisztította stílszerűtlen toldalékaitól és felszereléseitől” a múzeumépületet. A Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter által a munkálatok számára biztosított összegből a reprezentatív tereket felújították (márvány és stukkómárvány, falfestés), kicserélték az elektromos vezetékeket; a „stílszerű” berendezést megtervezték (csillárok, falikarok, kandeláberek, szélfogó ajtók, kiállítási vasajtók). A díszterem is visszanyerte eredeti külsejét. A hátsó lépcsőházat is átalakították, tervek készültek a harmadik emelet beépítéséhez. A főhomlokzat díszkilágítást kapott.

1952-ben történt az újabb tatarozás; célja a viszonylag kevésbé súlyos háborús károk végeleges kijavítása volt.

A jelenleg folyó, s várhatóan 2004-ben befejeződő teljes körű épületrekonstrukció során mind a belső, mind pedig a külső felújítás megtörtént/megtörténik a műemlékvédelem elveit szem előtt tartva.

Lásd még – See also: Képmelléklet I.

The Building of the Hungarian National Museum

Count Ferenc Széchenyi offered his huge collection of books, medals and coat-of-arms in order to establish a national museum in 1802. After his retirement he devoted himself to the collection of the relics of Hungarian history. The first director, Jakab Ferdinánd Miller was appointed by the count still in 1802. Since there was no suitable place for the museum, the collections were stored in different places temporarily. A fund-raising campaign for a new building was launched in 1807. Mihály Pollack was appointed to design a new building in 1837 and the construction began in the same year, although the original plans had been altered several times. The architecture of the building was inspired by Ancient Roman and Greek motifs although the final version was much simpler than the original design. The Picture Gallery was opened first, in 1846. Two large-scale reconstructions were carried out in the 20th century: the first in 1926 led by Jenő Lechner was a re-building with major changes. In 1952 another renovation was necessary due to the damages of the war. At the moment there is an enormous reconstruction going on, both the interior and the exterior of the museum will be renovated by 2004, according to the principles of monument protection.

Az épületrekonstrukció

Rosch Gábor

Hazai viszonyaink között 150 év egy épület „életében” már hosszú időnek számít, mert ezen a helyen a történelem viharai nem sok esélyt hagynak épületeink megmaradására, vagy legalább az eredetihez hasonló állapot fennmaradására. Még akkor sem, ha ez az ország jelképét, építészeti örökségét jelenti. Mert a Nemzeti Múzeum ilyen épület számunkra. Az első hazai múzeum, melyet már építéskor is annak szántak. A klasszicista magyar építészet első osztályú műemléke, mely minden építészeti tankönyvben szerepel. Kiállításai mindig a magyar történelem és a magyar művelődés legfontosabb közvetítői voltak a belföldi és külföldi látogatók számára egyaránt. Egy épület, amit többen építettek, még többen átépítettek, vagy éppen felújítani, rekonstruálni akartak.

Építésztervező irodánk, a Középülettervező Rt. is több évtized óta végez tervezési tevékenységet a Nemzeti Múzeum épületében, 1995 óta személy szerint jómagam is. A mi munkánk ugyan elsősorban műszaki tevékenység, de a patinás műemléképületnek köszönhetően mégis sokkal bonyolultabb és élvezetesebb, mint egy modern épület tervezése. Izgalmasságát fokozza, hogy bármikor előkerülhet egy eddig eltakart részlet, lefestett vagy elburkolt díszítőfestés, feltáratlan építészeti elem, de ezzel együtt rejtett, kívülről nem látható veszélyes repedés, szerkezeti hiba is.

Az elmúlt 150 év alatt az időszakos funkcióváltások következményeként szinte az épület minden pontján történtek átalakítások, háborús és természetes épületkárok, szakszerűtlen helyreállítások, durva átépítések, bontások és bővítések. A rekonstrukció során mindig alapvető szempontnak tartottuk, hogy munkánk a nagy elődök: Pollack Mihály, Ybl Miklós, Lechner Jenő szellemében, az eredeti korhű állapotok helyreállítását is célozza, természetesen a kor követelményeit figyelembe véve, a múzeum alaptevékenységét szem előtt tartva.

Az épületet ugyan 1847-től már használatba vették, az építkezés tovább folytatódott, mivel a mai díszlépcsőház ekkor még nem készült el. Pollack halála után az épület tervezését Ybl Miklós folytatta. Az ő tervei alapján fejezték be a díszesen kialakított Széchenyi termet, majd 1875-76-ban a főlépcsőházat. A főlépcsőház mennyezeti freskóit Lotz Károly, az oldalfalak történelmi és allegorikus falképeit Than Mór festette meg. A múzeum kiállítótermei az 1870-es években még elsősorban raktározásra szolgáló, sűrűn berendezett terem sorokként jelentek meg, mesterséges világítás nélkül, mívesen kialakított nagyméretű szekrényzerű vitrinekkel berendezve. Valamennyi helyiségben a mennyezetek gazdag díszítőfestéssel voltak ellátva, a padlók

pedig díszes, öntöttvas padlórácsokkal és táblás parkettával. Az épület fűtését ellátó meleg levegőt, a pincében elhelyezett kaloriferektől a falban futó légaknák vezették a termekbe. A hűtést nyáron ugyanezek a kürtökök látták el, a pincében lévő kutak hűvös levegőjét felhasználva. Sajnos ezeket a korabeli levegőjáratokat már régen megszüntették.

A múzeum gyorsan szaporodó gyűjteményei hamar kinőtték az épületet. A bővítésre folyamatosan készültek tervek, melyek nagy része soha sem került megvalósításra. Terveztek múzeumkertben felépülő lapidáriumot, születtek tervek a belső udvarokban felépülő történelmi épületrekonstrukciókra. Az első nagyszabású bővítés és épületrekonstrukció 1926-ban következett be, amikor Lechner Jenő tervei alapján mintegy 850 m² alapterületű fáfödémeket bontottak ki a második emelet felett, és új acéltartós födémmel megosztva kialakították a harmadik emeleti szintet. Sajnálatos módon az átalakítás a korábban gazdag díszítőfestéssel ellátott födémekek megsemmisülését is jelentette. Csak a legutóbbi rekonstrukció során kerültek elő az acélszerkezetű raktárszintek kibontása után megmaradt néhány szakaszon a díszítőfestések nyomai, melyeket részben restaurálni, illetve rekonstruálni lehetett. A Természettudományi Múzeum végleges kiköltöztetését követő rekonstrukció során még néhány szép, eredeti díszítőfestés szakasz helyreállítására nyílik majd lehetőség.

A Lechner-i átalakítás során, sok helyen történt egyéb jelentős változtatás az épületben. Ekkor távolították el a színes üveglablakokat a lépcsőházból, felépültek a harmadik emeletre vezető fa lépcsőkarok. Purifikálták a díszítőfestéseket, ballusztrádos erkéllyel osztották meg a nagy belmagasságú képtárat. De az utolsó 60 évben történtek a legsúlyosabb károsodások az épületben. A második világháború alatt 75 bombatalálat érte a múzeumot. Az épület tetőszerkezete jórészt elpusztult, a raktárak egy része kiégett, s a gyűjteményi anyagok jelentős része megsemmisült. A másik jelentős kár az 1956-os forradalom idején következett be, amikor a Magyar Rádió körül folyó harcok során az épület délkeleti felső szintjei leégtek. Megsemmisült a természet-tudományi és Afrika gyűjtemény legértékesebb része.

1986-ban készült el az első beruházási tanulmány, az egész épület rekonstrukciójának előkészítésére. Az ekkori tudományos dokumentáció és részletes állapotfotó anyag a mai napig az épületfelújítás fontos segédanyaga. Ez a terv első kísérlet volt a felhasználható területek funkcionális átrendezésére és a bővítési lehetőségek feltárására. Ez azonban a későbbi tervfázisok kidolgozása során jelentős változtatásokon esett át. Az első ütemben a kisebb beruházási keret miatt viszonylag kevés valósult meg. Ekkor

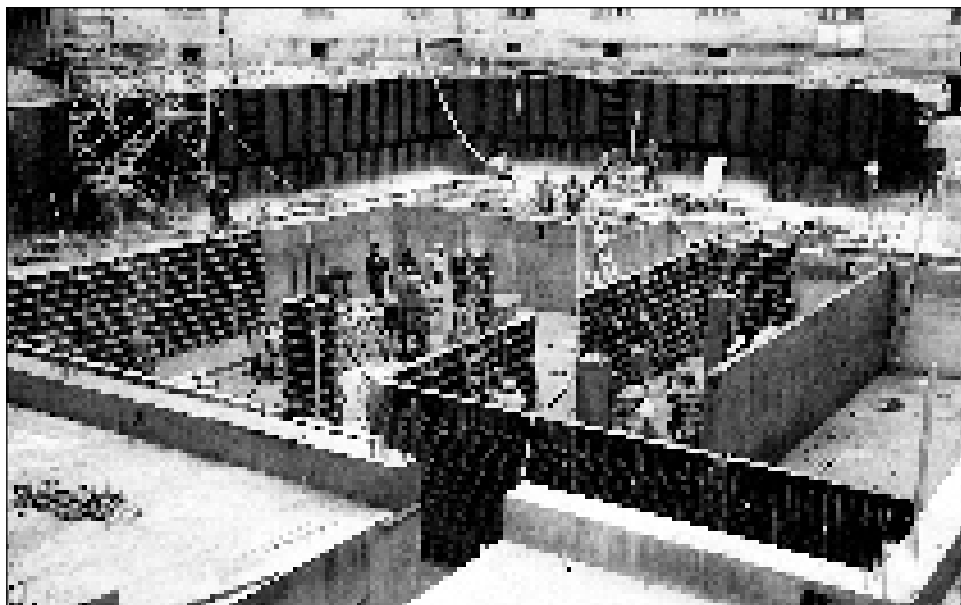

*A föld kiemelése a Lapidarium építéséhez
Excavating earth for the construction of the
Lapidarium*

készült a régészeti könyvtár olvasóterme, a harmadik emeleten a régészeti osztály új raktárhelyisége, a koronázási jelvények terme, valamint ekkor épült be a hátsó lépcsőház légerébe a személy és teherfelvonó. Korábban nem volt egyetlen felvonó sem az épületben.

1994 óta a folyamatosan végzett rekonstrukció terveit Dobozi Miklós és Rosch Gábor építészek készítették. A generálkivitelt az előírás szerinti versenyzetetések során azóta több alkalommal a gödöllői székhelyű Architekton Rt. nyerte el. 1994-95-ben az első rekonstrukciós ütem részeként került kiépítésre az új gáztüzeléses kazánház, elkezdődött az egész épületre kiterjedő épület-felügyeleti rendszer kiépítése a múzeumi őrség végleges elhelyezésével együtt. Ennek részeként valósult meg az első és második emeleti állandó kiállítás tervezése és kivitelezése. Ebben a tervezési időszakban már tudatosan törekedtünk arra, hogy a Pollack és Ybl által létrehozott terek újra eredeti szépségükben táruljanak fel a múzeumlátogatók előtt. Ez kétségtelenül sokszor kompromisszumot igényelt a korszerű kiállítási és muzeológiai követelmények, a technikai berendezések optimális lehetőségeivel szemben, mégis úgy érezzük, hogy a műemlékvédelmi szempontok és a műszaki megoldások sem kerültek hátrányos vagy elhanyagolt helyzetbe.

A rekonstrukció során lényegesen könnyebb volt a tervezők helyzete ott, ahol új épületrészeket sikerült a műemlékhez kapcsolni, vagy ahol műemléki szempontból alárendelt területen folyt építészeti átalakítás. Ilyen volt a két belső udvar alatt a pincetérhez kapcsolt területbővítés, egyik alatt a római kori lapidárium,

A restaurátorműhely szerkezetépítése – Building the structure of the restorers' workshop

Fotók – Photos: Rosch Gábor

a másik alatt az új restaurátorműhelyek létrehozása. A harmadik emeleten az 1920-as években létrehozott tetőtérben tervezett tömörített rendszerű raktárterek kialakítása csak kisebb mértékben érintette a történeti jelentőségű tereket. Az udvarok alá telepített múzeumi helyiségeknel a beavatkozás alig érzékelhető külső változással járt, mivel fölötte a régihez hasonló megjelenésű térburkolat készült újra.

A második emeleti történeti kiállítási helyégsor helyreállítása során a technikai háttérrel a falakba épített kábelcsatornában, illetve a padló alatti feltöltésben helyezték el, így töretlenül megmaradt a belső terek, ablakok, ajtók, mennyezeti díszítőfestések műemléki megjelenése. A kiállításrendező belsőépítészek és muzeológusok sok esetben nem érzik ezt ennyire fontosnak a kiállítások rendezése során. Sajnos a helyiségek klimatizálása helyett akkor csak néhány vitrin klimatizálását tette lehetővé a szorító költségkeret. A hőtechnikai problémákat csak egyszerűbb helyiségátvezetéssel és napvédő függönyök beépítésével tudtuk megoldani. Az első emelet utólagos klimatizálása bizonyítja, milyen rombolásokkal és műemlékidegen átalakításokkal jár a rekonstrukció után készülő klímabiztosítás.

A tervezők számára a nagyobb kihívást és a látványos sikerélményt a középkori és római kori lapidárium létrehozása jelentette. A Nemzeti Múzeum száz éve egyre gyarapodó római kori kőemlékei mindezidáig a látogatók elől elzárt földszinti folyosón, a kertben és a belső udvaron összezsúfolva halmozódtak fel. Az itt tárolt kőanyag áttekinthetetlen, rendezetlen körülmények között, a környezetkárosításnak kitéve egyre rosszabb fizikai és esztétikai állapotba került. A terepszint alatti kiállítóter megközelítéséhez a középszárnából új lejáratot kellett nyitnunk a pince felé. Ez egyben azzal az előnnyel is járt, hogy a látogatók az érdekes, Pollack idejéből való terméskőfalas pincetereken is áthaladhatnak.

A lapidárium monolit vasbetonszerkezetű

oldalfalakkal, pillérvázzal és födémrendszerrel épült, a viszonylag magas talajvízszint miatt réseléssel körülzárt talajvíz szivattyúzással. A vasbeton falakra a belső burkolatok elhelyezése előtt kellett a sírkövek, emléktáblák, szobrok és dombozművek konzolos tartószerkezetét felszerelni. Ez után került sor az oldalfalak gipszkarton borítására és az álmennyezetek szerelésére, valamint a padlóburkolatok kivitelezésére. A konzolszerkezetekre fektetett fatartókra állították fel a római kőemlékeket. A tér „pompei” vörös határolófalai előtt a letisztított világos színű mészkőemlékek markánsan és természetesen jelennek meg. A kiállítóter süllyesztett alsó szintjének közepén helyezték el az előcsarnokból áthozott nagyméretű Baláca-pusztai mozaikot, amely hosszas vándorlása után végre méltó helyen került bemutatásra. A tervezők számára kudarcot jelentett, hogy a rendkívül hatásosra tervezett 1:1 léptékű rekonstrukciók – két nagyméretű aedicula, egy felírtos kapurekonstrukció, az olvasóállványok és belsőépítészeti elemek – nem valósulhattak meg, ami a laikusok számára jobban érthetővé és élvezhetőbbé tette volna a kiállítást.

Az új modern lapidárium a Nemzeti Múzeum rekonstrukciójának egyik legjobban sikerült kiállítótere, ami esztétikai megjelenésével töretmentesen tud beilleszkedni a történeti térsorok közé. Területét nemcsak az állandó kiállításokhoz, hanem alkalmi kamarazenés rendezvényekhez is jól tudják használni. A 900 m²-es klimatizált római kori lapidárium a földszinten kialakított középkori kőtáron és az új büfé-teren keresztül érhető el. A provizórikus válaszfalakat kibontva, teljes szépségében nyitlak ki a boltozatos helyiségek, méltó keret teremtve a középkori sírkövek és oszlopfejek bemutatásához. A kőemlékek rögzítő és alátámasztó szerkezeit a római kori kiállítástól eltérő szerelvényekkel terveztük. Az itt alkalmazott csavaros rögzítők finomabb beállítást tesznek lehetővé. Az oszlopfejeknél és sírköveknél gyári acélszelvényekből tervezett állványokat éreztük markánsabbnak és szerkezeti-

leg indokoltabbnak. A büfé helyiség kialakításánál helyreállt a Pollack idejében épült boltíves oszlopos kocsiáthajtó tágas térhatása, s az itt elhelyezett néhány szép kőemlékkel kiegészítve, a múzeum kedvelt kávézó-étkezője lett.

A másik udvar alatt, az épületben korábban szétszórta és esetlegesen elhelyezett szűkös, alig használható restaurátorműhelyek korszerű kialakítására nyílt lehetőség. A restaurátortechnológia előírásait kielégítő felülvilágítókkal megvilágított kő, fém és faipari restaurátorműhelyekkel együtt az összevont fotólaboratóriumok elhelyezése is megoldódott.

Itt kell szólnunk a pincék rekonstrukciójáról is. A korábban erősen felázott, gyakorlatilag 100 % relatív nedvességtartalmú kőfalak között a pincehelyiségekben szinte minden tárolt anyag tönkrement. Az utolsó felújítás előtt álló pincszakasz gombafertőzött helyiségeiről készült fotó mutatja milyen elképesztő állapotig juthat el egy szigetelés nélküli pince. A rekonstrukció során az AÉT rendszerű elektromos szigetelő rendszert és teknős padlószigetelést választották a tervezők. A magas talajvíz miatt egykor teljesen átázott falak mára porszáraz állapotba kerültek, s a pincetérben öltözők, műhelyek, raktárak működnek.

A rekonstrukció másik, alapvetően átalakított területe a harmadik emelet helyiségsora. Itt a korábbi természetudományi kiállítóterek helyén a teljes 1370 m²-es alapterületen tömörített raktárak készültek. Az 1920-as években Lechner Jenő tervei alapján beépített osztófödémek nem tették lehetővé a raktárak súlyának hordását, ezért a tömörített gördülőpolcos tárolóhelyek alá új, 10 m feszítávolságú lehajlásmentes tartószerkezetet kellett építeni.

Az elmúlt év leglátványosabb tevékenysége volt az épület dísztersorának rekonstrukciója. A több éves alapos kivitelezői munkával sikerült eltávolítani az átfestéseket, kijavítani az összetört burkolatokat, restaurálni a Lotz és Than freskókat. Új terméskő díszburkolatot kapott az emeleti kupolatér, valamint a kandallós terem, táblás parkettát a díszterem. Korszerűsítve újult meg a szélfogó bejárat és a díszterem. A korábban télen alig használható fűtetlen dísztersor mára jól temperált, klimatizált, korszerű hangosítással, biztonsági rendszerrel van ellátva. Látványos és esztétikai szempontból is jelentős a dísztersor belső színhatásának és díszítőfestésének megújulása. Aki tíz évvel ezelőtt járt a múzeum épületében, mindenhol pasztellsárga műanyagfestést látott a falakon és mennyezeten. A múzeum eredeti, XIX. századi fotóin még látható milyen gazdag klasszicista és részben eklektikus díszítőfestés volt a mennyezeten. A feltárások során előkerült maradványok alapján számos helyen restaurálható vagy rekonstruálható lett a díszítőfestés. Ma a földszinti térsor eredeti feltárásokkal is bizonyított kékeszöld-fehér színvilággal és a freskókkal díszített terekben erőteljes színes díszítőfestéssel kápráztatja el a látogatókat.

2002 szeptemberében fejeződött be a dísztersorhoz kapcsolódó területen a múzeumi üzlet kialakítása. A korábban zezugos, rendezetlen terekben végre kibővített alapterületen újulha-

tott meg a múzeumi emléktárgyakat, művészeti könyveket, érmekeket árusító korszerű üzlet.

A hátralévő egy-két évben még remélhetőleg folytatódni fog a múzeum rekonstrukciója. Sort kell keríteni a földszinten a múzeumi dolgozók, és az igazgatóság munkaszobáinak és szociális helyiségeinek korszerűsítésére is.

Évek óta húzódik a műemléki kert helyreállítás, aminek egyik sarkalatos problémája a gépkocsi parkolás megoldása. Belépve a kertbe ma is szembetűnő a kert helyén a fák között állandóan parkoló 60-70 gépkocsi környezetkárosító hatása. A tervezett terepszint alatti parkoló, az Arany János szobor és a fűvesített terület alatt, alkalmas lesz ennek a gépkocsi mennyiségnek a befogadására. Végre lehetővé válik a történeti kert megújulása, ami a belváros ritka parkjaként mindig a főváros lakosságának kedvelt pihenőhelye volt. A kertet körülvevő Ybl Miklós idejéből származó díszes öntöttvas oszlopos kerítés és az épülethomlokzatok felújítása már befejeződött.

Visszatekintve az eddig elkészült épületrekonstrukcióra, bátran állíthatjuk, hogy a régi műemléképület felújítása után hosszú időre újra keretet tud biztosítani a mai múzeumi igényeknek. Ugyanakkor le kell vonni a tanulságot, hogy a rekonstrukciót csak igen alapos előkészítés, átgondolt funkciótervezés és pénzügyi fedezet ismeretében szabad végrehajtani, ami elkerülhe-

tővé teszi a menetközbeni módosításokat, fedezet nélküli fejlesztési igényeket.

A múzeum valószínűleg ki fogja nőni jelenlegi kereteit. Az előre látható fejlesztési határok miatt majd új helyre kell költöztetni a növekvő raktártereket, s más lesz a kiállítások és közművelődési programok igénye. Elképzelhető, hogy a jövő nemzedéke egy fejlettebb "Internet"-en fogja szívesebben látogatni a múzeumokat. Ma csak reménykedni tudunk abban, hogy egy ilyen patinás műemléképület alkalmas lesz a jövő múzeumi funkcióinak ellátására is.

Lásd még – See also: Képmelléklet I.

The Building Reconstruction of the Hungarian National Museum

During the 150 years in the history of the museum it had to be renovated or rebuilt several times owing to the destruction of wars, new functions and requirements. The Középülettervező Rt. which deals with designing public building has prepared many reconstruction plans for the museum. The most exciting part of their task is when a hidden, unknown detail, a piece of decoration or even a dangerous defect turns up somewhere. The main requirement of a reconstruction plan is to restore the original state as much as possible, leaving enough room for the functions and the up-to-date technical equipment of the building. Since the beginnings the collections have

slowly outgrown the building so some alterations and re-structuring had to be made. As most plans to ensure enough space for the material have failed, some parts were moved to other buildings, thereby laying the foundation of the great museums in Budapest. Until the 1980s only the most urgent reconstructions and reparations were carried out, having been rather underfinanced. In the 1980s a large-scale reconstruction project was launched, involving several departments moving in and out of the building. The first steps were to replace old technical installations and to carry out some minor architectural modifications. The first investment survey was conducted in 1986 but only little of it was realised. The major part of the reconstructions started in 1994. In the first stage the permanent exhibitions were built on the first and second floors, and after a series of compromises the interior was restored to its original beauty. A new, more comfortable space was created for the store-rooms on the third floor. The most challenging but rewarding part of the project was the establishment of a new exhibition of Roman and Mediaeval stonework which had been scattered everywhere in the building. The most spectacular stage was the reconstruction of the representative areas with a new shop, a popular café, the banquet hall, the original frescos etc. A very difficult task was the reconstruction of the maximum humidity, fungus-infected basement. There is a lot more to do about the gardens, a new parking lot has to be built, the offices on the ground floor need modernisation etc. The main conclusions of the current large-scale reconstruction are that no projects should be launched without a very careful functional and needs analysis for the future and a stable financial basis is essential.

A múzeum falképei

Basics Beatrix

Keleti Gusztáv festő és műkritikus, a XIX. század második fele magyar művészeti közéletének leghatásosabb, olykor művészpályákat befolyásoló alakja 1875-ben, még a munka befejezését megelőzően a következőket írta a Magyar Nemzeti Múzeum falkép dekorációjáról: „...a...programm oly gazdag, sőt többet kell mondanom, oly egyetemes, hogy sehol párját nem tudom...A nemzet történetének ily kimerítő illusztrációját célzó csak egy vállalatot ismerek a világon, de az nem egy, hanem húsz nagy termet és ugyanannyi milliót, egész ivadékok munkásságát vette igénybe. Külön egész múzeum az egymagában, a nemzeti történelmi képtár Versaillesban. Halvány mását a bajor nemzeti múzeum történelmi falfestményeinek terjedelmes, de balsikerű kísérletében találjuk.” Nem egy másik falképciklust, hanem egy történeti múzeum gyűjteményét említi elsődleges párhuzamként, méghozzá olyanét, amely alig két évtizeddel később Pulszky Ferenc és Pulszky Károly megfogalmazásában az akkor létesített Történelmi Képcsarnok mintájául szolgált. Amikor Keleti mint a magyar történelem

képeskönyvét javasolja tanulmányozásra és sokszorosításra a falképek kompozícióit a hazai közönségnek, éppen Pulszkyék gondolatmenetét előlegezi meg.

Ha a Nemzeti Múzeum falképeinek keletkezéstörténetét vesszük szemügyre, a legsajátosabb momentum az ötletadó személye. Rudolf Eitelberger régész, a bécsi műemlékbizottság elnöke fordult az osztrák-magyar kiegészítés előtt egy évvel Karl Rahnak, a bécsi Akadémia 1863-ban ismét tisztébe visszahelyezett professzorának egyik legkedvesebb tanítványához, Than Mórhoz, s levélben kérdezte meg tőle, lenne-e alkalmas középület, s vállalná-e falkép készítését a művész. Eitelberger éppen ez idő tájt fogalmazta meg egy osztrák történeti képcsarnok (pontosabban galéria) szükségességéről vallott nézeteit. E gondolat jegyében bizvást támogathatta hasonló történeti galéria létrehozását Pesten is – erre utalt Keleti Gusztáv ismertetésének megjegyzése is. Keleti így írt a falképek geneziséről: „...a mi e történetben a legszomorúbb, a szóban forgó nemzeti műemléknek megindítását legalább, nem a magyar hazafias szellem kezdeményének hanem egy lajtántúli műtekintélynek, az osztrák összbirodalmi állameszme egyik legbugzóbb hívének

köszönhetjük. Ugyanazon nagybefolyású udvari tanácsosnak, ki a bécsi császári és királyi múzeumot is létesítette, a ki most is ez intézet élén áll, s hatalmas eszközökkel korlátlanul rendelkezve, e téren csodákat művel.” Keleti később újból nyomtatékosan hangsúlyozta, a Reichsrat által megszavazott összeg az összbirodalmi osztrák képzőművészeti érdekek lendítésére volt fordítandó. E célból kellett volna egy magyar középület falait díszíteni, s Than javaslatára lett ez az épület a Magyar Nemzeti Múzeum. A végeredmény azonban nem Eitelberger ideáinak megfelelően alakult, s ennek fő oka az volt, hogy 1867-ben megkötötték a kiegészítést, amely más alapokra helyezte az osztrák – magyar viszonyt.

Than Mór és Lotz Károly kapott felkérést a vázlatrajzok elkészítésére és azok bemutatására. 1869-ben a két művész összefoglaló jelentést írt addigi munkájáról – már Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter számára. A munka időtartamát négy évre becsülték, s benne foglaltatott az építészeti elemek ornamentális díszítése is. Ennek látványát a legutolsó, 2002-ben befejezett restaurálási program eredményeképpen élvezhetjük ismét. A munka tehát 1869-ben indult volna meg, ám Zofahl

Gusztáv építész jelezte, hogy az elkorhadt fődémgerendákat előbb ki kell cserélni, ezért a falképmunkálatok kezdete egy évet késett a tervezetthez képest. 1871 tavaszán a kartonok elkészültek, s a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, Pulszky Ferenc aggodalmát fejezte ki egy beadványában a mennyezetátépítési munkálatok további elhúzódnása miatt. 1872-ben újabb jelentés íródott – ezúttal Trefort Ágoston kultuszminiszter számára – de még mindig nem kezdődhetett el az érdemi munka. Lotz Károly mennyezetet díszítő kompozíciói 1874-ben készültek, ezt a zsűrizést kérvényező levélből tudhatjuk meg. Az Országos Képzőművészeti Tanács delegáltjai december elsején tekintették meg a kész mennyezetfreskókat, s azokat kiválóan tartották.

1875 tavaszán Hegedűs Candid Lajos miniszteri tanácsos elnökletével bizottság tárgyalta meg a munka folytatását. Ekkor kerül szóba az oldalfalak frízének és allegorikus alakjainak megfestése, s a feladatok megosztása a két művész között. 1875 novemberében maga Pulszky Ferenc, a Nemzeti Múzeum igazgatója, s egyben az Országos Képzőművészeti Társulat alelnöke tett jelentést a további falképek zsűrizéséről és elfogadásukról. Lényeges adalék a lépcsőháztér egységes dekorációs programjához, a Képzőművészeti Tanács 1877 nyarán Rauscher Lajos mintarajztanodai tanárt a teljes koncepció kidolgozásával bízta meg. Ez magában foglalta a falak és építészeti elemek színezését, a lépcsőkorklátok elkészítését, s a már megrendelt mellszobrok elhelyezését. Valószínű, hogy Rauscher ajánlata nem készült el, de csak két év múlva, 1879-ben bízták meg Zsigmond Gusztávot a munkák folytatásával. Amikor 1880-ban a teljes lépcsőháztér elkészült, a zsűri – dicséretének kifejezése mellett – arról tett említést, hogy feltűnt számukra, hogy a többi, még díszítetlen belső tér dekorációja is szükséges lenne „az intézet méltósága” érdekében.

E rövid eseménytörténeti összefoglaló érzékelteti egyrészt a feladat kiemelkedő fontosságát, másrészt azt a sajátos tény, hogy egy 1846-ban elkészült klasszicista épület belső díszítése – pontosabban annak egynemelyike – az épület elkészülte után több évtizeddel fejeződött csak be, jóllehet maga a tervező építész, Pollack Mihály már határozott elképzelésekkel rendelkezett az egyes épületrészek falkép-dekorációja tekintetében.

Amint már említettük, Than Mór és Lotz Károly részletes falkép-programja 1866-ban elkészült. A tervezés éveit ennek megfelelő vázlatok születtek, amelyek azonban több, kisebb-nagyobb változtatáson estek át. A Magyar Nemzeti Múzeum lépcsőházának falképei három fő részből állnak: a Lotz-féle mennyezetdekorációból, a főfalak tetején körbefutó, Than és Lotz együttes munkájaként elkészült frízből, és az oldalfalak monumentális allegorikus figuráiból, melyek Than Mór alkotásai. A két művész a programleírást együtt dolgozta ki és együtt készítette el, s így az tartalmilag elválaszthatat-

lan, annál inkább eltér és különbözik a formai megvalósítás, kompozíció és stílus tekintetében egyaránt.

A mennyezet középső tondóján a Képzelet allegóriája jelenik meg. A négyzetbe zárt tondó sarokképein a szép iránti lelkesedés, az ihletettségek, a szemlélődés és a hagyomány allegorikus kompozíciói láthatók. A középső négyzetes mezőt kétoldalt két nagyméretű téglalap alakú képmező veszi körül, a tudományok és művészetek allegorikus figuracsoportjaival. Lotz pontosan megmagyarázta, miért ilyen módon készítette el a mennyezetdekorációt. A Képzelet „az emberi szellem működésének szülőanyja” került a centrumba, s az őt körülvevő alakok szoros kapcsolatban vannak vele, mint a szellem működésének megtestesítői. A Képzelet lábánál fekvő alvó ifjú azt az álmat jelképezi, amelyből a nemzetnek fel kell ébrednie. A szellem működésének általános megjelenítése kibővül a tudományok és művészetek allegorikus csoportjai révén azok konkrét megfogalmazásával. A mennyezet közepétől induló kompozíció tehát az általánostól az egyre konkrétan megjelenő, mintegy a központi figurát magyarázó újabb részletelemekkel gazdagítja az egészet.

A kompozíció kialakítására nagy hatással volt a mester, Karl Rahl, Páris itéletét ábrázoló mennyezetképe a bécsi Todesco palotában. De nemcsak Rahl, hanem Wilhelm von Kaulbach müncheni falképeinek hatása is kimutatható. A mennyezetképeknek volt azonban egy jóval korábbi modellje is: Raffaello vatikáni stanzáinak mintaadó szerepe mindenképpen jelentős. Lotz falképein később már egyre kevésbé érezhető ez, sőt az oldalfalak frízének történelmi jelenetei is eltérnek stílusukban a mennyezetképektől. A világos színek, az erős linearitás, a kiegyensúlyozott, szimmetrikus kompozíció együtt csak itt, a Nemzeti Múzeum mennyezetfreskóin figyelhető meg Lotz munkáján. A reneszánsz-utánérzést még inkább erősíti a múzeum rekonstrukciója során, most helyreállított díszítőfestés, amelynek egyes motívumait Lotz tudatosan reneszánsz minták, jelen esetben a Corvinák ornamentikájának ide idézésével hangsúlyozta, amint erről programszövegében is említést tett. Az is megfigyelhető azonban, hogy amint kifelé haladunk a közép-pontból, a kissé steril és merev hatás enyhül; az alakok beállítása könnyedebb, olykor akár szobrászati reminiszcenciákat keltenek. A mennyezetképek tartalmilag szoros összefüggésben állnak a fríz és az oldalfalak ábrázolásaival, jóllehet stílusban eltérnek azoktól. Amint a lépcsőkön fölrünk, jobb oldalt kezdődik el a Lotz által festett képek sora, az ősmagyar történelem jeleneteivel. Attila és hunjai, Árpád, a vérszerződés témáival. Az egyes jelenetek ikonográfiai típusai már az 1820-as évek almanach és zsebkönyv illusztrációiban megjelentek, majd a század első felének legismertebb, legnagyobb hatású albumában, Wenzel Gusztáv és Johann Peter Nepomuk Geiger közös munkájaként váltak széles körben ismertté.

Lotz számára egyszerre lehetett könnyű és nehéz feladat a fríz megkomponálása: könnyű, mivel bőven állott rendelkezésére minta, előkép és nehéz, ha ezektől el akart volna tekinteni, és újfajta megoldással kívánt volna előállni. Noha nem állítjuk, hogy fríze merő másolás és utánzás, ugyanakkor korábbi művek egy-egy eleme, vagy akár a típus maga vissza-visszaköszön a falképeken. Az utóbbira példa a vérszerződés, illetve a csatajelenet bemutatása, egyértelműen Geigert idézve. A mester, Rahl Arsenal-ba tervezett falképei is inspirálták Lotzot, bár ez a hatás a későbbiekben egyre kevésbé lesz érezhető művészetében.

De ugyancsak kivethető bizonyos müncheni és bécsi előképek hatása, s érdekes módon ami ott kevésbé volt előnyös, azt Lotz vonzóvá alakította; erre jó példa az egybefüggő jelenetlánc hagyománya. A korábbiakban ez olykor áttekinthetetlenül, zavarossá tette a kompozíciót, Lotz esetében azonban csak annak előnyei mutatkoznak meg – az egyes jelenetek mintegy egymásból nőnek ki, sodrásuk előreviszi a cselekményt, lendületük töretlen ívet alkot.

Than a szemközti fal fríze mellett a bejárati és azzal szembeni keskenyebb, mennyezet alatti falfelületeket is megkapta a program folytatásához. Míg azonban Lotz konkrét történelmi eseményeket fűzött egybe, addig Than – amint ezt írásban is kifejtette – egy-egy téma élőképszerű, zsáner jellegű bemutatásával a magyar művelődéstörténet legjelentősebb pontjainak sorát kívánta bemutatni. Szent István kora kiemelten nagy teret kapott, lényegében három jelenettel (ide tartozónak tekinthető a „Géza fejedelem földművelésre tanítja a magyarokat” címet viselő ábrázolás is), a készítés jelenkorát bemutató ugyancsak kiemelt három kompozícióval szemben, mintegy a kezdetet és a jelenkort szimbolizálva és hangsúlyozva. A kettőt a Mária Terézia koráig terjedő időszakból kiválasztott jelenetek kötik össze. Létezik olyan értelmezése a programnak, amely szerint a falképek fejlődési folyamatot mutatnának be, melynek csúcspontja a jelenkor, holott ezek inkább tekinthetők a nemzeti történelem folyamának legpozitívabb példáként, s ez egybecseng a Than-féle programleírással is. A témák kiválasztásának kora történetírása által preferált korszakokhoz és személyekhez való ragaszkodás mellett egy másik szempont is befolyásolta: a programleírás és a kivitelezés kezdete között történt meg a kiegyezés. A program alapjaiban ettől persze nem módosult, azaz az eredetileg Than által kiválasztott témák megmaradtak, az egyes jelenetek szereplői azonban változtak, s ez a kompozíciók némelyikét érintette.

A három jelenetet a bejárattal szemközti falon – a múzeumalapítás képét is beleértve – tíz téma követi: a Szent István kolostorokat és iskolákat alapít, I. Béla leveri a pogánylázadást, Szent László a keresztetek vezére, Könyves Kálmán megtölti a boszorkányok megegetését, III. Béla a közigazgatás rendezése által lendíti az ország ügyeit, IV. Béla, mint második honalapító, Nagy Lajos és Mátyás király dicsőségtelej fénykora,

Pázmány Péter, mint a katolikus egyetem alapítója, másfelől Bethlen Gábor és Bocskai, a protestáns mozgalom s egyúttal a függetlenségi törekvések előharcosai, végül Mária Terézia, mint az egyetem alapítója jelenik meg, s végül József nádor a múzeum gyűjteményének alapítói körében látható. E jelenetek sorában már szinte meg sem találhatjuk a század első felében megjelent, később a magyar történelmi festészet legjelentősebb, 1848-67 közötti periódusában pontosan és végérvényesen kialakított és megformált témaköröket – talán a Mátyás király téma kivételével. Nem a nemzeti függetlenség harcosait, csatákat, tragikus elbukásokat, a hősi halál megfogalmazásait láthatjuk itt, nem is elmúlt korok dicsőségének képeit, hanem gondosan kiválogatva azokat az eseményeket, olykor eseménysort, amelyek a nemzet javát szolgálták az éppen bemutatott korszakban. A szellemi fejlődés képei ezek, az „ország emelkedő tekintélyé”, olyan cselekedetké, amelyek „lendítettek az ország ügyein”. Megjelenik a több évszázad óta ismert és alkalmazott kereszténység védőbástya-toposz is. Csak a két utolsó hősnő, illetve hős a Habsburg uralkodóház tagja. Mária Terézia sem a birodalmi érdekekhez nagyon is illő, sokat ábrázolt „Vitam et sanguinem” jelenet típusban látható, hanem mint a nemzeti kultúra támogatója.

A múzeum alapítását megörökítő jelenet már a bejárat falra került; a közepén látható „Pannónia megkoszorúzza a tudomány és művészet géniuszeit” címet viselő kompozíció az oldalfalak és a mennyezet témaköréhez való viszakapcsolódást célozza kiemelt helyen. Az ezt követő utolsó téma meglehetősen kényes, nem véletlenül változott többször is megformálása. A még élő kortársakat bemutató kép számos utalást tartalmaz: egyszerre emlékezés és tiszteletadás 1848-49 eseményeinek, ugyanakkor egyfajta kísérlet a néhány évvel korábban történtek értelmezésére is. Az eredeti programban azonban még nem szerepelt a kevésbé a forradalmat és szabadságharcot, sokkal inkább a kiegyezést „eszményesítő” Deák Ferenc alakja; a szépiarajzon három csoportban jelennek meg a szereplők. Középen a falképéhez hasonló módon Széchenyi István ül, attribútumai számosságban, mint a freskón. Balra Batthyány, mögötte a szabadságharc tábornokai, Damjanich, Kiss Ernő; jobbra a háttal álló Kossuth, a toborzó beszédek hallgatóságának alakjaival, bár a kezében tartott irattekercs és öltözéke az ötvenes évek emigrációs fotóinak Kossuth-ját idézik. A falkép tere kitér, mélységet kap; a ballusztrád mögött gyülekező nép ismét a toborzó-jelenetek ikonográfiája szerint jelenik meg. A hozzájuk beszédet intéző Kossuth alakja hasonlóképpen hátulnézetben, mellette Petőfi oldalnézetből, inkább csak fél alakban látható. Az előtér három csoportjából azonban kettő lett: bár Széchenyi kétségtelenül középen helyezkedik el, a szorosan mellette álló karosszékben Deák ül, jelentősége semmivel sem kisebb, mint Széchenyié. Mögöttük Batthyány Lajos áll, kezé-

ben a vértanúságára utaló palmaággal, a tábornokok közül csak Damjanich látható, mellette Perényi Zsigmond és Eötvös József, aki ugyan tagja volt az 1848-as első magyar kabinetnek, de a falképek tervét elfogadó kultuszminiszter is egyben. Lényeges pontokon változott tehát a vázlat és a kivitelezés között eltelt csaknem egy évtizedben a jelenet, s meg kell említenünk még egy érdekességét. A szépiarajzon a Kossuth mögött a népet jelképező csoport lényegében egy család ábrázolása: fiatal férfi és nő, utóbbi karjában kisgyermekét tartja. A falképen a ballusztrád mögött csak fejük tűnik föl, a gyermek nem látható, s a vázlat sematikus típusából a férfialak esetében portré lett, akinek feje erőteljesen, hangsúlyosan jelenik meg Kossuth és Széchenyi alakjai között, vonásai pedig jól felismerhetően szinte azonosak Than egy korábbi művének főhősével, az 1864-ben festett „Ónodi országgyűlés” központi Rákóczi-figurájával. Bizonyíték természetesen nincsen arra, hogy valóban II. Rákóczi Ferenc alakját akarta idézni a népvézér figurájában Than, a programleírás sem szolgáltat adatot erre nézve, mégis, a művész munkásságát, gondolatmenetét ismerve nem elképzelhetetlen, hogy a megidézés szándékos. Ez esetben a művész a kortárs történelem allegóriájába csempészett volna be egy – az oldalfal jeleneteiből feltűnően hiányzó – nemzeti történelmi tárgyat, amely koncepcionálisan természetesen a falkép-együttesben 1875-ben ábrázolhatatlan volt.

Nem véletlen, hogy a közönség és a kritika körében egyaránt ez az utolsó kép keltett legtöbb indulatot: Keleti is kénytelen volt megvédeni írásában. *„Az utolsó képre vonatkozólag, mely a negyvennyolczas eszmék diadalát jelképezi, többfelől az a vélemény nyilvánult, hogy nem odavaló. E nézetet azzal indokolják, hogy a negyvennyolczas eszmék diadala nem tekinthető a régebbi kor zárkővétel, hanem hogy az a kiindulási pontja egy újabb érának, mely mostani mozgalmainknak és törekvéseinknek jellem ad és irányt jelöl.”* A közönség elvárásai szerint a múzeumalapítás kora lett volna a ciklus méltó és illő lezárása. De a „negyvennyolczas eszmék bajnokait, vértanúinak nemes alakját” hiba volt-e megörökíteni, tette föl a kérdést a kritikus. S rögtön meg is felelte azzal, hogy amíg ezen alakokról és cselekedeteikről illőbb nemzeti középület, akár egy parlamenti palota falain nincsen mód megemlékezni, addig itt a helyük. A kiegyezésről persze szó sincsen, csak '48-ról, és ehelyütt hirtelen mintha elfeledkezni látszana a kiváló művész és művészeti író az eredeti koncepcióról.

Thannak az oldalfal magasában megfestett jelenetei jóval statikusabbak, mint Lotz kompozíciói; megjelenítésük módja is eltér azokétól. Jól elkülönülnek egymástól az egyes csoportok, az őket alkotó alakok szimmetrikusan vannak elrendezve egy-egy központi figurát körülveve. Mindig van azonban összekötő elem, vagy szereplő, ami kapcsolódási pontot képez a témák között. Nem volt könnyű feladat a program-

leírásban bonyolultan megfogalmazott tárgyat hatásos kompozíciókba foglalni, elmondhatjuk azonban, hogy a legtöbb esetben sikeresen oldotta meg a mester. Nehezítette dolgát az is, hogy az ábrázolásoknak többnyire nem volt ikonográfiai előzményük, ez ugyanakkor előnyére is vált a falképeknek. Több esetben befolyásolta Than korábbi előkép, s ezek olykor – talán nem véletlenül – a múzeum gyűjteményeiben őrzött műtárgyak voltak. A múlt festett emlékművének kialakítását így befolyásolták a múlt itt őrzött emlékei. Talán a legjellemzőbb példa erre egy alig észrevehető, a sarokban elrejtett alak, az oldalfal utolsó jelenetének legszűkebb szereplője, Lorántffy Zsuzsanna, akinek a múzeum képtárában kiállított portréját másolta ide Than.

Az oldalfalak életnagyságúnál nagyobb méretű allegorikus alakjai egészítik ki a falkép-ciklust. A béke és anyagi jólét bőségszarut tartó figurája, a műveltség diadala és a szellemi és erkölcsi jólét allegóriái a fölöttük lévő államalapítás-kori trióval szoros összefüggésben mintegy egymást magyarázzák, értelmezik. A jövőbe vetett hit, a lelkesedés és honszeretet nőalakjai pedig a múzeumalapítás és a jelenkor frízkompozíció alatt erősítik egymás mondanivalóját.

A nagy mű elkészült, s mindmáig a legnagyobb jelentőségű magyarországi profán falképciklus maradt. A megbízás és a program, majd a megvalósult együttes jól példázza a XIX. század második felének változásait, nemcsak a nemzeti történelem ábrázolása terén, hanem az elvárások és a kivitelezés eltérései tekintetében is.

Lásd még – See also: Képmelléklet II-III.

The Wall-Paintings of the Hungarian National Museum

The idea of decorating a public building with wall-paintings depicting the most important events and figures of Hungarian history originated from Rudolf Eitelberger, an Austrian archaeologist, who asked Mór Than to carry out this large-scale project. Than suggested the National Museum and later he and Károly Lotz were appointed to prepare and present the sketches. The project was delayed by the reconstructions of the museum building. In addition to the original plans the decoration of the staircases was also included, and it was Gusztáv Zsigmondy who carried out the complete decorative design, the colour schemes, stair-railings and busts. Although the building was finished by 1846 in Neo-Classical style and the architect, Mihály Pollack also had his ideas about the decoration of the walls, the interior decorations were completed only decades later. The wall-paintings of the staircase consist of three main parts: the ceiling frescoes by Károly Lotz, the frieze running around the main walls by Lotz and Than and the monumental allegorical figures on the side walls by Than. The plans were set up and worked out together by the two artists and the pieces cannot be separated as far as the contents are concerned but the realisations differ in form, style and composition as well.

Új formák és eszközök a közönségkapcsolatban

Deme Péter

A Magyar Nemzeti Múzeumot már gróf Széchényi Ferenc is a közösség és a közönség művelődését szolgáló intézménynek szánta. Alapító levelében erre vonatkozóan így fogalmazott: „...ezért én előbb említett tudományos felszerelésemet...édes hazámnak és a közönségnek hasznára és javára mindörökre és visszavonhatatlanul adományozom, átadom és átruházom...” Az alapítás óta eltelt kétszáz esztendőben – jóllehet változó intenzitással és formákban – ez a feladat mindvégig szerves része volt a múzeum működésének.

Visszatekintve látható, hogy az 1996-os esztendő volt az igazán fontos változások kezdete a Nemzeti Múzeum közönségkapcsolatainak történetében. Az új állandó történeti kiállítás – jóllehet a szükségesnél rövidebb idő alatt, szinte roham munkában született meg – koncepciójában és kivitelezésében egyaránt minden korábinál nagyobb hangsúlyt fektetett a látogatói szempontok érvényesítésére (ha nem is ellentmondásoktól mentesen). Az informatikai és egyéb korszerű technikai eszközök, a látványtervezés következetes alkalmazása és az addig megszokottnál kevesebb szöveg mellett számos további, az érdeklődést felkeltő és ébren tartó megoldás alkalmazása is ezt bizonyítja.

A közönségkapcsolati munka terén ugyanez az év több máig jól működő, hatásos és új elemet hozott: a Múzeumok Majálisa megrendezését és a komplex, folyamatos tárlatvezető-informátori rendszer bevezetését. A harmadik, az évtizedes előzményekre épülő, fokozatosan megújuló, több rétegű és változatos formákat és módszereket alkalmazó (elsősorban, de nem kizárólag az új állandó kiállítások kapcsolódó) múzeumpedagógiai munka, amelynek egyik legismertebb programja a szakmailag és pedagógiaileg egyaránt megalapozott és országsszerte ismertté váló *Történeti Játszóház*. A 90-es évek végétől azután a régi hagyományokra építve – részben a rekonstrukciós munka előre haladtával, részben pedig a pályázati lehetőségek ilyen irányú bővülésével – új művészeti rendezvények jelentek meg a Nemzeti Múzeum programkínálatában.

Múzeumok Majálisa

A Múzeumok Majálisának gondolata 1996-ban azzal összefüggésben született meg, hogy a Múzeumi Világnap alkalmából – éppen a rekonstrukció miatt – abban az évben a Nemzeti Múzeum nem tudott új, vonzó időszaki kiállítást készíteni. Az első – akkor még egy napos – nagyon rövid idő alatt, ilyen irányú tapasztalatok nélkül megszervezett rendezvény nagy sikert

aratott a szakma és a közönség körében egyaránt. Olyan, addig inkább csak vágyott formát valósított meg, amelyre azóta minden évben egyre nagyobb igény mutatkozik, amely a nagyközönség egyre szélesebb körében válik ismertté, és amelyet a tömegkommunikációs eszközök közül is egyre több népszerűsít. Külön is fontosnak tartom megemlíteni, hogy a gondolat *Németh Lászlóné* gazdasági igazgatótól származik, a szervezést és a megvalósítást pedig a Közművelődési Főosztály akkori (azóta sajnos elhunyt) vezetője, *Heleszta Sándor* irányította.

A következő évtől kétnapossá vált program 1998-tól összefonódott a Pulszky Társaság által gondozott „Az év múzeuma” pályázat eredményhirdetésével. Jóllehet a majálisát a Nemzeti Múzeum Közművelődési Főosztálya szervezte, nem lehet említés nélkül hagyni, hogy az intézmény több tucat további munkatársa, valamint félszáznál több kisebb és nagyobb múzeum is aktívan részt vett a munkában, amelynek az a legfontosabb célja, hogy a hazai múzeumi világ egészét, a mindig nehéz pénzügyi és működési feltételek közepette a múzeumokban folyó sokirányú és sikeres tevékenységet népszerűsítse, elsősorban a nagyközönség körében.

A Múzeumok Majálisa fontos jellemzője ugyanakkor, hogy miközben a középpontban a múzeumok és a szakemberek eredményei állnak, gyermekfoglalkozások és gyermekprogramok, színpadi produkciók, kézművesek és népművészek bemutatói és termékei egyaránt vonzzák és várják a látogatókat. Az eddig megvalósult hét rendezvény, amely számos szervezési, technikai, pénzügyi és működési tapasztalattal gazdagította a szervezőket és közreműködőket, olyan sajátos programot kínált, amelyhez hasonló tudomásunk szerint sem Magyarországon, sem a környező országokban nincs.

Miközben minden érdeklőt és érintett intézmény és szervezet kezdettől fogva támogatta a Majális megrendezését, hangsúlyozta fontosságát és jelentőségét, nem lehet elhallgatni, hogy a finanszírozás mind összegében, mind megoldási formájában folyamatosan problémát (konkrétan: ráfizetést) jelentett a Nemzeti Múzeum számára, amelynek költségvetése soha nem tartalmazott erre a célra felhasználható forrást (jóllehet maga a rendezvény a magyar múzeumok teljes körét szolgálja). Az eddigi tapasztalatok alapján a folytatáshoz elengedhetetlen, hogy biztos és állandó (központi, minisztériumi) pénzügyi forrásra épülve lehessen továbbvinni a programot.

Közönségszolgálat

Az új állandó történeti kiállítás (és a honfoglalás korát felidéző időszaki tárlat) 1996-os fokozatos megnyitásával párhuzamosan alakí-

tottuk ki a ma is működő tárlatvezető-informátori rendszert. Ennek keretében olyan felsőbb éves egyetemi hallgatókat és frissen végzetteket alkalmazunk, akik komoly történelmi ismeretekkel és a gyakorlatban használható nyelvtudással rendelkeznek. Felvételük esetén havi szerződéssel, de hosszabb időre kapnak alkalmazást, alaposan megismerkednek az állandó kiállítással, az intézmény és az épület történetével, továbbá a jelentősebb és hosszabb ideig látogatható időszakos tárlatokkal. Szolgálatuk során előzetes és helyszínen jelzett igények alapján egyéni és csoportos tárlatvezetéseket tartanak magyarul és idegen nyelven, kisebb és nagyobb diákoknak, felnőtteknek egyaránt. Emellett az előcsarnokban (korábban ideiglenesen kialakított, ma már végleges helyen) a múzeumra, kiállításaira, más múzeumok kínálatára és egyéb programokra vonatkozó információkkal állnak a látogatók rendelkezésére.

A közönség szolgálatának fontos eleme a múzeumi bolt és a kávézó. Az elmúlt évek közös erőfeszítéseinek köszönhetően az Erigo Kft. által működtetett üzlet kínálata jelentősen bővült, az érdeklődők számos, a múzeum anyagára vonatkozó könyv, kiadvány, plakát, képeslap, műtárgymásolat mellett ma már több, a múzeum arculati elemeit hordozó ajándéktárgy közül is választhatnak emléket. Szeptembertől pedig az eddiginél sokkal jobb, elegánsabb és nagyobb területen kínálja termékeit az üzlet.

Történeti játszóház és múzeumpedagógia

A történeti játszóház, mint már említettük, immár több évtizedes múltra tekint vissza. Bár e lap hasábjain részletes beszámoló még nem jelent meg történetéről, tapasztalatairól és tanulságairól, számos közművelődési és múzeumpedagógiai fórumon ismertette már mindezeket *Lovas Márta*, aki – *Turcsányiné Kesik Gabriellával* és sok más szakemberrel együttműködve – mindmáig meghatározó alakja és szervezője e programnak.

A történeti játszóház – röviden és vázlatosan – adott kiállítás koncepciójára és tárgyi anyagára építve történelmünk egy-egy korszakát és helyszínét idézi fel, az eszközök, az életmód jellegzetességeinek megismertetésével, tárgykészítéssel, szerepjátszással a beleélés lehetőségét kínálva a gyermekek számára. Az általában két-két és fél órás program során a résztvevők – a kiállításra alapozva – megismerkednek a kiválasztott korról, komplex ismereteket szereznek arról, hogyan készültek egyes korabeli eszközök (együttal kézügyességüket is fejlesztve), mire használták őket, mi jellemezte az adott környezet mindennapi életét vagy ünnepnapjait. Ezt követően a foglalkozásvezetők irányításával, a frissen elsajátított ismereteket is használva

Játsszóház, 2002 – Historical Playground, 2002
Fotó – Photo: Jaksity László

és alkalmazva egy, a korra jellemző helyzetet eljátszva korfelidézı játék szereplıiként fejezik be történelmi barangolásukat.

Ennek a foglalkozás-típusnak a sikerét igazolja egyrészt, hogy a havonta más-más témában meghirdetett foglalkozásokra ma már előre elfogynak a jegyek, másrészt, hogy egyre több olyan gyerek vesz részt, akinek a szülei is megtapasztalták ezt az élményt, harmadrészt, hogy mind több és több iskolai közösség kéri a történelmi játszóház „kihelyezett változatát”. Sőt, az évek során kikristályosodott módszert pedagógiai intézetekkel szervezett, akkreditált tanfolyamokon oktatják is.

Múzeumpedagógiai tevékenységünk másik, hosszú évek alatt sikeresen kialakított formája az általában egy-másfél óra terjedelmű, ugyancsak a kiállításban tartott és arra épülő iskolai (kiegészítő) foglalkozás. Emellett évente száznál több olyan tárlatvezetést is tartanak munkatársaink, amelyek ugyancsak az iskolai tanterv keretében elsajátítható ismeretek kiegészítését, gazdagítását szolgálják.

Az utóbbi néhány évben, a rekonstrukció előre haladtával, az új állandó történelmi kiállítás közismertté válásával egyre növekvı igényt tapasztaltunk a múzeumpedagógiai foglalkozások iránt. Ez vezetett bennünket (is) arra a felismerésre, hogy mivel minden igény kielégítéséhez nincs elegendı szakemberünk, ideje nem csupán helyszíni támogatást, kiegészítő programot nyújtani a pedagógusoknak, hanem lehetővé kell tenni számukra ezeknek a foglalkozási formáknak a megismerését, alkalmazását. Ezt szolgálják a több felsıoktatási intézményben – közreműködésünkkel – megindult szakirányú továbbképzések éppúgy, mint a Fıvárosi Pedagógiai Intézettel közösen kidolgozott és akkreditált továbbképzési tanfolyamok, továbbá az elmúlt években tanárok és múzeumi szakemberek részvételével, együttmű-

ködésével szervezett szakmai konferenciák, műhelyek is.

Művészeti programok

1998-ban befejezıdött a Nemzeti Múzeum földszinti közönségtereinél felújítása, megnyílt az impozáns és korszerű Római Lapidárium, valamint a középkori kótar és a kávézó új tere. Ez adta az indítást a *Lapidarium Kávézó* elnevezésű programunkhoz, amelynek negyedik évadja indul 2002 szeptemberében. Ennek keretében a büfé-kávézóban napilapok, folyóiratok és program-magazinok egész sorát helyeztük el, melyeket a látogatók egy kávé vagy sütemény mellett pihenésképpen lapozgathatnak. Ennél is fontosabb, hogy barátságos, szinte családias, intim környezetben előadók egész sora ad havi rendszerességgel egy-másfél órás prózai, énekes vagy zenés műsort, mégpedig este hat órától, tehát a múzeum zárása után. A mérsékelt belépti díjas program mára egy szűk, de meghatározó körben közismertté vált, szívesen jönnek az estekre, melyekről a kulturális sajtó is egyre rendszeresebben ad hírt.

Múzeumunk fokozatosan bővítette, bővíti különleges közönségprogramjait. Ehhez kiváló háttérrel nyújt az igazán reprezentatív közönségterek (Díszterem, Kupola, Rotunda és előcsarnok) magasszínvonalú felújításának befejezése is. A fenti feltételek megléte tette lehetővé, hogy 2002-ben (kapcsolódva az alapítás bicentenáriumához is) a *Lapidarium Kávézó* „különkiadásaként” négy alkalommal adjunk helyet Sediánszky János és barátai műsoraihoz, „Évszakváltó koncerteket” rendezzünk és – a MATÁV Szimfonikus Zenekarral együttműködve – decembertől klasszikus zenei hangversenybérlet helyszíneként avassuk fel Dísztermünket.

Ugyancsak az említett pályázatok biztattak minket az intézmény marketing-tervének kialakítására, s ennek keretében – több új reklám-

és promóciós eszköz alkalmazása mellett – a régebb óta fontolgatott hosszított nyitva tartásra. Más múzeumokkal közös tervünk a „Szent Iván tüzei” című program, amelynek keretében szombati napon (Szent Iván éjszakájához kapcsolódóan) éjfélig tartottunk nyitva, érdekes zenei kínálattal és tárlatvezetésekkel invitálva a közönséget, a vártnál nagyobb érdeklődést váltott ki. Máris tervezzük, hogy hagyományt tesszük, lehetőleg minél több budapesti múzeummal és kiállítóhellyel (és persze a turizmusban érdekelt intézményekkel) együttműködve, bízva a kulturális irányítás támogatásában is.

Ma is valljuk, hogy a 200 éves múltra visszatekintő Magyar Nemzeti Múzeum elsődleges feladata kulturális tárgyi örökségünk itt őrzött anyagának gazdagítása, megőrzése, feldolgozása, bemutatása és ezekre építve a társadalom ismereteinek, tudásának bővítése. Másképpen fogalmazva: a gyűjteményre, a tudásra, a környezetre alapozva ki- és felhasználni a múzeum kínálta lehetőségeket. Mégpedig lehetőleg minél élvezhetőbb módon és minél eredményesebben. Ezt szolgáljuk mindannyian, akik a közművelődés és a múzeumpedagógia terén tevékenykedünk.

New Forms and Means of Public Relations at the Hungarian National Museum

Count Ferenc Széchenyi, the founder of the museum wished to have an institution which serves public interests in culture and education so this objective has been an integral part of museum management ever since. The complete reconstruction of the museum building started at the beginning of the 1990s and it intended not only to renovate the whole building and ensure more space for the public but also to build in modern technology. New, up-to-date methods and approach had to be introduced in order to keep up public interest and increase the number of visitors. The turning point was in 1996 when the latest permanent exhibition was opened incorporating more visitor-friendly appliances, designs and information. A new feature was the organisation of the Museum Weekend which is now a successful tradition among professionals and visitors as well. The festival includes the prize-giving ceremony of the 'Museum of the Year' competition, colourful events, shows, folk-art fairs and other informative and entertaining facilities. The event is unique in the region but it has to face several financial problems. A new system of lectures and an information service was set up to guide visitors throughout the museum and a 'recorded lecturer' is going to be installed soon. Information is also available from a computerised service. There is a museum shop selling publications, replicas, postcards etc. and there is a cafe which hosts a series of cultural events to attract more visitors or raise those interest who otherwise would not go to the museum. Another successful field of activity is the 'Historical Playground' where children can learn about certain historical periods, about the way of life, everyday objects, activities etc. and they are involved in manual activities and role plays. The museum offers training programmes and lectures for schools. The rooms of the museum can be rented for certain representative events (parties, conferences, shows) which also helps to establish a good, fruitful relationship with the media, the sponsors and the public in general.

A látogatók szeretik ha törődnek velük! Tematikus tárlatvezetések és tapasztalataik

Berhidai Magdolna

Minden közösségnek szüksége van ünnepekre. A múzeumok életének kiemelkedő alkalmai a Magyar Kultúra Napja, a Múzeumok Tavaszja, a Múzeumok Majálisa, a Szent Iván Tüzei elnevezésű rendezvények, a Kulturális Örökség Napok és a Tudomány Napja. Mindegyik alkalomnak megvan a maga sajátossága. Például a Múzeumok Tavaszja programsorozatnak évente új témája van, 2001-ben a táj és az ember kapcsolata, 2002-ben pedig az öt érzék köré csoportosultak a programok. A Múzeumok Majálisán intézményünk rendezőként szerepel, így visszafogottabban kínáljuk saját kiállításainkat, hogy a vendégmúzeumok jelenlétén legyen a hangsúly. Az idén első ízben megrendezett Szent Iván napi rendezvényen inkább a könnyedebb hangűtés volt jellemző programjainkra, szemben a Tudomány Napijával. A Kulturális Örökség Napok elsősorban az épített emlékekre irányítja a figyelmet, így a múzeum épülete került az érdeklődés középpontjába. Ezeket a számunkra fontos eseményeket szeretnénk látogatóink számára is emlékeztetéssé, vonzóvá tenni.

A kiállítások rendezésekor egyre inkább előtérbe kerülnek a tudományos szempontok mellett a látogatók igényei is. Jó példa volt erre Tompos Lilla és Kiss Erika *A szépség dicsérete*

című kiállítása, ahol az eredeti műtárgyak felnagyított másolatait és textilmintákat tapinthattak, a korra jellemző illatot szagolhattak kicsik és nagyok. A vállalkozóbb kedvűek pedig egy függöny félrevonásával a tükörben saját, korabeli főúri ékszerekkel díszített képmásukra csodálkozhattak rá.

De még a legfigyelmesebben létrehozott kiállítások esetén is komoly igény merül fel a nagyközönség részéről a személyes kapcsolatra, a kiállított anyag megfelelő stílusú, élvezetes szóbeli bemutatására. Ilyenkor múzeumunk szakmuzeológus munkatársai házigazdaként fogadják a hozzánk érkező vendégeket, és próbálják a látogatók figyelmét a nagy összefüggésektől a műtárgyak különleges, egyedi sajátosságainak észrevételéig terelgetni. Gyakorta tapasztaljuk, hogy azoknak a látogatóknak, akik csak a feliratokon szereplő információkra támaszkodnak, nem egyértelmű vagy nem eléggé áttekinthető az adott rendezés egészének koncepciója, elvesznek az egyes tárgyak látványában. Ezt szerettük volna orvosolni az évek óta jól működő tárlatvezetési rendszerrel, mely magyar és idegen nyelven egyaránt igénybe vehető.

A hagyományos „kalauzolások” mellett ma már olyan tárlatvezetéseket is szervezünk kiállításainkban, melyek keretében egy-egy témakör évszázadokat átfogó ívét rajzoljuk meg, vagy éppen egy adott korról kapcsolatosan

már meglévő általános ismereteket érdekes „apróságokkal”, „csemegékkel” egészítjük ki.

A honfoglalást megelőző időszakból – állandó régészeti kiállítás híján – eddig csak a római korról foglalkozhattunk. *Római-kori Lapidáriumunk* faragott kővei számos izgalmas témát kínálnak. Az eddigi alkalmakkor Mráv Zsolt a vallási és temetkezési szokások bemutatásával Pannónia provincia életéről átfogó képet adott, Kocsi László a légios katonák és segédcsoportok fegyverzetét mutatta be, Szőke Judit régészhallgató pedig a római divat és öltözködés pannóniai jellegzetességeivel foglalkozott, a magával hozott ruharekonstrukció darabjait a résztvevők kézbe vehették, sőt fel is próbálhatták.

A Magyarország története az államalapítástól 1990-ig című állandó történelmi kiállításunk természetesen jóval több témát kínál irányított tárlatvezetéseinkhez. A numizmatika kedvelői például a Múzeumok Majálisán Tóth Csabát a középkori magyar pénzverés történetéről, a Szent Iván napi rendezvényen Pallos Lajost az újkori éremművészetről hallgathatták meg. A gasztronómia hívei – Kiss Erika kalauzolásában – XVI-XVII. századi ötvöstárgyak segítségével követték nyomon az étkezési szokások változásait. A divat iránt fogékonyak pedig a kiállított ruhadarabok alapján, Tompos Lilla irányítása mellett ismerkedhettek meg a XVII. századi magyar főúri viselet keleti és nyugati hatásra kialakult jellegzetességeivel. Baják László *Közelmúltunk bakugrásai* címmel XX. századi történelmünk néhány érdekes, fonák-ságokkal teli epizódját villantotta fel. Sedlmayr Krisztinával pedig a 30-as évek modern városi életmódjában máig élő szokásaink gyökereit fedezhettük fel. Időnként restaurátorok is segítik munkánkat, például Hajdú Viktória papír-restaurátor közreműködésével alapanyaguk, készítési technikájuk szerint is vizsgáltuk a kiállítás írott emlékeit a római katonai diplomától az 1943-ban keltezett útlevélig.

A Múzeumok Tavaszja kezdeményezés rendezvényei évente egy-egy adott témára vannak felfűzve. Ehhez kapcsolódóan a résztvevő múzeumok saját maguk alakítják ki aktuális kínálatukat. A program idén ajánlott témaköre az öt érzék volt. Múzeumunk a halláshoz kapcsolódó hangzást választotta. Fellépő zenészek a kiállított hangszerek késői rokonait szólaltatták meg Radnóti Klára hangszertörténelmi tárlatvezetése kíséretében. Ő a háziasszonya a rendszeresen jelentkező *Sétáló koncerteknek* is, amelyek során mindig más-más korszak zenei emlékeit és jellegzetes hangszereit mutatják be a kiállítás különböző termeiben.

Az idén először, több múzeum összefogásával megrendezett Szent Iván ünnepén régi

Római kori ruharekonstrukcióba öltöztetett résztvevő a tárlatvezetésen
Participant dressed in Roman dress-reconstruction at the presentation
Fotó – Photo: Jaksity László

A Szent Iván éjszakáján mécsesekkel megvilágított díszlépcső
 The grand staircase illuminated by candles at Midsummer's night
 Fotó – Photo: Dabasi András

vágyunk teljesült az éjfélleg meghosszabbított nyitvatartással. A látogatók népes tábora egyaránt szívesen fogadta a különböző stílusú koncerteket és szokatlan időpontú tárlatvezetések. Éjjel fél 11-ig óránként indítottunk csoportokat; délután komolyabb, éjszaka könnyedebb témákban. Például *Szerelmem a történelemben* címmel kiállításunkban bemutatott tárgyak mentén csokorba fűztük történelmünk híres szerelmeit, párkapcsolatait az Árpád-háztól Mátyás királyig; a Jagellóktól a XVIII. század végéig; illetve Zrínyi Ilonától egészen Erzsébet királynéig – Fisli Éva, Stráner Katalin és Verecke Gyöngyvér tárlatvezető munkatársaink előadásában. A program végéig, azaz az éjfélleg velünk maradónak villanyfény helyett mécsesekkel kivilágított díszlépcsővel és fűvös hangszerek búcsúhangjaival tettük emlékeztetésé a részvételt.

Jeles alkalmakkor az időszaki kiállítások iránt is fokozott érdeklődés figyelhető meg. Ezért egy-egy alkalommal maguk a kiállítás rendezői vezetik tárlatukon a látogatókat, megismertetve őket a kiállítás létrejöttével kapcsolatos érdekességekkel, a feldolgozott témához kapcsolódó anekdotákkal. Így volt ez többek

közt *A pipa története – a történelem a pipákon* című kiállítás alkalmával is, amikor is a rendező, Ridovics Anna *Történelem pipafüstben* elnevezéssel a magyar pipa történetében, régi korok dohányzási szokásaiban kalauzolt bennünket. Amikor a Múzeumok Tavaszán a táj és az ember kapcsolata volt az ajánlott téma, Jalsovszky Katalin *Ember és környezete a fotográfiaikon* címmel tartott tárlatvezetést a *Fénnyel írott történelem* című kiállításunkban. Prohászka Péter régészhallgató, aki Garam Éva segítőtársaként vett részt a nagyszentmiklósi kincset bemutató kiállítás létrehozásában, vezetésében többek közt a látogatókat leginkább érdeklő mozzanatot, a kincs előkerülésének kalandos útját mesélte el rendkívül érdekesen.

Aktuális eseményekhez, évfordulókhöz kapcsolódóan is igyekszünk a látogatók kedvében járni. Kossuth Lajos születése 200. évfordulója alkalmából Körmöczi Katalin mutatta be a politikus és a magánember portréját. Idei Kulturális Örökség Napok keretében a felújított múzeumépületre kívántuk irányítani a figyelmet; így a Díszterem és a Kupalaterem rekonstrukciójáról Szebeni

Nándor, a díszítőfestők és a kőfaragók szakági főmérnöke, a Díszlépcsőház mennyezetén látható freskókról Basics Beatrix művészettörténésznőnk beszélt, azok restaurálásának műhelyitkaiba pedig ifj. Bóna István, a restaurálás vezető munkatársa vezette be az érdeklődőket.

Több alkalommal – egy-egy vezetés végén – játékra is invitáljuk a résztvevőket. Ehhez a kiállított tárgyak alaposabb megfigyelése vagy a vezetésen elhangzottak felidézése szükséges. A feltett kérdésekkel – például ki volt az a császár, akit a pannóniai légiók segítettek hatalomra; mi célt szolgált az „órszó” a kódexek és az ósnyomtatványok lapjain; milyen háztartásai gépeket használt a '30-as évek háziasszonya stb. – célunk nem csupán a látottak és hallottak eredményesebb rögzítése, hanem a látogatók figyelmének a valóban fontos tárgyakra és a hozzájuk kapcsolódó információkra való fókuszálása. Ezekben az esetekben a további tájékozódás, esetleges kutatás érdekében mellékeljük a témával foglalkozó irodalom jegyzékét is.

A fent említett speciális tárlatvezetések szervezése során az általunk felkért kollégák közül – bár a programok szükségességével egyetértettek – nem mindenki vállalt szívesen hétvégi elfoglaltságot. Tapasztalataink azt mutatják, hogy fent vázolt tevékenységünk a látogatók körében nagy népszerűségnek örvend. Gyakran találkozunk különféle rendezvényeinken visszatérő arcokkal. Visszajelzések bizonyítják, hogy a modern technika által nyújtott lehetőségek nem helyettesítik a múzeum tudományos dolgozói és a látogatók közti személyes kapcsolatot. Meggyőződésem, hogy jó úton járunk akkor, ha kiállításaink rendezésekor és működtetésekor egyre inkább figyelembe vesszük látogatóink igényeit is, hiszen nincs szomorúbb látvány egy műtárgyakkal megrakott, látogatók híján üresen kongó múzeumnál.

Visitors Like Being Taken Care of Thematic Guided Tours and their Experiences

Every community needs holidays, days on which they can celebrate. The community of museums has its own celebrations and holidays. These occasions, such as the Day of Hungarian Culture, the Spring of Museums, the International Museums' Day or the Cultural Heritage Days give opportunity to curators and museum workers to get closer to visitors. Guided tours by curators, special programs in which professionals and visitors can communicate become more and more important. Since this demand in visitors grow constantly stronger, museums have to respond to it properly. The Hungarian National Museum tries to live up to the expectations: guided tours and presentations are given in ever greater number; the exhibitions stay open at night during certain festivals, the visitors are invited to take part in games at the end of presentations. The reaction of visitors further confirms that occasions where curator and visitor meet is an essential part of every-day museum work.

Ma-dok

Javaslat a kortárs jelenségek múzeumi vizsgálatának megszervezésére¹

Fejős Zoltán

Minden muzeológus tudja, hogy a múzeumi gyűjtemények létrejötte és összetétele sok szempontból esetleges. Általános kíváncsi, hogy mindent meg kell tennünk az öröklött hiányságok kijavítására, azonban az elmúlt korok szempontjából ennek korlátozottak a lehetőségei. Az esetlegességeket elvileg könnyebb kiküszöbölni a mai gyűjteménygyarapítás során, a ma megszerezhető tárgyak kiválasztásakor. Erre talán a kortárs tárgyi világ múzeumi megőrzése kapcsán lenne meg leginkább az alkalom, ám a jelenkor múzeumi dokumentációja rendre különféle akadályokba ütközik.

A magyar néprajzban jó harminc éves múltja van a jelenkutatási törekvéseknek, melyek valamilyen mértékben a néprajzi muzeológiában is érvényesültek. Az eltelt három évtized nekiruszkodásainak, sikertelenségeinek tanulságait a mai célok meghatározása érdekében öt tételben lehet összegezni:²

1. A néprajzi jelenkutatás és ezzel párhuzamosan a múzeumi anyag gyarapítása leginkább a történetiség máig kiterjesztett folytonosságként való értelmezése jegyében zajlott. Más megfogalmazásban: a kultúra mint folyamat jegyében, mely a történetileg ismert adatok változásának követését jelentette.

2. A jelenkutatás olykor a mindenkor közelmúlt megismerésével azonosult, ami ennek több szempontból is korlátozott volta miatt mai értelemben azt jelenti, hogy a néprajznak adósságai vannak az államszocializmus évtizedei leírását, dokumentálását, értelmezését illetően. Kétségtelen hiányokról van szó, s a pótlás – például a tárgykészlet mára már jellegzetesnek, tipikusnak tartható elemei begyűjtése – csak visszatekintő módon, az eredeti kontextus rekonstrukciójával lehetséges.

3. A jelenkutatás igénye megerősítette a társadalmi tagoltság, a rétegek, csoportok, státusok, szubkultúrák szerinti vizsgálatok szükségességét. A lefolytatott vizsgálatok jó része társadalmi különbségek meghatározására irányult. Újabban előtérbe került az egyéni sorsok, a kultúra személyes aspektusának értelmezése is. A néprajz nép fogalma a jelenkor perspektívájában érvényét veszti, de ez nem jelenti, hogy elvesztette volna kutatási tárgyát. A mindennapi élet közösségi jellegű, ismétlődő, társadalmilag típusos, különbségek és megkülönböztetések szerint szerveződő megnyilvánulásai, szimbolizációs folyamatai, materiális elemei továbbra is fontos vizsgálati csomópontjai.

4. A jelenkutatás ugyanakkor a ma, az átélhető, közvetlenül megfigyelhető jelen terepe.

Szinkron jellegű dokumentációt igényel, mely a visszatekintő kutatáshoz képest rendszereesebb és teljesebb lehet. A kortárs élet egészének leírása és felderítése azonban csak illúzió, ezért fókuszpontok megjelölésére van szükség, melyeket lehetőség szerint összehasonlításra is alkalmas módon szükséges tanulmányozni.

5. Kortárs jelenségek a néprajzi muzeológiában többnyire kiállítások kapcsán kerültek előtérbe, s kevésbé a tárgygyűjtés koncepciójának tudatos megváltoztatása alapján. Ily módon a mai tárgyi világ egyelőre alig „jutott be” múzeumi gyűjteményekbe.

Mindebből az a tanulság adódik, hogy az eddigi felhívások, programadások viszonylagos beteljesületlensége ellenére, minél előbb újfent neki kell látni a kortárs jelenségek kutatásának, s a múzeumok körére szűkítve a feladatot: muzeológiai dokumentálásának. Az eddigi viszonylagos sikertelenség nem járhat azzal a következtetéssel, hogy a jelenkor kutatása nem a mi feladatunk, a néprajznak és a néprajzi muzeológiának nincs ezen a téren tennivalója. Nem elegendő azonban a feladat szükségességét mintegy a pusztába kiáltván általában hangsúlyozni, hanem intézményes kereteket biztosítva egy minimálprogram elindítása mellett konkrét stratégiai tervet célszerű készíteni, és annak keretében legalább kis lépésenként munkához lehet kezdeni. Fontos, hogy ezek egymással párhuzamosan, egy időben történjenek meg, s a távlati célok megfelelő összhangban álljanak a konkrét tettekkel, legyenek azok kezdetiek, vagy akár milyen kis léptékűek is. Az alábbiakban egy ilyen program főbb elemeit igyekszem körülhatárolni, mely vita alapot szolgálhat egy komplex jelenkor-dokumentációs és kutatási hálózat keretében folytatható munka elindításához. Ez értelemszerűen kiterjed a tárgygyarapításra is. Már most hangsúlyozom, hogy az itt következő elképzelés elsősorban pragmatikus s nem tudományelméleti jellegű, az adottságokat igyekszik szemmel tartani, ugyanakkor mégsem a „nincs semmire pénz” olcsó bölcsességéből indul ki. A pragmatizmus ellenére az elméleti alapozás s annak fokozatos elmélyítése és a célok folyamatos elméleti és módszertani felülvizsgálata eleve része az elképzelésnek, ám a fő hangsúly pillanatnyilag a program elindítását segítő lépések meghatározásán nyugszik.

Ma-dok: jelenkori dokumentációs és kutatói hálózat

A cél a *ma* dokumentálása (innét származik a választott betűszó), melyet a kortárs mindennapi élet jelenségeinek, meghatározott témakörök szerinti folyamatos, múzeumi célú dokumentá-

lásában és vizsgálatában, illetve az ezt megalapozó anyaggyűjtésben határozzuk meg. (Ha a továbbiakban kutatást vagy vizsgálatot említünk, az erre az összetett tevékenységi körre vonatkozik, s nem csupán szorosan vett tudományos kutatómunkára.) Az együttműködés hálózati jellegű, muzeológiai értelemben a jelenkorra vonatkozó kulturális információk *kooperatív múzeumát* alkotja. Nincs tehát szükség újabb, a jelenkorra specializálódó múzeum alapítására, hanem a magyarországi múzeumok s esetleg más kutatóhelyek egészében alkotnak olyan hálózatot, mellyel a jelenkori tárgyi világból származó, azt reprezentáló gyűjteményi anyagot közösen birtokolják. A hozzáférhetőséget kutatói és közművelődési szempontból egy központi nyilvántartáson keresztül az egyes résztvevők egyenként biztosítják.

Kezdő időpontja a hálózat alapját alkotó első együttműködési megállapodások aláírásától, azaz akár mától számítható. A program szempontjából a „jelen” az adott évet, illetve az előzőt jelenti, vagyis a jelennek fent a 4. pontban rögzített értelmezését vesszük alapul. A jelen tehát a közvetlenül átélhető és megfigyelhető ma világa.³ A központi regisztráció 1989-től kezdődően minden ilyen jellegű szinkron adatfelvétel, kutatás és tárgyi, írásos, vizuális dokumentáció adatait fokozatosan igyekszik megszerezni. A program nem terjed ki az 1945 után időszak vagy a XX. század „nem hagyományos”, a néprajzkutatókat sokáig hidegen hagyó, ám később érdeklődésükre számot tartó, de jelenleg már nem kortárs jelenségeinek, tényeinek vizsgálatára. Ez a néprajz s a muzeológia számára továbbra is kutatási feladat, de ez a hálózat nem ennek a megvalósítására törekszik. A javaslatban foglaltak célja, hogy az indulás évét mintegy nulla pontnak véve, megszerveződjön, elinduljon a közvetlenül szemünk előtt zajló kulturális, társadalmi folyamatok – elsősorban – muzeológiai célú, s amennyire csak lehetséges, rendszeres vizsgálata.

A javaslat alap gondolata, hogy információ-összegzéssel kialakítható egy javarészt önjáró rendszer, mely megadja, hogy mik lehetnek a rendszeressé váló tevékenység első fókuszpontjai. Ehhez a következő lépésekre van szükség.

Lépések

1. Egy *regisztrációs központ* felállítása. Ennek feltétele egy adatszolgáltatás befogadására alkalmas adatbázis kialakítása és minimális adminisztráció, mely a tájékozódás és tájékoztatás feladatát látja el. Ezt a Néprajzi Múzeum biztosítja, és az előzetesen elkészített szerkezetű adatbázist a véglegesítés után, valamint az első adatok beérkezése, felvétele nyomán

az interneten azonnal hozzáférhetővé teszi. Az adatbázisba egy adatlap kitöltésével kerülnek a múzeumoktól, intézményektől beszerzett információk. Ez az adatlap három nagyobb egységből áll, külön kérdéssorokkal, melyek a kortárs jelenségek megismerését célzó adatfelvételek, tárgygyűjtések, kutatások célját, jellegét, eredményét, a felhalmozott anyag lelőhelyét stb. rögzítik. A kérdésekre adott válaszok, információk alkotják a központi adatbázis tartalmát. Az adatbázisban kulcsszavak, nevek, földrajzi nevek szerinti keresésre lesz lehetőség. A regisztráció nem egyedül műtárgyak, dokumentumok adatait fogja tartalmazni, hanem kutatásokat, gyűjtéseket, összetartozó forrásokat regisztrál.⁴

2. A jelenkutatásban érdekelt illetve ilyen munkára vállalkozó múzeumok, intézmények közötti *önkéntes együttműködés kereteinek kialakítása*. Ennek eszköze egy egyszerű, minimális kikötéseket tartalmazó *együttműködési nyilatkozat* aláírása, mely rögzíti a feltételek elfogadását és a közreműködés típusát. A kooperációnak a következő alapelvei vannak: (1) önkéntesség; (2) minimális bürokrácia és formalizmus; (3) a munka a résztvevő intézmények saját anyagi bázisán folyik, ami lehet a költségvetésből erre elkülönített összeg, de lehet külső, pályázati forrásból származó támogatás is; (4) a gyűjtött tárgyak, a kutatás, a dokumentáció anyaga a kutatóhelyen marad, amiről az imént említett egységesített adatlapok előírta módon a központi regisztráció számára tájékoztatást kell adni; (5) a hálózatban való részvétel határozott időre szól (3–5 év), mely folyamatosan megújítható. Az együttműködésnek, részvételnek két típusa különböztethető meg: a kutatói és a forrásgyűjtő. Ez utóbbi a jelenkor meghatározott dokumentumainak folyamatos, forrásként hasznosítható gyűjtését jelenti, az első pedig az aktív, terepmunkán nyugvó adatfelvételt és a felhalmozott anyag megőrzését. A kutatói közreműködésre a kooperáció utolsó (6) alapelvének elfogadásával nyílik lehetőség: a részvételi idő alatt a közreműködés minimális feltétele egy nagyobb és két kisebb adatfelvétel lebonyolításának vállalása.⁵ Ez nagyjából azt jelent (het)ti, hogy a résztvevők összes tevékenységük 10–20 százalékát fordítják jelenkutatásra.

A hálózathoz bármilyen múzeum csatlakozhat, függetlenül jellegétől, nagyságától, fenntartói háttérétől. Az együttműködési hajlandóság a programok regisztrációjával rögtön gyakorlati hasznót is hajt: intézmények közötti kapcsolatokat teremt. Az integráció kiemeli elszigeteltségéből a helyi kezdeményezéseket, de az országos és a szakmúzeumokban már meglévő, vagy még csak a jövőben elinduló kortárs irányzatú tevékenységet is. A hálózat kialakítása szempontjából kedvező adottság, hogy az ország egész területén működnek néprajzi, jelenkortörténeti, kultúrtörténeti irányultságú (vagy ilyen jellegű tevékenységet is folytató) múzeumok, illetve muzeológusok. Az együttműködésbe bekapcsolódhatnak más intézmé-

nyek, egyetemi tanszékek is, amennyiben a kutatási, dokumentációs anyagaikat rendszeres módon megőrzik és kutatási szempontból nyilvános gyűjteményként kezelik. Általános alapgyűjtéseket folytató központi könyvtárak (OSZK, KSH, FSZEK) csatlakozására csak annyiban van értelme, ha valamely konkrét témához speciális gyűjteményt fejlesztenek ki.

3. A közreműködő szervezetek kijelölik a jelenkutatásért felelős munkatársukat, munkatársait, akik képviselik – egységként egy-egy fő – intézményüket a hálózat közös tanácsában, mely akkor lép működésbe, amikor kutatási alcsoportok szervezésére van már szükség, illetve amikor megnyílik ezek kialakításának a lehetősége (lásd alább az 5. lépést). A tanácsnak elsősorban operatív szerepe lesz, a hálózat központi regisztrációjával összefüggésben működik, a Néprajzi Múzeum mindenkori főigazgatójának elnöklete mellett.

4. *Az eddigi kortárs jellegű forrás és kutatási anyagok nyilvántartásának összeállítása*. Adatlapok, felhívások szétküldése és a visszaérkező adatok felvétele az adatbázisba. Ebben a lépésben szükséges felmérni az 1989-től végzett, a rendszerváltás utáni időszakra vonatkozó, ebben a tekintetben jelenkutatásnak minősülő vállalkozásokat, múzeumi gyűjtéseket. Ez a tájékozódás nem feltételezi az együttműködéshez való csatlakozást, tehát a központi regisztráció az országban folyó jelenkutatásról remélhetőleg bővebb információval fog rendelkezni, mint amit a hálózatban résztvevők maguk elvégeznek. Az is elképzelhető, hogy az elmúlt évtized gyűjteményi és kutatási adatainak összegzése után a központi regisztráció már csak az együttműködés égisze alatt folyó munkákról gyűjt majd adatokat. A központi regisztráció azonban nem lesz a közelmúlt és a jelenkor néprajzi, muzeológiai bibliográfiája; annál több is, mert gyűjteményeket, kutatásokat és forrásokat regisztrál, de kevesebb is, mert nem vállalkozik teljes könyvészeti adatgyűjtésre.

5. Múzeumi kutatási és dokumentálási tervek egyeztetése és a *kutatási irányok, hangsúlyok megállapítása*. Ez a lépés a program egyik stratégiailag fontos eleme, minden valószínűség szerint több további mozzanatra bontható. Erre alább külön kitérek, ezúttal azt szükséges megállapítani, hogy a preferenciákat valószínűleg másként kell megállapítani az induláskor és a már működő hálózat esetében. Kezdetben meghatározható néhány fontos vizsgálati irány, azonban a begyűlt, regisztrált vizsgálati irányok fényében és a résztvevők számának növekedésével olyan alcsoportok szervezésére van szükség, melyek specializálódásuknak megfelelően *maguk határozzák* meg dokumentációs irányait, kutatási témáikat. A döntést a közreműködő intézmények képviselői hozzák meg, figyelembe véve a hálózatban részt vevők adottságait, valamint szakmai, módszertani követelményeket, s természetesen a kortárs élet releváns kérdéseit.

6. Stratégiai döntés az együttműködési hálózat *jellegéről* a teljes magyar múzeumi szervezet

szempontjából. Erre a lépésre legkorábban 2-3 év múlva, vagy még később kerülhet sor. A lényeg az, hogy a hálózat milyen irányba fog a jövőben alakulni. A következő két alternatíva vázolható fel:

(a) A jelenleg életre hívott, eredendően néprajzi-antropológiai, jelenkortörténeti hálózat csak egy modulja egy nagyobb magyarországi rendszernek, melybe elvileg minden szakirányú jelenkor-dokumentációs tevékenysége integrálódik. Itt azzal a feltétellel kell számolni, hogy más körben is megfogalmazódjanak az ilyen jellegű feladatok és célok, valamint intézményesüljenek ezek a törekvések, s létrejöjjen valamilyen felsőbb koordináció vagy irányítás. A szűkebb „néprajzi” hálózaton belül viszont kellő tapasztalatok alapján arról kell majd dönteni, hogy az általános néprajzi legyen-e, tehát felölelje a folklórkutatásokat és minden lehetséges néprajzilag értelmezhető téma, probléma kutatását is, vagy csak egy szűkebb tematikájú és jellegű hálózat maradjon. Elképzelhető, hogy ez a szerveződés például csupán a lakáskultúrára szakosodott jelenkutatási munkacsoport lesz egynagyobb, országos rendszerben. Az is előfordulhat, hogy tevékenysége szorosabban muzeológiai jellegű marad, azaz a néprajzi tárgygyűjtés koordinációjának funkcióját tölti be.

(b) Ez a szerveződés terjeszkedik a néprajzon, jelenkortörténeten túlra, s válik az újabb partnerektől függő teljes országos hálózat magjává. Ekkor a „néprajzi” hálózat a kiinduló pont és a más szakágak – amennyiben feladatuknak tekintik a kortárs jelenségek gyűjtését, tanulmányozását – ehhez csatlakoznak. Ez azt feltételezi, hogy ki kell formálódni a témákra, projektekre épülő alcsoportok tudományos irányítása rendszeren belüli szervezeti formáinak. Más szavakkal ez azt jelenti, hogy a most felállított központi regisztráció bővítése és fenntartása mellett meg kell szerveződnie a decentralizációnak.

A felsorolt lépések nyilvánvalóan attól függenek, hogy mi lesz a sorsa az itt elképzelt, most vitára bocsátott tervezetnek a gyakorlati munka szempontjából. Az is egyértelmű, hogy a magyarországi tapasztalatok szerint (egyelőre?) nehéz elképzelni és érvényesíteni egy tudományosan központilag kimunkált jelenkutatási koncepciót. A Néprajzi Múzeum nincs abban a helyzetben, nem is kíván olyan látszatot kelteni, mintha meg tudná vagy meg akarná határozni a magyarországi múzeumok ilyen jellegű feladatait. Nem kívánjuk megszabni, hogy ki mit vizsgáljon, de a *koordinációt és az együttes feladatmeghatározás kereteit* igyekszünk megteremteni. Ez nem jelenti azt, hogy szükség esetén ne vállalnánk kezdeményező, irányító szerepet. Egyelőre leginkább arra törekszünk, hogy a kezdő lépést megtegyük, mégpedig egy – az egyetlen múzeumnál tágabb körű együttműködés megszerveződését feltehetően biztosító, elősegítő – információs bázis létesítésével, valamint a szűkebben vett néprajzi-antropológiai szempontból néhány relevánsnak számító kutatási irány ajánlásával, vitára bocsátásával.

Az alábbiakban ezeket a lehetőségeket igyekszem felvázolni, az eddigieknek megfelelően jobbra pragmatikus értelemben és nem tudományosan kifejtett koncepció módjára.

A lehetséges témákra intézményekből álló kutatói alcsoportok szerveződhetnek, melyek maguk határozzák majd meg a tényleges kutatási projekteket. Múzeumok közös érdeklődése munkacsoportokat alakíthat ki, s ez megalapozhatja a finanszírozást biztosító csoportos pályázatok benyújtását. Fontos, hogy a jelenkori dokumentációs és kutatói hálózat központja önmagában nem pénzszerzésre alakult és nem is fog – mert nem ez a célja s nincs is rá forrása – a partnereknek kutatási pénzeket biztosítani. Az azonban minden további nélkül elképzelhető, sőt javasolható, hogy a hálózat tagjai adandó alkalommal konzorciumot alakítsanak egy meghatározott kutatási terv megvalósítása érdekében, melyhez együttesen teremtik meg az anyagi feltételeket.

Elindulás: hálózati alcsoportok, kutatási témák

Két, egymással összefüggő alaptételt érdemes kiindulásként leszögezni. A jelenkori dokumentációs és kutatói hálózat munkájának célja átfogó, tág körű kell, hogy legyen, ezért nem választhatunk ki olyan csomópontokat, melyek egy monográfia vagy tanulmánykötet megtervezésekor felmerülhetnek. Más körben mozog mondjuk egy „új palóc kutatás”, vagy az új kertvárosi életmód jellegzetességeit célul tűző vizsgálat, mint a jelenkutatás hosszú távú muzeológiai programja. Ugyanakkor a kortárs élet olyan mai, általános kategóriái, mint a globalizáció vagy a fogyasztás sem alkalmassak önmagukban rendszerezett adatgyűjtésre. Ezeket konkrétabb keretek között kell tanulmányoznunk és dokumentálnunk. A svéd Samdok – mely a jelen tervezethez nagy mértékben ösztönzőleg hatott –, a munkaéletből indult ki, annak körülményeit, jellemző vonásait kívánta a 20. század végén minden foglalkozási ág szerint feltárni. A részt vevő múzeumok a foglalkozási ágakként kialakított tíz alcsoportba szerveződtek. Kiegészítette ezeket az otthon vizsgálatára vállalkozó múzeumok alcsoportja, mely egyébként elsőként jött létre.⁶ Később hangsúlyváltásra került sor, megnövekedett a fogyasztás iránti figyelem, és több alcsoport részvételével egy-egy speciális téma vizsgálatát is meghatározták. Önálló programként tanulmányozni kezdték az autó szerepét, szimbolikus jelentéseit a svéd társadalom életében, a közigazgatási központ, a városháza épületét, valamint kutatócsoport szerveződött a bevándoroltak és a svéd társadalom kölcsönös kapcsolatának megismerésére. A foglalkozások szerinti folyamatos vizsgálódás és az otthont kutató rendszeres dokumentáció kiegészült tehát egyes fontosnak vélt társadalmi-kulturális jelenségek meghatározott időszakokra szóló megörökítésével, értelmezésével.⁷

Mindezek alapján s figyelembe véve a magyar-

országi adottságokat kiindulásként három irányú körvonalazható, mely nagy, átfogó problémaköröket jelent, mindegyik témák sokaságát öleli föl, s egymást is átfed(het)ik. Néhány érvet csupán jelzésszerűen felsorolva ezeket a következő módon próbálom körülhatárolni.

A.) Minthogy Magyarországon is stabil és folyamatos érdeklődés kíséri a *lakáskultúra és a személyes lakókörnyezet* változását, kézenfekvő, hogy itt is ebben a témában induljon el a kortárs jelenségek dokumentációs munkája. Az épületek állapota, folyamatos átépítése, szerkezeti és dekorációs változásai épp úgy a kutatás körébe tartozhatnak, mint a házak, lakások belseje, a szorosabban vett lakáskultúra megismerése. Társadalmi státuszok, etnikumok, generációk, életkorok, nemek és a lakóhely szerinti különbségek rendszeres, időközönként ismétlődő dokumentációja alapvető forrásanyagot képezhet napjaink mindennapi életének egyik kiemelkedően fontos területéről. Árnyaltabb kérdések alapján finomabb vizsgálatokra is törekedni kell. Így például a fogyasztás és a reprezentáció összefüggését már a korábbi néprajzi kutatások is felvetették. Ennek mai megnyilvánulásai erősen kapcsolódnak a nemzetközileg áramló termékek, stílusok, életformamodellek adaptálásával, amit részletekbe menő adatfelvételek és elemzések világíthatnak meg. Csak egyetlen példára hivatkozom: átalakította-e, és ha igen, hogyan az IKEA-bútor-, -színlátás és lakberendezési szemlélet a mai lakóházak berendezését? Milyen társadalmi és földrajzi körbe jutott ez már el, s milyen „honosítási eljárások” segítségével? Ezzel ellenkezőleg, a lakáskultúra folytonosságának milyen vonásai észlelhetők a falvakban, különböző városi rétegek körében?

B.) Napjainkban a *mobilitás és a helyhez kötöttség* rendkívül összetett kérdés, melynek dimenzióit csak sokrétű vizsgálódások segítségével lehet megismerni. A tér és idő sűrűsödése, összetettségének részben a megkönnyebbedett helyváltoztatás következménye. A mobilitás egyaránt összekapcsolódik a munkával, a szabadidővel – ily módon a fogyasztással –, de a társadalmi elismertséggel épp úgy, mint a kiszorítottsággal. Az önkéntes és a kényszer kiváltotta mozgások tárgyak, eszmék és képezetek áramlását segítik, értékek, ideálok szembesülését, összeütközését váltják ki. A személyes életpálya a mobilitás és a helyhez kötöttség viszonyában jól leírható. A mobilitás ugyanakkor közösségek, új társadalmi hálózatok formálódásához vezet, más esetekben viszont közösségek, társadalmi kapcsolatok szétesésével jár együtt. A helyhez kötöttség nyilvános, szimbolikus nyilvánítása egyéni és kollektív azonosságok kidolgozásának, elsajátításának eszköze. A mozgás eszközei, egyes típusok kitüntetett társadalmi jelentősége szintén hosszabb távon tanulmányozandó kérdés. A mobilitás a fogyasztás – így például az öltözködés, az étkezés – speciális formáival kapcsolódik össze.

C.) Az eddigiekhez képest más természetű a *romák/cigányok* életviszonyainak vizsgálati

területe. A szerteágazó kortárs romakutatások koordinációjára a probléma rendkívül erős társadalmi relevanciája miatt van szükség. A munka, a munkanélküliség, a többséggel való kapcsolatok, az interetnikai feszültségek, konfliktusok, ugyanakkor a polgárosodás, a kulturális reprezentáció tudatos alakítása, az iskoláztatás és további kérdések kapcsán már eddig is komoly vizsgálatok folytak. Mindezek alapján további aktuális kutatási feladatok jelölhetők meg, de mindenképpen hasznos lenne az eddigi munkák áttekintése, ami az egymással olykor rivalizáló kutatóhelyektől független jelenkutatási regisztráción keresztül valószínűleg könnyebben megoldható. Elképzelhető, hogy az interkulturális folyamatok és kapcsolatok tágabb tematikájára is alapozható lenne dokumentációs és kutatói alcsoport, mely figyelme kiterjedne más etnikai csoportokra, nemzetiségekre és a bevándoroltakra is.

Tárgygyűjtés

A jelenkori dokumentációs és kutatói hálózat tevékenységében külön kérdés a mai tárgyak gyűjtése. A kutatástörténet egyik tanulsága, hogy a jelenkor a néprajz számára többnyire mint probléma és nem mint lehetőség merült fel. A szórványos kísérletek azonban jelzik, hogy a „félelem” nem indokolt, hiszen a mai vizsgálatoknak értékes hozadékaik vannak olyan alapkérdéseket illetően is, mint a kultúra változása, társadalmilag típusos eloszlása stb. A gondot leginkább a mai tárgyaknak a meglévő gyűjteményekbe való integrálása jelenti. A néprajzi muzeológián belül a konfliktus lényege, hogy a tárgyakkal kapcsolatban az előállítás primátusán alapuló hagyományos néprajzi gyűjteményeket most már nem az előállítás miatt megőrzésre érdemes tárgyakkal lehet és kell bővíteni, hanem elsődlegesen a használat szempontjából fontosnak tartott példányokkal. Miként Szilágyi Miklós egy módszertani fejtegetésében utalt rá,⁸ a néprajzi tárgy hagyományos fogalma a paraszti előállítású és használatú kézműves termékekre vonatkozott. A modernizáció következtében ez a definíció szűkösnek bizonyult, s az ipari eredetű munkaeszközök, fogyasztási javak egy része is a néprajzi tárgyak közé sorolódott. Ezek néprajzi jelentőségét a használat és nem az előállítás adta. A kortárs vizsgálatok korában a néprajzi, antropológiai szemlélet a környezet anyagi és képi világának akár egészét figyelembe részesíti, és a használat, a fogyasztás mellett a szimbolikus vonatkozások, a kulturálisan meghatározott elsajátítások, jelentések válnak a kutatás, értelmezés fókuszpontjaivá. Mindamelllett a közelmúlttal kapcsolatban már meglévő időperspektívánk azt is meggyőzővé teszi, hogy a minapi sorozattermékek, a tömegtermeléssel előállított modern tárgyak a társadalmi emlékezet építőköveivé válnak, tömegtárgyból az idő múlásával társadalmilag keresett ritkaságok lesznek. Egyedi típusaik és csoportosulásaik megőrzésének szükségességét ez esetben is csak jel-

legzetes „muzeológiai késéssel” ismerjük fel, amikor már nehezen szerezhető meg.

A tárgygyűjtés döntő eleme, hogy a beszerzés körülményeinek ismerete alapvető a múzeumi tárgyak forrásértéke szempontjából. Az eddigi múzeumi tapasztalatok szerint a gyűjtési módszerek finomodása és a tárgyi forrásokkal szemben táplált elvárások miatt egyre növekszik a tárgyakhoz rendelt sokrétű dokumentáció, a tárgygal kapcsolatos minél szélesebb körű tudnivalók szerepe. A hangsúly a tárgytól az információ felé tolódik.⁹ A közvetlenül használatban megfigyelhető tárgyakról sokkal több ilyen ismeretet lehet rögzíteni, mint amelyek a régmúlt korokból maradtak ránk, esetleg csak közvetítőkön keresztül kerültek birtokunkba. A múzeumi formációs folyamatok szerint fogalmazva, a jelenkori tárgyak múzeumba kerülése jellegzetes, az eredeti funkciót szinte azonnal követő új használatnak tekinthető. Ebben az esetben a kontextusváltás az eredeti használat, használati módok alapos leírásával kapcsolható össze. Éppen ezért a mai tárgyakat, tárgycsoportokat és összetartozó korpuszokat alapos kutatás és dokumentáció alapján lehet kiválasztani, gyűjteménybe illeszteni. Ez nem csupán azok forrásértékét emeli, hanem feltehetőleg megvédi bennünket attól is, hogy a mai tárgyak tömkelege eláraszson bennünket.

A jelenkori dokumentációs és kutatói hálózat a kortárs tárgyi világ múzeumi megőrzését illetően az intézmények közötti kívánatos összehangoltság kereteit teremti meg, mely szükség esetén a szerzeményezés elveinek, hangsúlyainak kidolgozásában is egyeztető vagy irányító szerepet tölthet be.

Népi vallásosság a Kárpát-medencében Múzeumi konferencia Pápán, 2002. június 24–27.

Medgyesy-Schmikli Norbert

Immár hatodik alkalommal rendezték meg S. dr. Lackovits Emőke vezetésével a „Népi vallásosság a Kárpát-medencében” című tudományos szimpóziumot, melyen vallásos népeletünk kutatói számolhattak be új eredményeikről. Az idei konferenciát a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma, a Pápai Református Gyűjtemények, a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága valamint a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum szervezte. Az első népi vallásosság-konferenciát Sepsiszentgyörgyön rendezték 1990-ben, azóta Veszprémben kétszer, Pécsen illetve – most már második alkalommal – Pápán került sor a konferencia megtartására. A tanácskozással az egész Kárpát-medencéből érkeztek a néprajz, a történelem, az irodalom, a népzene és a művészettörténet kutatói, mely a konferencia interdiszciplináris jellegét adta. A Kárpát-me-

Jegyzetek

¹ A néprajz szakos muzeológusok *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása* címmel tartott országos konferenciáján Kaposváron 2002. október 1-én tartott előadás részben átdolgozott változata. A konferencia teljes anyaga várhatóan azonos címmel rövid időn belül megjelenik a Néprajzi Múzeum *Ma-dok Füzetek* című új sorozatának első számaként.

² Erről áttekintést adtam a kaposvári rendezvényen *Jelenkutatás és néprajzi muzeológia* címmel, mely a rendezvény bevezetőjeként szolgált.

³ Az teljesen más kérdés, hogy az adott pillanatba milyen történeti idők futnak egybe, s hogyan lehet a megfigyelt jelenségeket értelmezni; ehhez lásd Bausinger, Herman: Párhuzamos különidejűségek. *Ethnographia* 100. 1989. 24–37.

⁴ Az adatlapok, az adatbázis szerkezete elkészült, hely hiány miatt itt nincs módunk bemutatni. Kidolgozásában Ráduly Emil volt segítségemre, melyért ezúton is köszönetet mondok.

⁵ Ez természetesen egyelőre csak javaslat, az aktív kutatási részvétel kritériumának mértékét a lehetőségek szerint szűkíteni épp úgy lehet, mint bővíteni.

⁶ Szabó Mátyás: SAMDOK – a néprajzi jelenkutatás egy modellje Svédországban. *Ethnographia* 95. 1984. 3. 475–479.

⁷ Silven-Garnert, Eva: A network of Swedish museums. *Samdokbulletinen* 19. 1995. 3. 3–5.

⁸ Szilágyi Miklós: A néprajzi tárgygyűjtés – napjainkban. In: Uő: *Gyűjtőmódszerek és forráskritika a néprajztudományban*. Debrecen, 1986. 55–68. Vö. Fejős Zoltán: A néprajzi gyűjtemények tudományos perspektívái. *Tabula* 3. 2000. 1. 77–88.

⁹ Lásd bővebben Fejős Zoltán: Útmutató néprajzi gyűjtemények értelmezésére. In: *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Budapest, 2000. 9–49. (37–38.)

Ma-dok

Proposal for a Hungarian Network of Contemporary Museum Research

Documentation of contemporary daily life in museums is a very complex and difficult task. In Hungary, present-day phenomena usually came in to prominence in the past two or three decades through special exhibition themes and far less through the change in acquisition strategies. In ethnography, as well as in ethnographic and cultural history museums, the research and documentation of the present still has weak positions, though there is no denying its importance. The author draws an outline of a network for documentation and research of contemporary everyday life. Followed some principals and results of the Swedish Samdok project, the present proposal tries to launch a program for Hungarian museums and other research institutes to investigate and document the present in a cooperative way. The plan is more pragmatic than theoretically oriented; its chief aim is, as a first step, to coordinate the museums interested in collecting contemporary artefacts as well as in researching the current everyday life. Coordination of museums and projects will be by the help of a central database available through the Internet operated in the Museum of Ethnography in Budapest. Later, specific documentation projects and working groups can be initiated based upon information on different collections, documentations and studies of contemporary life in the country. For preliminary considerations, three major fields of inquiry can be outlined: the home culture, the mobility and the locality, the Roma/Gypsy. Member institutes of the future network will define others. Cooperation between different types of museums is important for collecting contemporary artefacts and for recording and researching the present in general. Discussion of the proposal will hopefully help to institutionalise museum research of the contemporary life in Hungary.

dence egészséges sokszínűségéből következően minden történelmi keresztény/keresztényen felekezeti képviselői tartottak előadást.

A Pápai Református Gyűjtemények könyvtárát, levéltárát és múzeumot magába foglaló intézmény, amely elsősorban a Dunántúli Református Egyházkerület történeti és művészeti emlékeit őrzi. A négy napos – 2002. Szent Iván és Szent László király ünnepe között megtartott – konferenciánknak ez az intézmény adott helyet, melyért ezúton is köszönetünket fejezzük ki. Ebben a lelki és szellemi környezetben, az 1783–84-ben épült Református Ótemplom szép rokokó szószéke alatt került sor tudományos tanácskozásunk megnyitására. A népi kegyesség értékeire hívták fel bevezetőikben a figyelmet a konferencia köszöntői: dr. Markó László akadémikus, a Veszprémi Akadémiai Bizottság elnöke, V. dr. Fodor Zsuzsa megyei múzeumi igazgató, Köntös László, a Pápai Református Gyűjtemények igazgatója és Kató Zoltán sepsiszentgyörgyi múzeumi igazgató. A szimpóziumot Kuti Csaba,

a Veszprém Megyei Közgyűlés elnöke nyitotta meg.

Az előadók örömdetesen magas száma miatt két alkalommal tartottunk plenáris ülést a Református Ótemplom falai között, a többi időt a szekcióülések tették ki a Református Gyűjtemény székházában. Az első plenáris ülést Barna Gábor, a Szegei Egyetem Néprajz Tanszékének tanára vezette. Bevezetőjében kitért a magyarországi népi vallásosság kutatásának múltjára, Bálint Sándor (1904–1980) szegei professzor alapvető, máig irányt mutató, óriási életművére. Az első előadó Erdélyi Zsuzsanna volt, aki az archaikus népi imádságok európai terjedési irányát vázolta fel, a tőle megszokott lenyűgöző adatmennyiséggel, élvezetes és belső tűzzel megtartott előadásában. Szigeti Jenő a protestáns népi vallásosság XIX. századi nagy változásának okait ismertette széleskörű európai kitekintéssel. Lábadai Károly a Drávaszög erkölcsi életét, Pilipkó Erzsébet a kárpátaljai magyar görög katolikusok etnikai és vallási identitástuda-

tát, Kriza Ildikó a székelyek Trianon utáni „nagy májusi áldozatát” vázolta. Viga Gyula Magyarország északkeleti térségébe kalauzolt el bennünket, ahol a népek (magyar, rutén, szlovák) és vallások (katolikus, református, görög katolikus) együttélésének a hagyományos műveltségre tett hatását vizsgálta.

A másik plenáris ülést Mohay Tamás, az ELTE Néprajzi Tanszékének tanára vezette. Ezen az ülészakon Barna Gábor a nemek, életkori csoportok és szerepek egy kunszentmártoni laikus vallási társulatban betöltött szerepét vizsgálta, Csáky Károly a szülőföldjéről, az Ipoly-mentéről hozott tudósítást napjaink társulatairól, körmeneteiről, előimádkozóiról és gyógyítóiról. Lukács László Szent Sebestyén közép-dunántúli kultuszát ismertette. Darkó Jenő előadása a honfoglalás kori Pannónia egyház-igazgatási hovatartozásának kérdését tárgyalta, Erdélyi István a nagyszentmiklósi kincs pogány és keresztény elemeit vetette össze, Tomisa Ilona az egyházlátogatási jegyzőkönyvek tükrében vizsgálta a töröknek hódolt Magyarország népi vallásos gyakorlatait. A sepsiszentgyörgyi János Mihály az erdélyi középkori falfestészet kutatástörténetét ismertette.

A *Felekezetek együttélése* című szekciót Szigeti Jenő vezette. Ács Anna Noszlop, Kész Margit Kárpátalja felekezeteiről, Bódi Erzsébet a görög katolikusok ünnepeiről, Mislovics Andrea pedig a hajdúdorogi zsidó emlékekről tartott előadást. Kárpáti László egy orosz kegykép interkonfessionális kapcsolatait fejtegette. Schleicher Vera a paksi szüreti felvonulást vizsgálta abból a szempontból, hogy az egyházi ünnep vagy az idők folyamán világi szórakozássá vált inkább.

A *Napjaink vallásos jelenségei* szekció munkája során Limbacher Gábor egy palóc búcsúvezető kegyességét, Kemecsi Lajos a tardosi Mária-kegyhely keletkezését, Mód László és Simon András a radamosi Mária-jelenést és a környék lakosságára gyakorolt hatását ismertette. Csukovits Anita egy céhszokás továbbéléséről szólt, S. Balázs Lívia egy népi gyógyász tevékenységét értékelte. Viszóczky Ilona tanulmányos előadása az előregedő közösségek sorsát vizsgálta fel, s benne a vallásgyakorlás szerepének fontosságát, változását vizsgálta. Bárh János a különféle rítusokhoz kötődően azok vallásos vonatkozásain túl a velük kapcsolatos ajándékokra hívta fel a figyelmet. Gulyás Gáborné Kiss Bernadett előadása az ünnepek deszakralizációs folyamatát elemezte.

Az *Egyháztörténet, történeti források* szekciót Hudi József irányította. Gáspár Dorottya Pannónia ókeresztény emlékeivel ismertette meg hallgatóit. Jároli József egy Gyuláról való XX. század eleji szertartáskönyvre, mint a szakrális néprajzi kutatások forrására hívta fel a figyelmet, míg Bárh Dániel egy érdekes témát elemzett: a házassági szokásokban megfogható egyházi irányítás hatását és a paraszti kultúra kapcsolatát, Tóth G. Péter pedig egy elektronikus hiedelemmonda-archívumot mutatott be a hallgatóságnak. A nagyváradi Dukrét Géza

a Szent Jobb és Szentjobb község történetét vázolta, Vass Erika az 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszusról az emlékkönyv tükrében szólt. Mód László a XIX. századi szentesi céhes ellentétekről, Sáriai Szabó Kata pedig a diakonisszák, lelkésznék és tanítónők tevékenységéről beszélt az 1867-1944 évek közötti református sajtó alapján. Miklósi Sikes Csaba előadásában a Dési Református Egyházmegye 1720-1774 évek közötti időszak vizitációs jegyzőkönyveinek művészettörténeti vonatkozásaira hívta fel a figyelmet.

Napjaink vallási jelenségei – Népesedési kérdések szekció előadói Viga Gyula vezetésével különösen fontos kérdéseket, problémákat vetettek fel. Pusztai Bertalan a búcsújárás és a vallási turizmus kapcsolatát vizsgálta. Fábíán Gabriella és Mózer Márta előadásában újabb Mária-jelenések kerültek felszínre, Geszti Zsófia Tiszabökény, Panyakó Mária pedig Kőrösmező anyanyelvi és vallási összekapcsolódásáról tájékoztatta az érdeklődőket. Szóke Anna előadása a Versec környéki magyarság XXI. századi vallási életének jellemzőire mutatott rá, az egyén valóságára, világosan körvonalazva az egyház szerepének csökkenését a közösség életében S. Lackovits Emőke a Veszprémi Református Egyházmegyeben tapasztalható szórványosodásra és ennek okaira hívta fel a figyelmet. Gálné Kovács Irma a Gyergyói-medence egyházi kórustalálkozóiról szólt. Demeter Éva előadása az egyetemi hallgatók megtérés történetét elemezte. Balázs Kovács Sándor előadása a protestáns etika és a sárközi parasztság élet-szemlélete, életvitelének kapcsolatáról, ill. ellentmondásáról szólt.

Az *Egyháztörténet* szekciót S. Lackovits Emőke irányította. Dénesi Tamás a Veszprém megyei licenciátusokról, mint a pap nélküli közösségek vallásos életének vezetőiről, vagyis a népi kegyesség irányítóiról beszélt. Csáki Árpád a háromszéki, Szatmári Judit a Dunamelléki, Körmendy Géza a tatai, Márkusné Vörös Hajnalka a Pápa és Veszprém környéki reformátusság történetének egy-egy szeletét dolgozta fel. Kövy Zsolt pedig Antal Géza dunántúli református püspök életét ismertette. Fazekas Csaba a XIX. századi polgárosodás és egyházpolitika problémáit vizsgálta fel a vegyes házasságok kérdésében.

A *Vallásos ábrázolások, feliratok, építmények; Szakrális és irodalmi szövegek hatása a népi valóságára* szekciót Erdélyi Zsuzsanna vezette. Szilágyi István a vasi, Kövesdi Mónika a tatai kálváriákról, utóbbi szakrális jelentésváltozásairól, Balla Ferenc a bezdáni Szentháromság fogadalmi kápolnáról, míg V. Szalontay Judit a rábaköziek búcsújárásairól szólt. Forrai Márta a bárdibükki Porciunkula-kápolna építéstörténetét ismertette. Csóka-Jaksa Helga a Bálint Sándor-ponyvahagyaték elemzési szempontjait állította fel. Horváth Sándor a Vas megyei horvátok vallásos népeletének újabb jellegzetességeit taglalta. Silling István a szlavóniai magyarok népi imádságaival gyönyörködtette hallgatóit. Énekes illusztráció kísérte Marx Mária egy

göcseji siratóénekekről szóló előadását. A sirató részleteit maga az előadó énekelte el. Medgyesy-Schmikli Norbertnek a perenyei Szent Ágota-, Szent Vendel- és Nepomuki Szent János-tiszteletről tartott beszámolója során Perenye előénekes asszonyai maguk zengték a búcsús énekeket. Lanczendorfer Zsuzsanna – már a Lukács László elnökletével dolgozó *A mindennapok és az ünnepek vallásossága* szekcióban tartott – előadásában maga énekelte a szép sokoróaljai karácsonyi szálláskereső énekeket. Olosz Katalin a székelyudvarhelyi Krisztus-keresést, Petánovics Katalin a Kis-Balaton vidékének társadalmi rétegződését és a vallási élet kapcsolatát mutatta be. Gazda Enikő a Rózsa-fűzér Társulatok hatását elemezte egy falu vallási életére. Pákay Viktória a népi gyógyítás vallási vonatkozásairól szólt Tiszabökény példáján keresztül. Emrey Katalin a cervenői Szent Kereszt ünnepet helyben készített saját képeivel ismertette.

A Selmecei Kovács Attila által vezetett *Valóságos ábrázolások, feliratok, építmények* szekció ülésén Kövecses Varga Etelka esztergomi, Székely Zoltán hédervári szakrális építményekről és jellemzőikről, Varró Ágnes a Fejér megyei Nepomuki Szent János kultuszról tartott előadást. Felhősné Csiszár Sarolta a kárpátaljai református szecessziós úraszta terítőket, P. Szalay Emőke pedig az ugyanezen térség gyülekezeteinek ónedényeit mutatta be diaképekkel illusztrált előadásaiban.

A konferenciát egész idő alatt a rendkívül nagy érdeklődés, a különösen élénk és fáradhatatlan vitaszellem, a remek hozzászólások jellemezték, amelyek az utolsó nap utolsó előadásán is frissek maradtak.

A tanácskozás előadásainak tanulmány formájában való, kötetbe szerkesztett megjelenése 2003-ra várható. Ezzel a *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* című kiadványsorozat hatodik kötete lát majd napvilágot.

Popular Religiousness in the Carpathian Basin A Museum Conference held in Pápa, 24–27 June 2002

It is the sixth time that the conference on popular religiousness has been organised. The first one took place in 1990. Scholars came from all over the Carpathian Region representing different fields of ethnography, history, literature, folk music and art history as well as the different Christian denominations, giving an inter-disciplinary character to the conference. There were two plenary sessions held in the Old Calvinist Church in Pápa, a cultural centre of the Transdanubian region. Here are some titles from the different sections: Denominations living together; Contemporary religious phenomena; Secular history, historical sources; Demographical problems; Religious depictions, inscriptions and edifices; The effect of literary and religious texts on popular religiousness; The religion of everyday life and of festivals. Several renowned participants held lectures, gave presentations or even artistic performances. The studies of the conference will be published in 2003.

Visszatekintés

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és a Nemzeti Múzeum

Bándi Gáborné

Nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről szóló 1922. évi XIX.t.c.1.§-a értelmében az Országos Magyar Gyűjteményegyetem (OMGYE) a törvényben biztosított önkormányzati jogait az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa útján gyakorolta. Működését a tanács 1922. november 19-én kezdte meg. Csánky Dezső helyettes államtitkárhoz (Magyar Országos Levéltár [MOL] főigazgatója) az Országos Magyar Gyűjteményegyetem ügyvezető alelnökéhez írt levelében Klebelsberg Kuno (1875-1932) vallás és közoktatásügyi miniszter így fogalmazott: *„Legyen a törvény és szabályrendelet a Gyűjteményegyetem szabadságának magna chartája! Fejlődjék ki a jogforrások alapján valódi autonómia, melyben a magyar nemzet ősi önkormányzati érteke erőteljesen lüktessen.”* A Magyar Nemzeti Múzeum fejlődésének legintenzívebb szakaszát köszönheti Klebelsberg kultúrpolitikai elképzeléseinek, amelyet kiváló partnerével, a múzeum akkori főigazgatójával, Hóman Bálinttal együtt valósított meg.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem, az OMGYE négy nemzeti nagy közgyűjteményünket, a Magyar Királyi Országos Levéltárat, a Magyar Nemzeti Múzeumot, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumot és az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumot egy, az államtól különálló jogi személyiségben egyesítette, mely önkormányzati jogait az OMGYE Tanácsa által gyakorolta. A Magyar Nemzeti Múzeumhoz a Széchényi Könyvtár, az Érem- és Régiségtár, az Állat-, Növény- és Őslénytárak valamint a Néprajziak Tára tartozott. A közgyűjtemények tíz főtisztviselője hivatalból tagja volt a Tanácsnak. További tíz tudományegyetemi és műegyetemi tanárt a Tanács jelölése alapján öt éves időtartamra a vallás és közoktatásügyi miniszter hívott meg. Rajtuk kívül megbízást kapott még öt személy, lehetőleg olyan műértő, aki az intézetek valamelyikének nagyobb értékes adományt juttatott, vagy olyan szakember, aki szakterületén elismert tekintély volt. Klebelsberg OMGYE-re vonatkozó törvényjavaslatát 1922 augusztusában nyújtotta be az országgyűléshez.

Nagy érdeklődéssel és élénk közbeszólásokkal tarkított beszédében – a törvényjavaslat indoklasként – írásos felterjesztésének világos magyarázatát adta hívei és ellenfelei számára. Az akkori tudományos tevékenység központjaiként három nagy területet határo-

zott meg: a Magyar Tudományos Akadémiát, az egyetemeket és a közgyűjteményeket.

Ez utóbbiaknak, mint a tudományos munka nélkülözhetetlenszintereinek meghatározása és elfogadtatása volt célja a törvénytervezet benyújtásával, illetve annak részletesebb kidolgozásával. Világosan látta, és a későbbi törvény paragrafusaiban érzékelte is annak fontosságát, ami a kutató elme szabadságában és önállóságában rejlik: *„az államtól különálló jogi személyiséget kívánok közgyűjteményeinknek adni”*.

A Gyűjteményegyetem Tanácsát illette meg annak tiszte, hogy a szervezethez tartozó közgyűjteményekben betöltendő tudományos állásokra kutatókat jelöljön, mindemellett meghatározza az egyes intézmények gyűjtőkörét, szabályrendeleteket alkosson, amelyek az intézmények működését meghatározzák, továbbá felügyelje a műtárgyak cseréjét, illetve eladását, miközben önállóan gazdálkodott az állam által biztosított költségvetésből, adományokat kérhetett és fogadhatott el belföldi és külföldi mecénásoktól, továbbá önállóan szervezte nemzetközi kapcsolatait. Mindezek mellett a működés minden fázisa részletesen és körültekintően megfogalmazást nyert a törvény 12 paragrafusában és az ehhez kapcsolódó indoklásban.

Felmérte azt is, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum ugyan sokoldalú, többféle gyűjteménnyel rendelkező intézmény, mégsem gyakorolhatna eredményes önkormányzati jogokat a többi közgyűjtemény nélkül. Fel tárta a közgyűjteményekben folyó gyűjtő, megőrző és feldolgozó tevékenység azonosságait és különbözőségeit, és tisztán látta mindezek tudományos jellegét és értékét. Megfogalmazta a tudományos tevékenység kiegészítésére azokat a közművelődési feladatokat, amelyeket egy múzeumnak ma is be kell tartania.

A Magyar Tudományos Akadémia, amely már korábban elnyert autonómiáját megtartotta, kérte állandó alkalmazottainak a Gyűjteményegyetembe való felvételét, amit őszinte meglepedettséggel fogadott a miniszter. Az OMGYE megszervezésekor létrehozott ún. „tudományos hivatalnoki kar” 107 tudományos alkalmazottjának tudományos minősítéssel, doktorátussal kellett rendelkeznie. Fejlődésüket a Gyűjteményegyetem vezetőinek kellett figyelemmel kísérni, előmenetelüket pedig kül- és belföldi ösztöndíjak biztosításával elősegíteni.

A miniszter tervét és elképzelését a legtakarékosabban kívánta megoldani, nem a bürokráciát, adminisztrációt akarta szaporí-

tani, hanem miniszteri jogköréből engedett át az OMGYE Tanácsának, amelynek tagjai kétévenként egymást váltva láttak el az ügyvezető elnöki teendőket. Az első ügyvezető dr. Csánky Dénes, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója volt, őt Hóman Bálint követte, akit, Fejérfpataky László halála után az Országos Széchényi Könyvtár igazgatói székéből hívott meg a miniszter a Magyar Nemzeti Múzeum élére, és 1925. január 3-án tartott OMGYE ülésen az ügyvezető alelnöki feladatkört is rábízta.

Nehéz feladatot kellett ezidőben a MNM tudományos munkatársainak ellátni a vellecei egyezmény értelmében létrejött bizottságokban, ahol is minden olyan műtárgyat, amelyet a monarchia idején a bécsi közgyűjtemények, illetve a kincstár felügyelete alá helyeztek, félreérthetetlen, cáfolhatatlan indokokkal, érvelésekkel kellett megpróbálni visszaszerezni.

Klebelsberg minisztersége és az OMGYE időszakában oldódott meg a Néprajzi Múzeum tarthatatlan helyzete: a gyűjteményt az Iparcsarnokból átköltöztették a Tisztviselőtelep már-már kiüresedett Széchényi Gimnáziumának épületébe.

Fellendültek a nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi könyv- és kiadványcserék. Eközben a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója státuszánál fogva a közgyűjtemények országos felügyelője lett. A MNM szakmai irányító tevékenysége mindinkább növekedett a sorra megerősödő, illetve alakuló vidéki múzeumok körében. Az OMGYE közgyűjteményei évenként jelentésekben számoltak be tevékenységükről, ezekből kiolvasható, hogy az állami költségvetés szűkössége ellenére kiemelkedő tudományos eredményekkel, adományozások útján bekerült műtárgyakkal gazdagodtak az intézmények. A Magyar Nemzeti Múzeum – kiváló tudosai, munkatársai, igazgatója munkájának eredményeképpen – a magyarországi múzeumok zászlóshajója lett. E „posztjának” megfelelően számon tartotta nem csak a saját, hanem a vidék múzeumainak szakmai problémáit, segítette, és támogatta kutatóit, megszervezte továbbképzésüket és a bizonyított szakmai érdemek alapján, minisztériumi támogatásból, OMGYE költségvetésén keresztül anyagi támogatást is juttatott számukra. A Nemzeti Múzeum új kiállításokat rendezett, és szakmai kiadványai, amelyek idegen nyelven jelentek meg, nagy nemzetközi tekintélyt szereztek számára.

1931. augusztus 18-án a Bethlen kormány lemondásával megszűnt Klebelsberg minisz-

teri megbízatása, betegsége ezután már csak néhány hónapot hagyott számára. 1932 decemberében Hóman Bálint lett a miniszter, aki talán még nehezebb politikai és gazdasági helyzetben próbálta folytatni elődje munkáját. Azonban az már nem a kiterjedt Országos Magyar Gyűjteményegyetem kereteiben, hanem a megkarcsúsodott Magyar Nemzeti Múzeum, mint az országos múzeumok gyűjtő-egyesítő testületében volt csak lehetséges.

The Hungarian National University of Collections and the Hungarian National Museum

The Hungarian National University of Collections (OMGYE) comprised of four large national public collections: the Royal Hungarian Archives, the Hungarian National Museum, the Hungarian Museum of Fine Arts and the Hungarian Museum of Applied Arts. The OMGYE was a legal entity independent from the state with its Council as

the authorised governing body, appointed by the Minister of Education and Religion, Kunó Klebelsberg in 1922. It was the most rapidly changing, flourishing period of the National Museum thanks to the minister and the director Bálint Hóman. The scientific life of the time was centred around the Academy of Sciences, the universities and the public collections. The OMGYE Council made decisions in questions of employment, finance from the budget, sponsoring, donations, authorities of departments etc.

A gróf Apponyi Sándor Alapítványról

Kemenczei Ágota

A Magyar Nemzeti Múzeum kétszáz éves története alatt számos olyan műtárggyal gyarapodott, amelyek adományként kerültek gyűjteményeibe. Az esetek többségében az ajándékozók történetünk értékes emlékeit ajánlották fel a köz számára, de nem egy esetben a támogatás más formáját választották. A múzeum gyarapodását szolgálni akaró segítség egyik nagyszerű példáját nyújtotta gróf Apponyi Sándor és felesége, akik nemcsak műtárgyakat engedtek át az ország első közgyűjteményének, hanem alapítvány létrehozásával is támogatták.

Apponyi Sándor (1844-1925) rendkívül értékes Hungarica gyűjteményének (Bibliotheca Hungarica Apponyiana) felajánlásával írta be nevét a hazai kultúra nagy mecénásainak sorába. Halála után felesége, gr. Eszterházy Alexandra úgy döntött, hogy a Nemzeti Múzeumnak adományozza a férjétől örökölt, a Tolna megyei Lengyelen fekvő birtokát, annak minden ingóságával együtt. Ezen akaratának megvalósítására 1926-ban alapítványt hozott létre, amelynek feladatául a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának és Régiségtárának gyarapítását jelölte meg.

Ebben az időszakban a Nemzeti Múzeum, az 1922. XIX. törvénycikk értelmében, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem (OMGYE) önkormányzati joggal bíró egyik intézménye volt. Ezért a lengyeli uradalmat 1927. január elsejével az Országos Magyar Gyűjteményegyetem alapítványi igazgatósága vette át.

Az Apponyi birtok

Lengyelen 1790-ben vásárolt gróf Apponyi Antal György földbirtokot, majd 1824-1829 között Apponyi József gróf építtetett ott kastélyt, borpincészetet, gőzfürdőt. Apponyi Sándor 1876-ban örökölte az uradalmat, és hamarosan virágzó szőlészettel, borászattal, erdészettel, állattenyésztéssel rendelkező gazdasággá fejlesztette azt. A kastélyt 1878-ban átalakít-

Apponyi Sándorné gróf Eszterházy Alexandra arcképe

The portrait of Sándor Apponyi, countess Alexandra Eszterházy

tatta, köré 22 holdas parkot létesített. Érdemes megemlíteni, hogy nem csak a birtok, hanem az egész község fejlődéséről gondoskodott. Postát, gyógyszerterületet, óvodát, népiskolát alapított, megszervezte az uradalmi orvosi körzetet, a gyógyhatású Anna fürdőt pedig a község rendelkezésére bocsátotta. Az Alapítvány igazgatósága később itt, az Anna fürdőtelepen létesítette a Múzeum üdülőházát, amelyet a Múzeum tisztviselői kedvezményesen vehettek igénybe.

Az Apponyi örökség történetéhez peres eljárás is tartozik. Apponyi Sándornak nem volt gyermeke, így unokatestvérének fiát, gróf Apponyi Antalt fogadta örökbe, akire azonban végrendeletében csak az örökség kötelező részét hagyta. Bár Apponyi Sándorné Antal gróf örökösét pénzben megváltotta, a hagyatékért az örökös az Alapítvány ellen pert indított, amely végül közös megegyezéssel zárult.

Az Alapítvány

Az 1929. október 29-én kelt alapítólevél az alábbiak szerint szól: „Gróf Apponyi Sándorné, sz. Eszterházy Alexandra grófnő néhai férje, gr. Apponyi Sándor emlékének megörökítésére, a tudomány művelésének istápolására és Magyarország kultúrájának fejlesztésére a férjétől örökölt vagyonát ajándékozási szerződéssel az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kötelekébe tartozó Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, azzal a meghagyással, hogy az ajándékozott vagyonosságokból alapítvány létesíttessék. Az Alapítvány célja a MNM gyűjteményeinek, elsősorban azonban néhai gróf Apponyi Sándor tudományos munkásságához legközelebb álló könyvtári és régészeti osztályok gyarapítása.”

Az alapítólevél a továbbiakban felsorolja az alapítványi vagyon egyes elemeit, így a mezőgazdasági és erdőgazdasági területeket (1219, illetve 2095 hold), az uradalomhoz tartozó kastélyt, gazdasági épületeket, ingóságokat. Rögzíti, hogy az alapítványi vagyon közvetlen kezelésével járó teendőket a „MNM gróf Apponyi Sándor Alapítvány igazgatósága” látja el, amely az elnökkel együtt hét tagból áll. Az igazgatóság elnöke az OMGYE mindenkori elnöke, helyettese a MNM főigazgatója. Az alapítólevél pontosan meghatározza az Alapítvány gazdálkodásának feltételeit. A kötelezettségekre, a vagyon kezelésére és a kellő gazdálkodásra fordítandó kiadások teljesítése, s az évenkénti jövedelem 5 százalékának tartalékalapba helyezése után fennmaradt összeget lehet a MNM javára fordítani.

Apponyi Sándorné adománya a lengyeli kastély berendezését is felölelte. Az adományozó halála után a berendezést 1934-ben elárverezték, de annak műtárgy értékű darabjait a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei számára kiválogatták. Ebből az anyagból a Történelmi Osztály 20 darab XVIII-XIX. századi bútorttal (íróasztalok, székek, pamlagok), a Történelmi Képcsarnok pedig értékes metszetekkel gazdagodott. Az utóbbiak között van G. P. Rugendas német festő és rézmetsző (1666-1742) 16,

főleg kuruc katonákat megőrkítő lapja, és F. Eybe osztrák festő és grafikus (1806-1880) a magyar reformkor vezető egyéniségeit ábrázoló, 1842-ben készült hat litográfiája. Az utóbbiak egyike Széchenyi István arcképe. Az adományozott képek között megemlíthető még Gelinek Ferenc pesti festő, rajzoló (XVII. század) nevezetes, a „Szent korona megérkezése Budára 1790. február 21-én” című színezett rézmetszete. A hagyatékban lévő, Szárazd és Regöly határából származó régészeti leletek (kelta üveggöngyök, bronzkori ékszerek) a Régészeti Osztály gyűjteményét gyarapították.

Az alapítványi birtok működtetése

A birtokot a budapesti székhelyű igazgatótanács irányította, amely a távolság miatt csak az uradalmi tisztek jelentéseiből, s az évenkénti kiszállások tapasztalataiból tudott tájékozódni a gazdálkodásról. Az igazgatótanács tagjai közül csak gróf Zichy István és báró Kornfeld Móric rendelkezett birtokigazgatási tapasztalattal. A gazdálkodás jövedelmezővé tételét nehezítette, hogy a birtokot adóssággal terhelten vették át. Az adósság és a gazdasági válság miatt az Alapítvány nehéz helyzetbe került. Ezen segítendő, Apponyi Sándorné lemondott járadékának 50 százalékáról.

A Nemzeti Múzeum a birtok átvételekor abban reménykedett, hogy annak jövedelme lehetővé teszi, hogy többé ne szoruljon az állami költségvetésre. Ez a remény azonban nem vált valóra. 1935-re állami segítséggel sikerült a birtok tartozásait rendezni, s a gazdálkodást jövedelmezővé tenni. Ekkor azonban az uradalom bevételeiből a múzeum még nem kapott támogatást, mivel a birtok jövedelmét beruházásokra fordították. Az állattenyésztésben elért magas színvonalat mutatja az az oklevél, amelyet az uradalom az Országos Mezőgazdasági Kiállításon 1942-ben kapott. 1940 volt az első év, amikor az Alapítvány támogatni tudta öt-öt-ezer pengővel a Nemzeti Múzeumot és a Széchenyi Könyvtárat, majd az év végén 38.917 pengőt kapott a két intézmény. A háború miatt a további támogatás azonban lehetetlenné vált.

Az Apponyi Sándorné halála után lakatlaná vált lengyeli kastélyépület romlásának megakadályozása is az Alapítvány feladata lett. Hasznosításának meghiúsulása miatt 1942-ben tervbe vették lebontását, de erre végül is nem került sor.

Az Alapítvány a háború után

Az 1945. évi földreform alapján az alapítványi birtok szántóföldjeinek nagy részét 67 család között felosztották, akik a lengyeli Földműves Szövetkezetet alakították meg. Az erdőterületeket államosították, az Anna fürdő, a Nemzeti Múzeum üdülője a Magyar Állami Erdőgazdaság tulajdona lett. A kastélyban a földművelésügyi minisztérium mezőgazdasági szakiskolát létesített, amely 1946 őszén nyitotta meg kapuit Magyar Állami Mezőgazdasági Gimnázium néven. 100 hold szántóföldet, s a hozzá tartozó főintézői lakot azonban sikerült az Alapítvány igazgatóságának mentesítenni a kiszármazás alól. Az 1946. évi jelentés erről a következőképpen számol be: „Nem szükséges részletesen indokolni, hogy a mai szűkre szabott javadalmunk mellett mennyire számottevő ez a jövedelemforrás, még akkor is, ha csak fele illeti meg a mi intézetünket, mert a másik részesedő intézet az Országos Széchenyi Könyvtár.”

Elismerő oklevél az alapítványi uradalomnak – Diploma of merit for the foundation's estate
Fotók – Photos: Jaksity László

1946 őszén az Alapítvány a száz holdat tíz évre haszonbérbe adta, de a Közalapítványi Ügyigazgatóság a bérlet időtartamát két évre korlátozta. Ennek lejártá után 1949. január elsejével a lengyeli Földműves Szövetkezet kapta végleges haszonbérbe azt, majd az 1949. évi 2. törvényerejű rendelet értelmében az Alapítvány elvesztette tulajdonjogát a lengyeli birtok megmaradt része felett is.

1930. október 15-én hunyt el gróf Apponyi Sándorné. Haláláról a Nemzeti Múzeum külön gyászjelentést adott ki, tisztviselői testületileg vettek részt az ünnepi gyászmisén az egyetemi templomban. Lengyelen a ravatalnál elmondott búcsúztatójában Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója a magyar kultúra és tudomány nagy jótévőjének nevezte az eltávozzat. Az őszinte gyász szavai azt a hitet is kifejezték, hogy a nagylelkű adomány a Nemzeti Múzeum gyarapításának forrása lesz. Ugyanerről a reményről tanúskodik gróf Klébelsberg Kuno kultuszminiszternek a Nemzeti Múzeum főigazgatójához küldött részvétlélvélben: „néhai gróf Apponyi Sándorné... mindenkorra biztosítani akarta Méltóságod vezetése alatt álló intézetet, hogy hivatásának akadálytalanul eleget tehessen. A nagy halott emlékét az utókor a

magyar kultúra legáldozatosabb jótévői között fogja tisztelni.”

A történelem meghiúsította az Apponyi alapítvány céljának valóra válását, de ennek ellenére egyik nagyszerű példája annak az adományozói szándéknak, amely a Nemzeti Múzeum gazdagításában látta, látja kiemelkedő történelmi emlékeink megőrzésének, közkinccsé tételének fontos zálogát.

The Count Sándor Apponyi Foundation of the Hungarian National Museum

The National Museum has been given several generous donations during the 200 years of its history. Count Apponyi and his wife offered a valuable Hungarica collection to the museum and after his death the Countess gave their estate in Lengyel, Tolna County with all its movables to the foundation in 1926 in order to contribute to the enlargement of the museum library and the antique collections. The Apponyi estate had been a flourishing, profitable property before the foundation was established in 1929 under the supervision of a board of directors. The furniture of the castle was sold by auction except for a few valuable pieces. The estate was controlled from Budapest so it was very difficult to produce a profit, so much the more as the estate was embarrassed. The debts were repaid by 1935 with the help of the state and the property became profitable, although the museum was not given anything from it as it was invested. 1940 was the first year when the foundation was able to contribute to the budget of the museum and the Széchenyi Library. After the war most of the properties and the estate were nationalised and the foundation ceased to function but the positive example of its generous spirit is still remembered.

A Nemzeti Múzeum kiállításai a két világháború között

Gál Vilmos

Hozzávetőlegesen a XX. század első negyedéig a Nemzeti Múzeum ún. zárt múzeumként funkcionált, mely ugyan nem a teljes anyagelzárást jelentette, de a mai értelemben vett, a nagyközönség számára létrehozott állandó jellegű, a nemzeti vagy/és egyetemes történelmet bemutató kiállítás nem működött. Az egyes osztályok a már feldolgozott anyag jó részét termekben, falitárlókban őrizték, megtekintésük ugyan lehetséges, sőt ingyenes volt, de az anyag a túlzásfóltóság és a magyarázó feliratok hiánya miatt nem szolgálta a laikus érdeklődők igényeit. Az egyes osztályok anyagának külön egységekben történt kiállítása pedig meggátolta a szerves egészben való bemutatás lehetőségét.

A valóságos, a nagyközönségnek szánt kiállítások ebben az időben csak az időszakos kiállítások voltak. Az első világháború utáni korszak legjelentősebb, a múzeum sorsát leginkább befolyásoló főigazgató, Hóman Bálint bár a tiszta, öncélú tudományosság elsődlegességét emelte ki, de a népművelési feladatok felvállalását is hangsúlyozta beiktató beszédében. Mintegy tíz éves direktori tevékenysége alatt a Nemzeti Múzeum jelentős lépést tett a modern, nyugati fejlettségi szintű múzeummá válásért.

A korszak ideológiai, politikai vonala: a keresztény-nemzeti eszmerendszer és az ehhez kapcsolódó revizionizmus ugyan hatással volt a

múzeum kiállítási politikájára és a tárlatok tartalmára, ám a mértékletes arányokra vigyázva nem estek túlzásba, történelemhamisítást nem követtek el a szakemberek. Sőt, megjelenhettek olyan részterületeket érintő tárlatok, melyek igen kevésbé domboríthatták ki a kor ideológiai arculatát (sporttörténeti, nyomdatörténeti, nyomtatvány, kuruzslás elleni, Dante kiállítás, stb.). Az állandó kiállításokon pedig nem csupán a magyar nemzet művelődés- és kultúrtörténetét, mindennapjait, hanem a honfoglalást megelőzően itt élt kárpát-medencei népek életének leleteit is bemutatták.

Ugyanakkor a nyugati, modern kiállítás-rendezési elvet magukénak tudó magyar szakemberek fontos kritikai észrevétele ellenére a kegytárgyak és ereklyék túlzott jelenléte alig csökkent a kiállításokon, ezt érzékelve azután Hóman Bálint 1923-ban javasolta az ereklyegyűjtemények külön kezelését – kifejtve, hogy azok nem egyenrangúak a tudományos leletekkel, muzeális tárgyakkal –, esetleg az Erzsébet királyné emlékmúzeumba való áthelyezésüket.

Állandó kiállítások (1918-1938)

Az Érem- és Régiségtár első állandó magyar művelődéstörténeti kiállításának végleges átadására 1925-ben került sor, de felállításának terve már 1913-ban megszületett, a háborús évek miatt azonban csak 1919 végén kezdtek hozzá megvalósításához. A rendezés folyamatosan, évente néhány terem kiürítésével és

berendezésével zajlott, míg végül a kiállítás munkálatait vezető Varjú Elemér 1923-ban átadta a tárlat első hat termét.¹ A kiállítást méltató riport egyik legbecesebb forrásunk arra nézve, hogy milyen jelentőséget tulajdonítottak akkor a Varjú által szorgalmazott új stílusnak, s hogy milyen kedvező fogadtatásban részesítette azt a korabeli sajtó. A kritika abszolút pozitív, dicsérő hangot ütött meg, méltatta, fordulópontnak nevezte az „interiőrök” használatát, melyek a kor hangulatát próbálták sugározni a látogatók felé az eddigi unalmas, poros sablonrendezés (falitárló, asztaltárló, szekrény) helyett. Megemlézték, hogy a kiállításrendezés formája nálunk még vita tárgya, pedig Nyugat-Európában már eldöntötték a kérdést, márpedig az enteriőrök javára. A termek népvándorlás-, Árpád- és Anjou-kori tárgyakkal voltak berendezve, e mellett a reneszánsz, az egyházi (ennek elődjét, a kápolnaszobát rendezte be először még 1919-ben enteriőr-szerűen Varjú) és az ún. Reuber-szobát adták át.

Néhány hónappal később arról értesülhetett az igen tisztelt nagyközönség, hogy további négy teremmel bővült az Érem- és Régiségtár, továbbra is tartva enteriőrszerű jellegét, a Díszteremben pedig sikerült felállítani a Fegyvertár anyagát. A korabeli tudósítás kiemelte, hogy ez a tárlat már nem a régimódi tudományos anyagtar (lásd a zárt múzeum problémáját), hanem a „magyar faj” kultúrájának, történelmének fontosabb periódusait bemutató kísérlet, látványos, hangulatteli, élő kiállítás.

A fent taglalt állandó kiállítást megelőző tárlat elmarasztaló hangvételű kritikáihoz képest² jelentős pozitív változást tapasztalhattunk a sajtó részéről, ám kifogásolták, hogy a rendezési munkálatok nagyon elhúzódtak: a teljes átrendezés még két évig tartott. A végleges kiállítás a kevés hely miatt nélkülözte a római és a népvándorlás kori anyag jelentős részét, a XVIII. századot csupán „szemelvények” mutatták be, míg a későbbi korokból semmi nem került ki. A tárlat mégis nagy sikert aratott, nagyrészt az enteriőrök megjelenésén túl a tárgyat felváltó időrendi csoportosítás miatt (ez egyben azt jelentette, hogy az eddig osztályonként szervezett gyűjtemények a kiállításon összevegyítve, egy korszak tárgyi anyagának szerves egészét nyújtották). A kiállítás ugyanakkor nélkülözött minden pompát, a rendezőknek a régi tárlókat kellett használniuk, melyek már maguk is muzeális értékkel bírtak.

Ez a kiállítás amilyen hosszú ideig készült, olyan gyorsan adta át helyét egy újabb, megint csak nagyobb alapterületű állandó kiállításnak 1929-ben. Az átrendezést ilyen rövid időn belül az indokolta, hogy az 1926-ban kezdődő rekonstrukciós munkálatok és egyes tárak kiköl-

A Történeti osztály által 1930-ban átadott állandó magyar művelődéstörténeti kiállítás Anjou-kori terme – The Angevin hall in the cultural history exhibition opened by the History Department in 1930

tőzése jobb elhelyezkedést és nagyobb helyet teremtett a tárlat számára, ráadásul a munkálatok miatt egyes termeket amúgy is le kellett bontani a felújítás idejére.

Mivel 1926-ban átszervezték a múzeum osztályait, 1929-ben már nem került a kiállításba a honfoglalás kora előtti anyag, hiszen az a Régészeti Tárhoz tartozott, így a Történeti Osztály tisztán magyar művelődéstörténeti anyagot mutathatott be. Mivel ezt is Varjú Elemér osztályigazgató rendezte, az új állandó kiállítás tematikájában, felépítésében hasonló volt az előzőhöz. A koncepció nem változott „*minden egyes helyiség vagy szakasz egy-egy korszaknak stílárís és kultúrtörténeti egységbe foglalt, lehetőleg beszédes képét adja.*”

A kiállítás vezetője felsorolta a megjelenő korszakokat, rövid magyarázatot is adva hozzájuk. E szerint az első rész az *Árpád-kort* taglalta, érzékeltetve a nyugati kultúra beolvasztó hatását, illetve az ennek ellenére fennmaradó keleti, nomád elemeket.

A következő egység a *vegyes királyi házak* korát elevenítette fel (XIV-XV. század első fele). A külföldi kapcsolatok, a kézművesség és a gótika emlékeinek bemutatásával az előző résznél több, változatosabb anyag felsorakoztatása volt a fő cél.

Következett a *késő gótizálású egyházi emlékek* (1450-1526) csoportja. Főként a történelem viharaitól jobban megkímélt Felvidék templomainak berendezése, mint pl. a bártfai ajtó, stallumok és szárnyasoltárok, miseruhák kerültek kiállításra a használati és dísz tárgyakon kívül.

A *reneszánsz emlékeit* bemutató terem a magyar változatokat, azoknak a gótikával való együttélését illetve Mátyás udvarának műveltségét próbálta érzékeltetni. Épületrészletek, Mátyás és Beatrix címerei, fegyverek, egyházi emlékek alkották az együttést, ám a kiállítás hibájául már ekkor felróható volt a korabeli metszetek és könyvemlékek, írott források teljes hiánya.

Az ötödik teremben *késői gót izlésű, nagybárá világi emlékek* voltak kiállítva, mint például a híres bártfai könyvszekrény, s más bútorok, használati tárgyak.

A további kiállítási anyag az ún. déli folyosón, fülkerendszerben (hét fülke) kapott helyet. Az eddigieket kiegészítő pótlékok, továbbá a későbbi korok, a késő reneszánsz és a barokk emlékei, illetve a török hódoltság korából maradt török emlékek jelentek meg itt. XVII-XVIII. századi részekkel fejeződött be a kiállítás ezen szakasza. A nyugati folyosón további XVIII. századi anyag került bemutatásra. A XIX. század egyetlen eleme (politikatörténet, társadalom, gazdaság) sem kaphatott helyet a szűkös tér miatt, az erre vonatkozó anyag az Iparművészeti Múzeum (IM) épületében volt látható.

Az *Éremtár* 1933-ban rendezte első, önálló állandó kiállítását. Ekkor már teret nyert az a múzeumi koncepció, mely szerint a magyar művelődéstörténet kronologikusan, az egyes osztályok tárgycsoportjait nem külön, hanem

Az 1937-ben rendezett állandó történeti kiállítás reneszánsz terme
The renaissance hall of the permanent history exhibition opened in 1937

a közönség igényeit jobban szem előtt tartva vegyesen kell bemutatni. Ebben a vonulatban kissé a régi „osztálykiállítás” jelleget mutatta ez a tárlat, mely egyben az Éremtár vezetésének megnövekedett erejét, tekintélyét is feltételezte. Az éremkiállítás létjogosultságát azonban hiba lenne megkérdőjelezni, hiszen a hatalmas anyaggon keresztül nem csak az érmeiket láthatta, hanem az azokat körülvevő kor történelmét, a pénzgazdálkodás, a pénzverés fejlődését is nyomon követhette a látogató. Az osztály egy teremben, 22 szekrényben és 3 faliszekrényben mutatta be a görög antik pénzekről a XX. századi papírpénzekig Európa és hazánk ritkaságait. Összesen 4645 db fém- és papírpénzt állítottak ki. Az értékpénzekon kívül nagy teret szenteltek az emlékérmeknek, a középkoriaktól egészen a kortársakig, illetve külön foglalkoztak a kortárs érme- és plakettművészettel is.

Tárgyalt korszakunk legutolsó állandó kiállítása 1937 nyarán, Zichy István főigazgatósága idején nyílt meg a nagyközönség előtt, bár ezt megelőzően már májusban bemutatták azt a hazánkba látogató, neves numizmata hírében álló III. Viktor Emánuel olasz királynak. Az általános megnyitóra a június 15-i sajtóbemutató után került sor.³

A régi állandó tárlat lebontására azért volt szükség, mert az 1934. VIII. tc. értelmében létrejött belső szervezeti átalakítás új viszonyokat teremtett, s ez az állandó tárlat átalakítását igényelte. Az Ernst-gyűjtemény párhuzamosan történő lebontásával ráadásul jelentős térrel is bővült a kiállítóter:

Az új kiállítás az előzőekhez képest sokkal gazdagabb volt berendezési- és installációs eszközök tekintetében. Végre megtörtént a régi tárlórendszer teljes cseréje, mely ugyan kinézetében egyszerűbb volt, ám a tárgyak látványának kiemelése és védelme szempontjából jobban megfelelt a kor követelményeinek. A

hátsó és belső borítást ugyancsak semleges színű selyem- és vászon anyaggal oldották meg, mely keretet adott a tárgyaknak, de nem vonta el róluk a figyelmet. A kiállított anyag a legértékesebb, legfontosabb tárgyak válogatása volt, de nem túlszűfelve, hogy ne telítődjék, ne fáradjon el korán a látogató. Kiemelték a magyarázó feliratok szerepét is, melyeket magyar és francia nyelven írtak ki, feltüntetve a tárgy korát, lelőhelyét, funkcióját. Fontos újdonság volt, hogy a szövegeket a tárlók üvegére festették fel (piros színnel). (E megoldásra a Múzeum beszámoló jelentése külön kitért.) A XIX. századi anyag még itt sem volt kiállítva, azt a régi helyén, az IM épületében a többi, ide nem férő, főleg iparművészeti tárggyal együtt mutatták be.

A rendelkezésre álló források szerint rekonstruálható, hogy nem csupán a magyar művelődéstörténet emlékeit, hanem a római, népvándorlás kori pannon emlékanyagot is újra bemutatták a tárlaton, melyben a nagyobb hely és a Régészeti osztály jogos kiállítási igénye is szerepet játszhatott.

A két háború közötti állandó kiállítások fejlődéséről sajnos nem áll több adat rendelkezésünkre, ám e csekély forrásanyagból is rekonstruálható bizonyos elvi, elméleti irányú fejlődés, melyet leginkább a Varjú Elemér által rendezett tárlatokon fedezhetünk fel. E tendencia az újabb kor- és anyagcsoport szerinti kiállításmódon túl az enteriőrök bátor használata felé mutatott, friss szemléletet próbálva elültetni a köztudatban.

Ugyanakkor jól látható a kiállítások anyagából, hogy bár törekedtek az egyes korok teljes bemutatására, de a kiegészítőként használható írott források hiányoztak mind az 1929-es, mind az 1937-es kiállításról. Mindkettőn az korlátozhatta a szervezőket, hogy a Régészeti és a Történeti Osztály ekkor csak a tárggyűjtés felé orientálódott, a papíryanag őrzését és gyűjtését

Az 1928-as újszerzeményi kiállítás jelentős része a díszteremben összpontosult
Significant part of the new acquisition exhibition was displayed in the Ceremonial Hall
 (A Nemzeti Múzeum Régészeti Adattár, Múzeumtörténeti gyűjteményéből)
 (Museum-history collection of the National Museum Archaeological Documentation Department)

a könyvtár végezte. Ez a megkövesedett kettéosztottság hatott a kiállításrendezésben is; jóllehet az egyes gyűjteményi osztályok tárgyait már egységes egészként mutatták be, de az okleveleket, kódexeket, egyházi könyveket nem sorolták ezek közé, mert azok az egyre jobban elkülönülő könyvtárhoz tartoztak. A könyvtár eközben 1926 óta saját kiállítással rendelkezett, ahol legérdekesebb kódexeit, okleveleit, hungaricumait külön mutatta be.

A korszak időszaki kiállításainak vizsgálata

Ha a korabeli időszaki kiállításokat rendszerezni próbálnánk, kiderülne, hogy egy nagy csoporton, az évfordulás vagy emlékkiállításokon kívül (néhány kivételtől eltekintve) jórészt egyedi, sehová sem besorolható kiállításokkal találkozhatunk, miközben azt tapasztalhatnánk, hogy egy-egy kiállítás több helyre is beilleszthető.

Maguk az emlékkiállítások viszont számos más, kisebb csoportra bonthatóak:

- eseményekre vonatkozó (Buda visszafoglalásának 250-ik évfordulójára, II. mohácsi csata évfordulójára készült);
- egyházakra vonatkozó (magyar református);
- személyekhez kötött (Petőfi, Jókai, Kossuth, Szent István, Báthory-Sobieski, Liszt, Garibaldi, Rákóczi, Dante);
- területekhez kötött (Erdély régi művészeti emlékei);
- iparágakhoz kapcsolódó (nyomdatörténeti, nyomtatvány) kiállításokat különböztethetünk meg.

Rendszerezhetőek a kiállítások a szerint, hogy saját, illetve külső erőből valósultak meg, de akár terjedelmük (kamara jellegű, nagyobb anyagot bemutató), valamint időtar-

tamuk alapján is. Volt néhány olyan kiállítás azonban, amely nehezen illeszthető bármely rendszerbe. Ilyen például a *tíz év szerzeményeit bemutató* tárlat, vagy a *magyar sporttörténeti és a bécsi gyűjteményekből visszaszerzett tárgyak* kiállítása. Ezeket talán az „*egyedi alkalmakra szóló kiállítások*” címszó alatt kategorizálhatnánk.

Ha elvonatkoztatunk a tartalmi mondanivalótól, még egy jelentős szempont szerint osztályozhatunk: a kiállítás tárgyainak anyaga szerint. Így megkülönböztethetünk:

- régészeti leleteket (Steppe);
- érmeket, érmekeket (Budapesti gyűjtők és művészek érem- és plakettkiállítása);
- képzőművészeti alkotásokat (Dante, Ernst);
- művelődéstörténeti anyagot (nyomtatvány);
- ereklyéket, kegytárgyakat (Szent István);
- népnevelő, szakmai ismeretterjesztő (kurzuslás elleni, nyomdatörténeti);
- iparművészeti jellegű tárgyakat (Erdély régi művészeti emlékei);
- iratközpontú anyagot (Petőfi, Jókai, Liszt, Kossuth);
- tárgyközpontú anyagot (Báthory-Sobieski, Steppe) bemutató tárlatokat.

A fenti rendszerezést figyelemmel kísérve elmondható, hogy a két világháború között számtalan formában hozott létre a Nemzeti Múzeum időszaki kiállításokat, melyek közül néhány kiállítástechnikailag is igen fontos, előremutató volt. Ám az emlékkiállítások — a legnagyobb csoport — a legtöbb esetben még mindig túl iratközpontúak voltak. Ez egyrészt a témaválasztásnak köszönhető, másrészt a korszak kiállítási gyakorlatának, amely a személyekhez köthető iratanyag kiállításának teljességét kívánta, az amúgy is kevesebb tárgyi

anyag rovására. A híres személyiségek kiállításain ráadásul gyakorlat volt az őket ábrázoló későbbi korban keletkezett műalkotások megjelenítése, melyek ugyanakkor kellőképpen nem illettek az alapkoncepcióba. A korszakra jellemző, ám személyhez nem köthető tárgye gyűjtemények kiállításától pedig többnyire ódzkodtak. A tizenhárom, emlékkiállításnak tekinthető tárlat katalógusait tanulmányozva, közülük nyolcra ráillik a fenti kritika.

Jelentősebb időszaki kiállítások

Az Ernst Lajos-féle magyar történeti gyűjtemény (1933-1935 között volt látható) érdekessége, hogy benne a jelentős korhű tárgyi anyagon kívül domináns volt a magyar történelmi ábrázolások, kegytárgyak csoportja is. A koncepció szerint Ernst kiállítása kronologikus rendben végighaladt a magyar történelmen, minél teljesebb képre törekedve, ám sok esetben nem korhű illusztrációkat használt fel, ráadásul a képzőművészeti anyag túlsúlya érvényesült, amely nem a történeti kiállítás jellegét erősítette, bár látványvilága valószínűleg megragadó lehetett. A gyűjtemény nagy pozitívuma azonban, hogy jelentős iratanyagot és hungaricumot tartalmazott, amelyet kiegészítésként be is mutatnak. Jelentős iparművészeti résszel is szolgált a kiállítás, ez megint csak a művelődéstörténeti túlsúlyt erősítette. A tárlatról így elmondható, hogy egyes részleteiben teljesebb képet mutatott, mint az állandó kiállítás, ám a magángyűjtemény sajátosságait (és ezzel együtt gyengéit) megtartotta.

Az emlékkiállítások közül a tárgyi anyag meghatározóbb szerepet kapott a Báthory-Sobieski és a Rákóczi kiállításokon. Ennek magyarázata, hogy az e személyiségekhez kapcsolódó iratokon kívül számos (használati- és dísz) tárgyuk is fennmaradt. A *Báthory-Sobieski* tárlatnak külön pikantériája, hogy két ország anyagából, két külön korban élt, ám lengyel-magyar kapcsolataik miatt mégis egymással párhuzamosan bemutatható történelmi személyiséggel ismertetett meg, így kurióznak számított a korszak múzeumi életében. A magyar és lengyel anyagon kívül főnemesi családok gyűjteményei és levéltárai is szerepet kaptak (Teleki levéltár, az Esterházy-család fraknoi kincsei), sőt bécsi gyűjtemények is adtak kölcsön anyagot. A rendezők megpróbálták Sobieski magyar vonatkozású tevékenységét kidomborítani, Báthorynak pedig fejedelmi- és lengyel királyi korszaka képét formálták meg jelentős iratmennyiséggel, de feltűntek korabeli bútorok, viseletek és a két személyiség díszfegyverzete is. Fontos megemlíteni, hogy a nevezetes nyírbátori stallumok kiállítása is megtörtént. A tárlat anyagának összetétele, a személyiségek párhuzamos bemutatása, a két ország kapcsolatainak ábrázolása jól ötvöződött, így a tartalmi és a formai elemek összhangja, színvonala megteremtődött.

A *Rákóczi emlékkiállítás* hasonló terjedelmű és mondanivalójú volt mint az előző, ám ismét az írott források túlsúlya volt érzékelhető. A

rendezésben ugyanakkor érezhetően törekedtek nem csak Rákóczi, hanem a szabadságharc és a korabeli művelődés bemutatására is. Ezt bizonyítják az iparra, gazdaságra, zenére vonatkozó tárgyak és természetesen a fegyverek is. Abból adódóan, hogy Rákóczi személyes tárgyai közül kevés maradt fenn, éppen az ő bemutatására kellett aránytalanul sok papírtanyagot felvonultatni. A viseletek pedig szinte teljesen hiányoztak a tárlatból. A kiállítás mégis pozitív kritikát kapott, bár az írott emlékek túlzott bőségét felemlítették, de azt dicséretileg tették: ha nincs elég tárgy, „tölteléknek” kell az irat, csak jól kell elhelyezni. A viseletek hiányát súlyosabban elmarasztalták; elítélően nyilatkoztak az „úritársadalomról”, kiknek bizonyíthatóan(?) még voltak korabeli viseletei, a cikk írója saját szemével látta a fejedelem hainainak hazahozatalakor régi embereinek ivadékain, de ilyen célra persze nem ajánlották fel.

A *Szent István emlékkiállítás*, mely első királyunk halálának ezredik évfordulójára készült, anyagát tekintve csak részben volt történetinek tekinthető; a már Hóman által is elavultnak, túldimenzionálnak tartott és a történeti anyagtól elkülönítendő ereklyék kiállítása, melyek jellemzően nem is a személyiség, hanem a későbbi korok hozzá való viszonyulásának módozatait, emlékeit, azok változásait őrizték meg (eredetileg csupán e problémát vizsgálva mondhatott volna e kiállítás), nem volt a legsikerültebb, nem a történelmi ismeretközlést szolgálta, legfontosabb eleme az érzelmi befolyásolás volt.

Egyedisége miatt hasonlóan érdekes a *bécsi gyűjteményekből visszaszerzett kincsek és a tíz év szerzeményeit bemutató kiállítás*. Mindkettőre jellemző volt, hogy jelentős tárgyi és iratanyagot is bemutatott, anyaga az egész magyar történelmet felölelte, tehát jól csoportosítható, kronologikus tárlatot lehetett rendezni belőle, bár természetesen nagy hézagokkal, hiszen egyes korszakokról több, másról akár semmi sem került a múzeumba. A ma már hagyománynak számító újszerű kiállítás gondolata viszont teljesen újszerű ebben a korszakban. Ráadásul azt első ízben tíz év anyagából állították össze, melynek jelentős része régészeti lelet, így jól propagálta a múzeum ezen tevékenységét. A későbbi korokból származó tárgyaropodás is nagy méreteket öltött, demonstrálva az állam (Ehrenfeld-Jókai kódex) és a mecénások (Apponyi, Todoreszku könyvtárak) segítőkészségét, melynek olykor akár politikai vetületei is lehettek, mint például a Mussolini által visszajuttatott Corvináknak. Jellemző az akkori látogatói mentalitásra, ízlésre, hogy a kiállítás vezetője felhívta a figyelmet arra, hogy az értékesebb műkincsek mellett megjelenő, ún. „szegényesebb” anyag láttán ne ütközzenek meg, ezek az egyszerű „eszközök” ugyanúgy a magyar történelem részei, melyek ismerete nélkülözhetetlen: „bizonyossággyűjtemény”, mely a magyar kultúra túlsúlyát mutatja a térségben. A kiállításon megjelentek a Horthy család ajándékozta vadásztrófeák, a híres balcai római mozaikpadló, és mint Trianon szimbóluma, a szlovákok és csehek által

tönkretett pozsonyi Mária Terézia szobor maradványa, melyet szomorúan mutattak meg az éppen ekkor hazánkban tartózkodó európai múzeumi igazgatóknak, akik ugyancsak elszörnyülködtek a vandál pusztítás láttán.

A bécsi gyűjteményekből visszaszerzett tárgyak kiállítása hasonlóan demonstratív, a nemzeti büszkeséget, öntudatot növelő szerepe miatt pedig túlnőtt művelődési, kulturális szerepén, nemzeti ügynek tekintették. (A trianoni béke 175. paragrafusára kitért a Monarchia volt tagállamainak részesedésére azon kulturális javakra nézve, melyek az egyes területekről más országrészbe – a legtöbb természetesen a bécsi kincstáron keresztül a később kialakuló osztrák gyűjteményekbe – kerültek, ám a tényleges szabályozást, elosztást az érdekeltekre bízta. Mindez azt eredményezte, hogy az osztrák és a magyar fél több mint egy évtizeden keresztül vitázott az érintett kincsek hovatartozásán, s csupán semleges döntőbírósegével sikerült rendezni az ügyet az ún. velencei egyezményben.)

E tárlaton a tárgyi és levéltári anyagot együtt állították ki, melyek jól érzékeltették a magyar szellemi örökség szerepét, jelenlétét, kiterjedtségét a tőlünk nyugatabbra lévő államokban. Olyan, ma is a múzeum büszkeségeiként nyilvántartott tárgyak kerültek ekkor először kiállításra, mint Mátyás és Beatrix márvány reliefjei, Rákóczi hadizászlai, Anonymus Gestája, Corvinák, stb.

A két világháború közötti időszak kiállítások vizsgálatából kitűnik, hogy a korszak tartalmilag nagyrészt kitűnő, hasznos tárlatokat hozott létre, melyek fő célja a magyar művelődéstörténet, a magyar történelem és neves alakjainak a nagyközönséggel való megismertetése volt. Ezt az anyag bősége, s a kiállítások szakmai színvonalára biztosította, nem beszélve arról, hogy a sokszor szűkös anyagi keretek ellenére a kiállítások vezetőit, magyarító szöveginstallációit mindig igyekeztek magas szinten létrehozni. A katalógusok, s még inkább az erre alkalmasabb vezetők pedig nemcsak a tárgyak adatait, hanem a kiállítások koncepcióját, az általános történelmi ismereteket is megadták, mely a nemzetnevelés, az ízlésformálás miatt is fontos volt, s mindezt szakszerűen, a legtöbbszor a negatív (ideológiai, politikai) felhangoktól mentesen tudták megvalósítani.

Ugyanakkor a kiállítás-technika, az anyagösszetétel egyensúlya csak néhány esetben érte el a nyugati színvonalat, enteriőröket még ritkán használtak, a modern felfogás csak egyes muzeológusokra, de nem az egész muzeológustársadalomra volt jellemző. Sajnos az installációs eszközökről alig találni adatokat, csupán néhány, nemcsak tárgyakat, hanem termeket is bemutató fotó áll rendelkezésre ezek vizsgálatához.

Látványos előrelépést az 1937-es állandó kiállítás jelentett, de az ezt követő évek a háborúig már nem voltak termékenyek, a háborús évek pusztítását követő politikai változások pedig teljesen új múzeumpolitikai koncepciót hoztak.

Jegyzetek

¹ Az 1923-as jelentés szerint a rendezés első fázisában az építészeti felújítást és az eredeti falrészek beépítését, majd bútorozását – leginkább régi tárlókkal – végezték el. Lásd: Jelentés a MNM 1913-1923. évi állapotáról és működéséről. A MNM főigazgatóságának kiadványa. Budapest 1926. 55.

² Egy 1925-ben született riport szerint a Régiségtár kiállítása az átrendezésig „poros agyagedények” és ereklyeszobák voltak „lobogó szalagjaikkal”. „[...] A látogatót hazamehet anélkül, hogy a látottakat bele tudta illeszteni esetleges tanulmányaiba, vagy még kevésbé az életbe.[...]” Lásd: Megnyílt a Nemzeti Múzeum új Régiségtára. Pesti Napló 1925. december 24. 5-6.

³ Az 1945 után megjelent összefoglalások mind-egyike 1938-ra teszi e kiállítás megnyitását, ám az 1938-ban kiadott múzeumi jelentés szerint a tárlat 1937. június 15-én nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. Lásd: Jelentés a MNM 1937. évi állapotáról és működéséről. A MNM főigazgatóságának kiadványa. Budapest 1938.

Exhibitions Between the Two World Wars in the National Museum

The Hungarian National Museum had been a „closed” institution before the first half of the 20th century with no permanent exhibitions open to non-professional visitors who were interested in Hungarian or universal history. After World War I it was director Bálint Hóman who took the first steps to introduce up-to-date methods and approach in museum management. The first exhibitions were set up by the Coins, Medals and Antiquities Department in 1925 on Hungarian Cultural History from the beginnings. A new, modern feature was the use of interiors which was appreciated by critics and visitors as well. The new exhibitions were getting more and more lively, spectacular and informative. The second large exhibition opened in 1929, representing Hungarian history from the Árpád-era until the 19th century. In 1933, when the Coins and Medals Department opened the first exhibition of its own, a new concept was emerging to present the exhibits in chronological order. The last permanent exhibition before World War II was inaugurated in 1937, and it was more modern in its means and approach although it was scarce in written sources, similarly to the previous exhibitions. The temporary exhibitions were mostly memorial or jubilee shows dedicated to certain events, personalities, regions, religions or industrial branches. The exhibits were selected from archaeological finds, coins, works of arts, relics, items of cultural history, applied arts, informative or educational publications, documents or personal objects etc. Some of the most successful temporary shows were: the Ernst Collection, the Báthory-Sobieski, the Rákóczi and the St. Stephen memorial exhibitions, the unique collection of treasures regained from Vienna and the selection of the new acquisitions during the previous ten years. The aim of the temporary exhibitions between the World Wars was to represent Hungarian history and culture as well as its greatest figures to the Hungarian public and this objective was successfully achieved, although the war brought destruction and the post-war period brought new concepts in museum management as well.

A restaurálás kezdetei a Nemzeti Múzeumban

Morgós András

A XIX. század elején világszerte ugrásszerűen megnőtt a régészeti ásatások száma. Ennek eredményeképpen nagymennyiségű leletanyag került a múzeumok gyűjteményeibe. Hamarosan felmerült a tárgyak tisztításának és konzerválásának igénye. Az első régészeti „restaurátorok” maguk a feltárók voltak. Ismert ilyen irányú tevékenységéről a Tróját és Mükéné feltáró Heinrich Schliemann, vagy az egyiptológus Flinders Petrie, aki még le is írta az általa alkalmazott restaurálási eljárásokat.

Az első múzeumi „restaurátorok” közé tartozott az 1840-es évektől 1857 körül bekövetkezett haláláig a British Museumban dolgozó John Doubleday, aki a híres Portland vázát restaurálta. Doubleday utóda Robert Ready lett. Ready híres volt az ékírástos táblák tisztításáról, valamint pénzérmékről készített galvánmáslatairól. Readyt követve két fia is restaurátorként dolgozott a múzeumban egészen az 1930-as évekig.

A Dán Nemzeti Múzeum (1807-ben alapították) első és második kurátora C. J. Thomsen és C. F. Herbst, saját maguk konzerváltak műtárgyakat. Az egyszerűbb restaurálási beavatkozásokat válogatott mesteremberek közreműködésével oldották meg. Herbst rendelkezett egy „szakácskönyvvel”, amely a tárgyak kezelésének mikéntjét tartalmazta. Tapasztalatai alapján az ásatási vizes fa és a vasleletek konzerválását tartotta különösen problematikusnak. Az eljárások tökéletesítése végett konzerválási kísérleteket végzett, amelyeket pontosan dokumentált. Neves restaurátor volt még Georg Rosenberg, aki 1895-1940 között állt a dán múzeum alkalmazásában. Szerves és szervetlen tárgyakat egyaránt konzervált. A múzeum számos nagy állagmegőrző munkájában vett részt, pl. a Hjortspring csónak konzerválásában. 1917-ben új vas és bronzkonzerválási eljárást publikált. Elsősorban galvánikus és elektrolitikus fémkonzerválási eljárásokkal foglalkozott, de kísérletezett régészeti textíliák konzerválásával is.

A restaurálás fejlődése szempontjából nagy fontosságú volt a vegyészeket foglalkoztató múzeumi kémiai restaurátor laboratóriumok XIX. század végi, XX. század eleji kialakulása. Ezekben a műhelyekben a műtárgyak károsodási okainak feltárását, korszerű eljárások kidolgozását végezték. Mindezek közvetlenül kapcsolódtak a műtárgyak anyagának, korróziós termékeinek kémiai elemzéséhez.

A világon az első kémiai restaurátor laboratórium, ami felszerelésével és munkásságával példaképpül szolgált a későbbiekben létrejött múzeumi laboratóriumokhoz a *Királyi Porosz*

Múzeumok berlini kémiai és restaurátor laboratóriuma volt. Kialakítására dr. Friedrich Rathgen (1862—1942) kémikust kérték fel 1888-ban. Alkalmazását az tette szükségessé, hogy a múzeum gyűjteményében az egyiptomi ásatásokból származó leletek, különösen a mészktárgyak tönkremenetele felgyorsult. A múzeum vezetése felismerte, hogy a károsodás ellen kémiai és restaurátor laboratórium felállítása, és az abban végzendő munka lehet csak hatékony. Később külföldről is sokan keresték meg a laboratóriumot különféle műtárgyvédelmi kérdésekkel, valamint személyes tájékozódás és szakmai tanácsok céljából. A labor fennállásának első tíz éve alatt Rathgen áttekintette és kritikailag értékelte a kulturális javak konzerválásának, restaurálásának és fenntartásának ismert eljárásait, módszereit. Gyakorlati módszereket is figyelembe véve megírta az első átfogó restaurátor kézikönyvet. A könyv *Régiségek konzerválása* címen 1898-ban jelent meg, 1905-ben pedig már az angol változat látott napvilágot, majd 1924-ben és 1926-ban jelentősen kibővítve 2. és 3. kiadását érte meg.

Az első világháború vége felé a bombabiztos helyre menekített (pl. a londoni földalatti alagútjaiban tárolt) és onnan előhozott műtárgyakon jelentős károsodást figyeltek meg. A kerámiákon, porózus köveken főként sókiválásokat, a szerves alapú műtárgyakon gombafertőzéseket és a régészeti fémtárgyakon korróziót regisztráltak. Ezen körülmények hatására 1919-ben a Department of Scientific and Industrial Research a British Museum-hoz rendelt konzultánsként alkalmazta dr. Alexander Scott FRS vegyészt, hogy tudományosan vizsgálja meg és tárja fel a károsodások okait és tegyen javaslatot hatásos kezelésekre. Felállítottak egy kis laboratóriumot. 1924-től dr. Harold Plenderleith MC is csatlakozott az ott folyó munkához. Az 1920-1930-as években Scott és Plenderleith, Friedrich Rathgen berlini és Gustav Rosenberg koppenhágai munkásságát és laboratóriumait példának tekintve megteremtették a tudományos konzerválás alapjait Angliában. A laboratóriumot 1930-ban a British Museum-hoz csatolták.

A restaurálás kezdetei Magyarországon

A restaurálás terén Magyarország a múzeumi vegyész alkalmazásában, a tárgyak anyagvizsgálatában, a kémiai restaurátor laboratórium kialakításában a XIX. század végén, a XX. század elején a nemzetközi élvonalba tartozott. A két világháború között azonban nagy visszaesés következett be. Az elmaradást csak *Gaspáretz Géza Elemér* rövid, 8 éves múzeumi pályafutása idején sikerült ledolgozni.

A műtárgyak anyagvizsgálata sokban kap-

csolódik a restauráláshoz. Magyarországon *Loczka József* (1855. március 14. Németpróna, Nyitra vm. – 1912. március 8. Budapest), a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány és Őslénytára vegyi laboratóriumának első vegyészé végzett először múzeumi fémtárgyon kémiai analízist. Loczka a műtárgy-anyagvizsgálókat csak mellékesen végzett, fő munkaterülete az Ásványtárban található ásványok analízise volt. Ő volt a magyar ásványanalitika egyik megteremtője. Nevéhez kapcsolódik a múzeumi laboratórium kialakítása is. Haláláig a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozott segédőr (1882-93), őr (1893-1902), majd igazgató őr (1902-12) beosztásban.

A fennmaradt dokumentumok szerint bronztárgyak (fegyverek, szerszámok, ékszerek), valamint a III. Béla sírjából származó leletanyag kémiai elemzését végezte el. Legkorábbi műtárgyakra vonatkozó vegyelemzése a kurdí etruszk tiszták és bronzkazan anyagösszetételének meghatározása 1885-ben jelent meg az *Archaeologiai Értesítő*-ben. E közlés nemzetközi viszonylatban is nagyon korainak számított. Múzeumi fémtárgyakra vonatkozó kémiai analízist – jelenlegi ismereteink szerint – először a német vegyész és amatőr régész Bibra publikált.

Restaurátorok

Az első név szerint említett restaurátor a Magyar Nemzeti Múzeumban *Kemény József* mechanikus volt, aki 1876-tól hosszú időn keresztül (1923-ban még kéri restaurátori kinevezését) dolgozott az intézmény Érem és Régiség-tárában, ahol vastárgyak, fegyverek restaurálását végezte.

A restaurátorok 1910-es évekbeli szerény számára jellemző, hogy „a tárgyak tisztogatása és montírozása egyetlen altisztre hárult” (Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913-1924. évi állapotáról és működéséről, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926. 53). A jelentésben leírtak és a megtalált dokumentumok között ellentmondás tapasztalható. A dokumentumokban ugyanerre az időszakra vonatkozóan több tisztítást, konzerválást végző munkatársra is történik utalás. Így például a múzeumban 1919-ben a restaurálást végző alkalmazottak képzettségét igazoló „muzeális műszaki vizsgán” résztvevők számára feltett kérdésekre adott válaszokból nemcsak az akkortájt a múzeumban dolgozó restaurátorok nevei derülnek ki, hanem az is, hogy *Eberhard János*, *Tóth József*, *Huck Lajos* milyen jellegű restaurálási munkát végzett az adott időszakban.

A restaurátorok létszáma mindazonáltal csak lassan emelkedett — az 1949-ben eskü-

tevők között 11 restaurátor nevével találkozunk, 1976-ban a számuk pedig még mindig csak 16. Fejős Imre 1955-ben írt cikke jól szemlélteti a XX. század közepén a múzeumban uralkodó restaurálással kapcsolatos állapotokat: Restaurátor Üzem cím alatt a következőket találjuk: „A múzeumnak ez a tudományos osztályoktól semmivel sem kevésbé fontos területe volt a múltban a legjobban elhanyagolva. Alárendelt helyzetben és javadalmazással dolgozott ugyan pár szakember, de ezeknek sem száma, sem szakmai képzettsége nem volt elégséges....1951 óta... az egész restauráló-üzem egy szervezetbe összefogva és korszerűsítve 4 műhelyrészben végzi feladatát. Ezek: a kerámia, fém- és galvanoplasztika, bútor és metszet-részleg. ...Az alkalmazottak száma 10. ...Az üzem vezetőjének állandó feladata a vidéki múzeumok műhelyeinek ellenőrzése, és azok dolgozóinak továbbképzése. Sajnálattal, hogy festmény restaurátora nincs a múzeumnak, ami a Képcsarnok felbecsülhetetlen történeti és művészeti értékű festmény-gyűjteményét végleges rongálódással fenyegeti.”

A XIX. század végétől a XX. század közepéig a restaurálásokat végző múzeumi személyek képzettség nélküli mindenek és iparosok voltak, akik nemcsak restaurálást, hanem mindenféle múzeumi segédmunkát (javítást, takarítást, kiállítási munkákat stb.) is végeztek. A legkritikább esetben nevezték őket restaurátornak, konzervátornak, inkább múzeumi szolga, egyéb altiszt vagy műszaki személyzet, (mútárgy!) takarító megnevezéssel illették személyüket. A restaurálásról általában nem készítettek dokumentációt, amely tartalmazta volna, hogy milyen eljárást, anyagokat használtak. Ennek egyik oka az volt, hogy mindezt a restaurátorok titokként kezelték. A helyzet csak az 1960/70-es években kezdett megváltozni, a restaurátorképzés általánossá válásával párhuzamosan.

A XX. század elejének legjelentősebb magyar restaurátor személyisége dr. Gaspartz Géza Elemér Antal (Budapest, 1876. október 29 — Budapest, 1919. szeptember 8.) volt, aki fiatalon 43 évesen a „háborús évekbe visszanyúló betegség után” hunyt el és halálát követően neve méltatlanul a feledés homályába merült. 8 éves múzeumi tevékenysége alatt a restaurálás terén nemzetközi viszonylatban is kiemelkedőt és maradandót alkotott. 1911-től korai haláláig a MNM Régiségtár-Éremtár munkatársa, a kémiai és restaurátor laboratórium vezetője volt. Tevékenységét tekintve ma vegyész-restaurátornak neveznénk. Magyarországon ő volt az első e foglalkozásnévvel illethető szakember, aki világviszonylatban is az első közé tartozott. A Pázmány Péter Tudományegyetemen vegyészként végzett. Doktori értekezését *Mikrokémia a festéztörténet szolgálatában* címmel írta 1911-ben. A Műegyetemmel közösen próbadarabokon vizsgálta az akkor divatos faszilárdítási eljárások előnyeit és hátrányait, hogy még a lócsei főoltár faanyag-szilárdításának engedélyezése előtt

megismerje azokat. Ez volt Magyarországon az első olyan kezdeményezés, amikor a tárgyakat felügyelő muzeológusok, a helyreállítást végző restaurátor és a természettudományos képzettségű szakember együttes munkájának eredményeképpen alakult ki műtárgyon alkalmazható konzerválási és restaurálási eljárás. Az ilyen jellegű csoportmunka igénye újból csak az 1970-80-as években — a modern restaurálás egyik kritériumaként — jelent meg. Ezért joggal lehetünk büszkéek erre a mintegy 60 évvel korábbi tényre.

Gaspartz a világon az első között foglalkozott festmények rétegszerkezetének tanulmányozásával, illetve a fa hordozójú festmények pigmentjeinek és kötőanyagainak mikroszkópos vizsgálatával kombinált mikrokémiai analízissel. Publikációi jelentek meg a mikrokémiai vizsgálatok eredményeinek művészettörténeti vonatkozásairól, az antik falfestészeti technikákról, a Magyar Nemzeti Múzeumban és az Aquincumi Múzeumban található római kori festő-, rajz- és íróeszközökről, valamint famútárgyak konzerválásáról. A nemzetközi művészettörténeti társaság kongresszusain előadással vett részt (1911 München, 1912 Róma). A római kongresszuson, ahol referátumát már 50 diapositívval színesítette, szakosztályi titkárrá választották.

A MNM anyagán kívül vidéki múzeumok tárgyait is konzerválta (pl. Gáva-Katóhalom fém leletegyüttes, nagyállói bronz sisak, vaskori kard (Nyíregyháza) stb. Több új konzerválási eljárást vezetett be (pl. fémelemek elektrolízis tisztítása). A korábbi sellakkos kezelés nyomait a tárgyakból kloroformmal távolította el. Impregnálásra paraffin helyett cellont (nitrocellulóz alapú lakk) használt. A fémekeket már ekkor „galvanolyticus” módszerrel tisztította. Jósa Andrásnak, a nyíregyházi múzeum igazgatójának 1915. november 7-én küldött levelében Gaspartz szemléletmódjának és az általa alkalmazott eljárások korszerűségére vonatkozóan utalásokat találunk: „*La tene izlésű kard restaurálása nagyon nehéz, de azért nem lehetetlen. A legrizikósabb a sellakkot lepreparálni róla, mivel az egész tiszta rozsdá már és így tűzbe nem tehetem, s az is csak ártana, elektrolyzissal sem érnék el eredményt s így chloroformhoz kell fordulnom, utána az elmaradhatatlan kilúgozás után az itatáshoz, melyet jelen esetben, a paraffin helyett, valószínűleg cellonnal kell végeznem. ...Nagyon kérem, mennyire az lehetséges, a kardokat száraz s nem túl meleg helyen tartani, azokat lehetőleg nedves, vagy izzadt kézzel meg nem fogni, nehogy a vékony konzerváló paraffin réteg leváljék s azok ismét utána rozsdásodjanak.*”

A következőkben összefoglaljuk múzeumunk dokumentumaiban található alkalmazottak neveit, akik 1950 előtt műtárgyakkal kapcsolatos tisztításokat, konzerválásokat, restaurálásokat végeztek (a név utáni első évszám a belépés ideje, második a munkaviszony megszűnése):

A múzeum restaurátorai 1950-ig

Kemény József, 1876. 05. 01., mechanikus, Érem és Régiségtár (K 726-1922-1). Műszaki személyzet, számfeletti mechanikus, vastárgyak, fegyverek tisztítása, restaurálása (K726-1923-135/5. old. kéri restaurátori kinevezését);

Ébner Sándor dr., 1909, konzervátor, Néprajzi Tár (K 726-1923-25);

Gaspartz Géza Elemér dr., 1911(?), +1919, kémikus és restaurátor, a Régiségtár laboratóriumának a vezetője;

Váli László dr., 1911. 09. 04., konzervátor. Könyvtár (K 726-1922-1);

Mayhen (Majhen) Menyhért, 1915. 04. 20., műasztalos, Érem és Régiségtár, kiállításokhoz szükséges famunkák régi fatárgyak restaurálása (K 726-1923-5), bútor restaurátor (K 726-1926-609);

Nagy Géza, 1919 körül, múzeumi szolga (műasztalos), Érem és Régiségtár;

Tikáts Adolf, 1919 körül, képkonzervátor Magyar Történeti Képtár Metszet és Rajzgyűjtemény, 1949-ben ideiglenes havibéresként említik (K 726-1949-1698);

Huck Lajos (1919), *Ruck Lajos* (1923), 1919 körül, múzeumi szolga (festett agyagszobrok, fémtárgyak tisztítása), Érem és Régiségtár (alkalmazotti vizsga 1919), 1923 körül agyagművészeti restaurátor, kő és cseréptárgyak, fémtárgyak (K 726-1923-135);

Tóth József, 1919 körül, múzeumi szolga (érem-másolatok, érkek tisztítása), Érem és Régiségtár (alkalmazotti vizsga 1919);

Deli Mihály, 1919. 02. 24., egyéb altiszt, műtárgytakarító (K 726-1923-25; K 726-1939-217 MT 642; K 726-1926-609);

Eberhard János, 1919 körül, laboráns (cseréptisztítás, gipszmásolatok), Érem és Régiségtár (K 726-1926-609, alkalmazotti vizsga 1919);

Nagy Géza, 1919 körül, múzeumi szolga (műasztalos), Érem és Régiségtár, kezelő (K 726-1921-45, alkalmazotti vizsga 1919, talán restaurátor);

Lehoczky András, 1923 körül, menekült kolozsvári múzeumi és egyetemi laboráns, Régiségtár, fényképezés, gipszöntés és vastárgyak restaurálása (K 726-1923-135);

Akantusz Viktor, 1923 körül(?), Todoroszku könyvtár gondozója, a házi könyvkötészet vezetője (K 726-1923-135);

Kiss Jenő, 1926 körül, 1961 ny., lakatos, fémrestaurátor (K 726-1923-135) (Fegyvertár, lakatosip. gyűjt.);

Ipacs Pál, 1934, 1951, metszet restaurátor a háború után (?) a Képcsarnokban (MT 27-1641-1982);

Méri István dr., 1937. 07. 01., 1976., szegődményes szobrász, kerámia restaurátor, a Középkori Osztály osztályvezető helyettese (1953-1957), majd vezetője (1957-1963);

Szarvas László, 1942, 1981. ny., restaurátor;

Baky Győző, 1942. 08. 01., 1968. 12. 31. ny., o.v. (1953-), restaurátor, műhelyvezető;

Ember Mária dr., 1945 körül, 1974 ny., textilrestaurátor (1949-1975), a textilgyűjtemény vezetője (restaurátori kinevezése 1949, K 726-1949-1698);

Baski Sándor, 1949, 1985, kovács, fegyver restaurátor;

Móricz József, 1949 körül, restaurátor, eskütevő (K 726-1949-1698).

(A névsor nem tartalmazza a preparátorokat Rövidítések: ny. – nyugdíjba vonult, MT – a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárában megtalálható dokumentumok, K-726 – a Széchényi Könyvtárban az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa 1922-1949 és a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa (1934-1949) iratgyűjteményének azonosítója.)

The Origins of Conservation in the Hungarian National Museum

The number of archaeological excavations had increased remarkably by the beginning of the 19th century and as a result, the collections of museums increased as well. The finds needed cleaning, stabilisation and conservation. The first conservators were the excavators themselves developing their own methods to stop decay on different materials.

At the end of the 19th century new laboratories were established in the museums, employing chemists and craftsmen who carried out research and analyses as well. The most important laboratories were in Berlin and in London. The Hungarian laboratories and conservators were among the best in the world at the beginning of the 20th century but the wars slowed down development. Up to the middle of the 20th century most conservators were unqualified who also carried out some minor tasks

in and around the museum. Conservations were not documented as chemicals and procedures were the conservators' secret. This has been changing since the 1960s when training conservators became more accessible and widespread. One of the most outstanding figures of Hungarian conservation was dr. Géza Gaspáretz, who was a pioneer in many fields of stabilisation, conservation and analysis at an international level.

Zichy István gróf tudományos és művészeti hagyatéka

3. Elveszett és meglévő kéziratok

G. Szabó Zoltán

Alig múlt ötven éve, hogy Abán a Vörösmarty utca egy kicsiny takaros házában elhunyt gróf Zichy István (1879-1951) művelődéstörténész, festő és grafikus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, egyetemi magántanár, 1935 és 1944 között a Magyar Nemzeti Múzeum, vagy ahogy akkor nevezték, a Magyar Történelmi Múzeum főigazgatója, a Néprajzi Társaság elnöke, a magyar őstörténet és művelődéstörténet, benne a viselettörténet kiváló kutatója, számos, tudományos szempontból alapvető munka szerzője, több régészeti, néprajzi, művelődéstörténelmi kiadványsorozat elindítója, szerkesztője.

Ötven év távlatból nem könnyű feladat egy életút áttekintése különösen akkor, ha az életmű legfontosabb eredményei a XX. század első felében születtek meg, amikor az ismert történelmi események (I.-II. világháború, forradalmak, Trianon, kitelepítések, üldöztetések, teljes vagyonvesztések, stb.) nem kis mértékben befolyásolták a Kárpát-medencében élő emberek, így Zichy István életét is. Ezen külső társadalmi tényezők mellett természetesen megtalálhatók az életutat alapvetően befolyásoló egyéni döntések is, vagyis a művészeti pálya választása, majd mintegy húsz év múlva eddig kevésbé ismert okok miatt annak teljes elhagyása, a történész-muzeológusi pálya mintegy 40 évesen való elkezdése, tudatos felépítése. és a sokrétű eredményessége ellenére torzóban maradása.

Az életút legfontosabb szakaszai

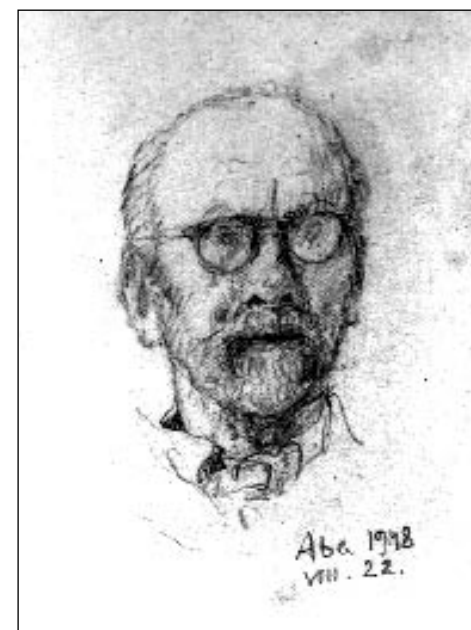
Újfént felmerül a kérdés: érdemes-e folytatni a további kutatómunkát? Ezzel kapcsolatban azt állítjuk, hogy amíg olyan kérdéseket tudunk feltenni, amire csak homályos, hozzávetőleges válaszok adhatók, mindenképpen érdemes! A korábbi kutatások és a saját kutatásaim alapján a Zichy életművet három nagyobb szakaszra oszthatjuk.

1. Igen tartalmas és intenzív képzőművészeti tevékenységre, amely a századfordulótól körülbelül 1914-ig tartott, és az első világháború után már biztosan nem folytatódott. Az életmű első korszakával kapcsolatban a legfontosabb feladat az ismeretlen helyen lévő alkotások, vázlatok felkutatása és publikálása. Magyarországon területén köz- és magángyűjteményekben egyaránt lehetnek még ilyen alkotások. A szlovákiai Divényben is érdemes lenne a kutatásokat folytatni, mivel úgy tudjuk, hogy a gyors kiköltöztetés miatt a faluban és a környékén is maradhettek műtárgyak. A magántulajdonban lévő festmények, grafikák előkerülése sem kizárt.

2. Muzeológusi munkássága az 1913 és 1944 közötti időszakot öleli fel, amikor a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában betöltött muzeológusi munkakörét követően 1935 és 1944 között az Országos Magyar Történelmi Múzeum (amely magába foglalta a Nemzeti-, Iparművészeti- valamint a Néprajzi Múzeumot is) főigazgatója lett. Ebben az időszakban még a Néprajzi Társaság elnöki teendőit is ellátta. Közismert németellenessége miatt váltották le intézményvezetői posztjáról 1944-ben. A két világháború közötti muzeológusi-múzeumvezetői tevékenységének értékelésével még adós a muzeológus szakma, életútjának a magyar muzeológia történetében elfoglalt helye máig feldolgozatlan. (Kivételt jelent ebben a vonatkozásban, hogy Kósa László méltatta a Néprajzi Társaság, valamint a néprajztudomány irányításában vállalt szerepét.)

3. Életének utolsó időszakáról eddig nagyon keveset tudunk (1945-1951). Az elemzés szempontjából rendkívül fontos időszokról van szó, hiszen a történelem adta, igen kellemetlen megpróbáltatások (áttelepítés Magyarországra, teljes vagyonvesztés, főúri rangja miatt való folyamatos üldöztetés, gyermekeinek nyugatra menekülése, felesége halála) nem teremtettek megfelelő feltételeket az elmélyült kutatómunkára.

Amikor a szlovákiai Divényből kitelepítettek, feleségével Zichy Rafael kisebb kasté-

Önarckép, 1948 – Self-portrait, 1948
Fotó – Photo: Roboz László

lyában, a Fejér megyei Abán húzódott meg. (Három gyermeke külföldre emigrált, de az idős házaspár már nem akarta elhagyni az országot.) A mezőföldi községben eltöltött öregkori négy év történeiről kevés információ volt nagyrészt azért, mert főúri származása miatti állandó zaklatások nemcsak őt, hanem halála után az eltartó család életét is megkeserítették. Tudjuk azt, hogy mintegy két ládányi – főként idegennyelvű (német, angol) – könyvvel és kézirattal érkezett ide, amelyet a község újonnan választott előljárói 1947-ben el akartak venni tőle. Ezt határozott fellépésével sikerült megghusítania, mivel felháborodottan kijelentette, hogy „maguk ezekhez a könyvekhez semmit nem értenek, és legyenek szívesek pakolják vissza azokat, mert én egy vagyont fizettem értük.”

Kéziratai

A zaklatások persze nem fejeződtek be, így 1948-ban a felesége halálát követően el kel-

lett hagynia a kastélyt. A kastélyban szakácskodó Szűcs néni és vasutas férje fogadták be Vörösmarty utcai kétszobás kis házuk egyik, különbejárátú szobájába. A gróf gondozása miatt a család egyes tagjainál a félelem még az 1990 utáni időszakban is érzékelhető volt, rendkívül nehezen lehetett az adatokat összegyűjteni. Ez természetesen a Szűcs család érdemeit nem csorbítja, hiszen az utókor csak hálás lehet nekik a számkivetetté vált tudós gondozásáért. Ennek az időszaknak a legfontosabb tudománytörténeti kérdése, hogy a *Magyar viselettörténet* című monumentális monográfia kézírata hova került, egyáltalán létezett-e ilyen kézirat? Tudjuk, hogy a kézirat hollétét már többen keresték. Kresz Mária, Lukács László, Keserű Katalin és a dolgozat írója egyaránt kutatták, sajnos eddig sikertelenül. Zichy korábbi tudományos munkáiban többször foglalkozott viselettörténeti kérdésekkel, így a Petrovics Elek emlékkönyvben publikált *A Képes Krónika miniatúrjai viselettörténeti szempontból* (1934) című tanulmánya, és a német nyelven is megjelent *Lórántfy Zsuzsánna állítólagos arcképe* (1942) című cikke előtanulmányai, fejezetei lehetnek volna egy monográfiának. Tudjuk azt is, hogy a 24 kötetes, az 1930-as évek végén megjelenő Új Idők Lexikonának viselettel foglalkozó címszavait jórészt ő írta. (A saját lexikonosorozata, amiből dolgozott a Szűcs, illetve most már a Kovács család birtokában van.)

Bécsben élő lánya állítása szerint a monográfia négy példányban elkészült. Mi is úgy véljük, mivel találtunk két olyan levél-, illetve kézírásos részletet, ami a meglévő kézirat tényét bizonyítja. Az első bizonyíték a vallás- és közoktatási miniszternek 1946 december 28-án írt levél, amiben a következőket olvashatjuk: „Munkámat, első tervem szerint úgy akartam beosztani, hogy önálló tanulmányok alakjában dolgozom fel a magyar viselettörténet egyes korszakait. Ezek közül elsőnek a XVI. századét akartam megírni, mert ennek elejétől fogva vannak már kétségtelen bizonyítékaink, egy az idegen divatoktól független nemzeti viselet létezéséről. Mikor ennek anyagát már összegyűjtöttem, rendeztem és megírásához is hozzáálltam, akkor jutottam arra a meggyőződésre, hogy kitűzött céomat csak úgy érhetem el, ha a viselettörténetünket a honfoglalás korától kezdve folyamatosan fogom előadni.

A honfoglalók viseletéről alig van egykorú, közvetlen adatunk. Ezért arról csak úgy alkuhatunk a valóságot megközelítő képet, ha annak a kultúrkörnek viseletét ismertjük, amelyhez a magyarság tartozott. Ez szerintem, a lovas-íjas népek köre volt, és így végül ezt vettem munkám kiindulópontjául. Elhatározásom kivételét megkönnyítette az, hogy az 1942/43.-i első félévben, a lovas-íjasok viseletéről tartottam egyetemi előadásaimat,

Zichy István divényi dolgozószobájában, 1930-as évek vége

István Zichy in his study in Divin, Late 1930s

és hogy azokhoz készült jegyzeteim részben megmaradtak. [Sajnos ezek a jegyzetek már az abai hagyatékban nem voltak fellelhetőek.] Munkámból eddig, kisebb pótlásoktól eltekintve, teljesen készen áll: annak – főként módszertani kérdésekkel foglalkozó – bevezetése, és a lovas-íjasokról szóló fejezetnek első, a szkítáktól az ujugurokig tartó időszakot tárgyaló része. Ezek szövege 74 gépelt negyedré-íves oldalt tesz ki, amihez még 122, részben terjedelmes jegyzet tartozik. A fejezet 2. része a bolgártörökök és a honfoglalók viseletéről szóló rész is annyira készen áll, hogy már csak kisebb –munkatervem változása folytán szükségessé vált – átdolgozásra szorul. Így remélem, hogy azt a jövő év elején befejezhetem.

Az ezután következő – Sz. Istvántól II. Ulászlóig terjedő – fejezet, az adatok fogvatékossága folytán nem lesz nagyon terjedelmes, és remélem, hogy azt a jövő év első felében be fogom fejezni. Ezután fogok az adatokban bővelkedő XVI-XIX. századok viseletére attérhetni, amelyekből eddig csak a XVI. század anyagát tudtam összegyűjteni...”

A levélből egyértelműen kitűnik, hogy a tervezett munka már igen előrehaladott állapotban volt, hiszen mintegy 200 gépelt oldalon kívül kézírásban már szinte készen volt a XVII. századig, amelynek több évtizedes kutatási előzményei lehettek. Az sem mellékes, hogy Zichy – mint korábban már említettük (Magyar Múzeumok 1998/4. 17-18; 2000/1. 18-20) – a századelőn a legismertebb magyar népcsoportok népviseletével igen alaposan

megismerkedett. Naplójából tudjuk, hogy következetesen végigjárta azokat a néprajzi csoportokat, amelyek népviselete érdekességeket rejtethet egy viselettörténet-kutató számára is. Ismerte a dunántúli falvak kismemesi közösségeinek viseletét, az Ónod környéki parasztság viseletét, a Nagybánya környéki románok és magyarok viseletének legsebbebb elemeit, a kalotaszegi Körösfő férfi és női viseleti darabjait, a mezőkövesdi matyók, a bugaci pásztorok, a palócok XX. század eleji viseletét. Járt a Székelyföldön, ahol megismerkedhetett a csiki, valamint a gyimesi csángók archaikus népviseletével, illetve a Brassó környéki hétfalusi csángó falvak életmódjával. Leírásából értesülhetünk arról, hogy alaposan megfigyelte és valószínűleg le is jegyezte ezeknek a népcsoportoknak a viseletét. Egyes helyeken viseleti darabokat vásárolt, sőt teljes viseleteknek is birtokába jutott. Nem mellékes az sem, hogy festőként alapos és részletes, színes vázlatokat készített. Elképzelhetőnek tartom, hogy a tervezett monográfiából nem maradt volna ki a népviseletek elemzéséről szóló fejezet, mint ahogy erről több tanulmányában már utalásokat is tett.

A halála előtti utolsó írásából még egy el nem küldött levélre hívom fel a figyelmet, amelyet Bécsben találtunk:

„Aba, 1950. nov. 8.

Kedves Lajos!

Mint már bizonyosan tudod, pesti kirándulásom teljes fiasóval végződött. Ez persze nem akar szemrehányás lenni. Sőt, mind Neked, mind Gy. Gyurkának nagyon hálás vagyok, hogy nekem és munkámnak segítségünkre akartatok lenni. Magam nagyon kevésbé bíztam a sikerben, de azt találtam, hogy ezzel az utolsó kísérlettel tartozom munkámnak. – Most már a sorsra bízom, hogy valaha is meg fog-e jelenni, be tudom-e a XVII. század végéig fejezni?

A kéziratot magamhoz vettem. A kliséket természetesen ott hagytam utódod fiókjában...”

A gondozó család elmondása szerint a gróf halálát követően a nem éppen megbízható hírből álló abai fuvaros azt kapta feladatul, hogy az utazóládát szállítsa lovas fogatával Székesfehérvárra, az István Király Múzeumba. Lukács László kolléga utánanézett, de ennek semmi nyomát nem lelte. Jómagam a Fejér Megyei Levéltárban kutattam a kézirat nyomait, de ott sem jártam eredménnyel. Keserű Katalin azt az információt kapta, hogy egy példány Ortutay Gyula, akkori kultuszminiszter tulajdonába került volna. Sajnos csekély a valószínűsége ennek az adatnak, de mindenképpen vizsgálatot érdemelne. A rendelkezésre álló adatok birtokában, valamint a korábbi publikációit ismerve, biztosan állíthatjuk, hogy a tervezett monográfia egyik fele az 1940-es évek végén

már publikálható állapotban volt. A magyar művelődéstörténet nagy vesztesége, hogy a kézirat elveszett, hiszen tudomásunk szerint azóta sem született ilyen átfogó viselettörténeti összefoglalás.

A Napló

Az abai és a korábbi évek másik jelentős munkája az az önéletírás, amely rejtélyes úton ugyan, de kijutott az országból Bécsben élő lányához, gr. Pálffy Katához. A gépelt kézirat utolsó oldalai bizonyítják, hogy egy része Abán készült, mivel az abai írógépen hiányzott a „M” betű, amit mindig kézzel kellett pótlólag beírni. Az önéletírás, aminek a Gödöllői Művésztelepre vonatkozó részét, a kézirat harmadát Keserű Katalin közölte a Gödöllői Városi Múzeum Évkönyvében (1993. 146-169), megítélésünk szerint kimagasló kordokumentum, és mindenképpen teljes publikációt érdemelne. (Megjegyzem, hogy talán több múzeum az abai önkormányzattal összefogva megjelentethetné önálló kötet formájában az önéletírást. Ez persze nem csorbítaná az eddig publikált részek kiadójának és szerkesztőjének érdemeit.) Az egészen biztosnak látszik, hogy az 1912. évi legépelte *Napló* – kézzel írott lapokon – az 1940-es évekig folytatódott. Ha a többi része is rendelkezésre állna, az feltétlenül hasznára lenne a történettudománynak és a muzeológiának egyaránt. A talált kéziratrövidékek között jónéhány bejegyzést olvastam, ami már az 1940-es évekről szól, és egyértelműen a napló stílusában íródott. Az eddig megismert részleteknek annyira alaposak a leírásai, hogy

feltételezésünk szerint mindenképpen rendelkezni kellett egy kézírásos naplószerű előzménnyel. Ahhoz, hogy 40-45 év távlatából a szerző ilyen alaposan le tudja írni például az egyes néprajzi csoportok viseletét, szokásait, szinte lehetetlennek tűnik, hogy valamilyen kézírásos előzménye nem volt a *Napló*-nak. Találtunk a Kovácséknál fennmaradt kéziratok között olyan lapokat is, amelyekeken éves bontásban sajátkezűleg regisztrálta az életút egyes fontosabb eseményeit 1912 és 1940 között. Ezek is azt bizonyítják, hogy a kézirat egyes részei elkallódtak.

A Szűcséktől kapott információk is arra utalnak, hogy Zichy István abai éveit folyamatosan dolgozott. Papírhányban szenvedett ezért a család folyamatosan vásárolta számára az akkor egyetlen boltban kapható papírt, a kocka alakú wc-papírt, ami kiváló volt a cédulák készítésére is. Havonta csak egyszer ment el Székesfehérvárra vagy Budapestre, de onnan estére mindig haza is érkezett. Szigorú napirendet tartott: korán reggel felkelt, a kútnál mosdott, ha fűtési idény volt, a tűzifát ő maga vágta össze, a kertben segített összeszedni a terményeket, minden nap elment a postára, ahol leveleket várt három gyermekétől. A Nemzeti Múzeummal is folyamatosan levelezett. (Ezek a levelek sem maradtak meg) Délelőtt és délután is dolgozott, amíg a természetes fény engedte a munkát. A falu néhány parasztemberével igen jó kapcsolatot alakított ki, hiszen esti sétái során hosszasan beszélgetett egyikükkel, másikkal. Ekkor készült egyetlen önarcképe is (1948), amit Bécsbe küldött a lányának fénykép helyett.

Úgy véljük, hogy a kutatómunkát folytatni kell, mivel a megmaradt naplórészletek további néprajzi, művészettörténeti, művelődéstörténeti elemzése sokkal közelebb visz bennünket a vizsgált személy élettörténetének feltáráshoz, így az adott korszak művészeti és tudományos életének alaposabb megismeréséhez.

The Scientific and Artistic Bequest of Count István Zichy 3. Lost and Existing Manuscripts

It has been almost 50 years that art historian, painter and graphic, member of the Hungarian Academy of Sciences, chairman of the Ethnographical Society, count István Zichy died. It is not an easy task to give a summary of his long and successful career, since he was such a versatile artist and scholar. His oeuvre nevertheless can be divided into three phases. The first is connected to art; from the turn of the century till 1914 he worked as a painter. Many of his works are still to be rediscovered in several private and public collections and in Divény (Slovakia). As a museologist his career started in 1913, at the National Museum Historical Picture Gallery; between 1935 and 1944 he worked as the director general of the National Hungarian History Museum. In 1944 he had to resign because of his anti-German feelings. Very little is known of his life and activity after World War II. He had to endure much hardship. After the translocation from his native village of Divény he settled down in Aba, and although his three children migrated he could not leave Hungary. The biggest mystery of his last period is the question of the existence of his monographical work *History of Hungarian Dress*. The author of the current article, based on documents, can prove that the monograph exists.

Száz éve halt meg Jankó János

Szemkeő Endre

A muzeológusok, de különösen a néprajzos muzeológusok számára Jankó János neve úgy él az emlékezetben, mint a magyarországi néprajzi muzeológia alapító atyjáé. Nemcsak a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára vezetőjét és múzeum-szervezőjét, hanem számos vidéki múzeum alapításában szerepet vállaló agilis szakembert is tisztelünk benne. Száz esztendeje, 1902. július 8-án, alig 34 esztendősen hunyt el, gyűjtőútja egyik állomáshelyén, a Csík megyei Borszákon szívszélhűdésként. Egy impozáns szakmai életpálya derekán, a nemzetközi és hazai tudományos karrier legszebb reményeivel kecsegtető fiatal tudóst veszített el az éppen csak kibontakozásnak induló hazai néprajztudomány. Mint

utóda, Semayer Vilibald írta nekrológiájában „*váratlan elhunytával a vezetésére bízott közművelődési intézeteket és a néptani tudományosságot pótolhatatlan veszteség érte*”. Valóban, múzeumi tevékenységének majd tíz esztendeje alatt a Xántus János alapította néprajzi gyűjteményből „*eleven életet élő s az európai múzeumok között is számottevő magyar kulturális intézetet varázsolt*”. Jankó életpályáját, tudományos munkásságát, múzeum szervező kvalitásait Semayer nekrológia után is többen méltatták, elemezték különböző folyóiratokban, monográfiákban, emlékének szentelt konferenciákon, és nem utolsósorban emlékkiállításokon. Méltatói között Balassa Iván, Kodolányi János, Gunda Béla, Selmeczi Kovács Attila, Szilágyi Miklós, Kósa László, Balassa M. Iván, Szarvas Zsuzsa, Stirling János, Fogarasi Klára és

e sorok írója elemezte sokoldalú tevékenységének különböző aspektusait [lásd Függelék]. A halálát követő tíz esztendőben sem volt a Néprajzi Értesítőben olyan évfolyam, amelyben egy-egy kutatási probléma felvázolásánál, vagy a Néprajzi Múzeum tevékenységének összesítésénél említése ne lett volna több egy pusztalábjegyzetnél. Lényegében ezekből a publikációkból és a múzeumi archívum dokumentumaiból ismerhettük meg Jankó fantasztikus vitalitását, gyakorlati tevékenységét. Semayer Vilibald a Néprajzi Tár élén s a Néprajzi Értesítő szerkesztőjeként az elkövetkező években a múzeumi éves jelentésekben, egyes vidéki múzeumok alapításáról és bemutatásáról szóló dolgozatokban, posztumusz kéziratának megjelentetésében és méltatásában, kiállítások megnyitásáról és bemutatásáról írott eszme-

futtatásokban mindig vissza-visszatért Jankó munkásságára. Jó darabig mások sem nélkülözheték dolgozataikban Jankó úttörő munkásságát, így Bátky Zsigmond, Bartucz Lajos vagy Györfly István sem, akik kutatásaik ismertetésénél nem kerülhették meg – akár kritikusan, akár követőként – Jankó szerepének méltatását (lásd Függelék).

A tótkomlói szűrszabó unokája, a kiegyezés utáni Magyarország kedvelt zsánerfestőjének és karikatúristájának fia, 1868. március 13-án látta meg a napvilágot Pesten. A jó eszű, élénk fantáziájú fiú középiskolás korától kezdve dédelgette azt a tervet, hogy Körösi Csoma, Magyar László és más magyar világtutatók mintájára felfedező lesz. A geográfia mellett a botanika és az ásványok világa nyűgözte le, s nem véletlen, hogy érettségi után a budapesti egyetem földrajz szakára iratkozott be. Diák korától kezdve tagja volt a Kárpát Egyesület Budapesti Osztályának, amely az ország különböző részeire vitte túrázni tagjait, s egy ilyen alkalommal Pomázon és környékén nemcsak a természet csodáiban gyönyörködött, hanem felfedezte az ott élő embert is, annak szokásait és életmódját. Erről kis dolgozatot írt, amely a *Túristák Lapjában* jelent meg (1889) *Adatok a pomázi szerbek néprajzához* címmel. Hamarosan lehetősége volt rövid észak-afrikai utazásokat is tenni, s innen már kisebb néprajzi tárgykollekcióval jött haza, amelyeket felajánlott Xántus Jánosnak, a Néprajzi Társulat igazgatójának a gyűjtemény számára. Ez volt életében az első kapcsolódási pont a Néprajzi Múzeum

jogelődjével, s ettől kezdve már nemcsak a geográfus, hanem egyre elkötelezettebben az „emberrajzos” szemével is járta a külföldet, és a magyarországi tájakat. Első komolyabb etnográfiai munkája, a *Kalotaszeg magyar népe* is először földrajzi tájkiutatásnak indult 1890-91-ben, s csak a terepmunka során irányult a figyelme Kalotaszeg népeire. Sokáig azonban még elsősorban geográfiai munkák jelentek meg neve alatt, főleg a Földrajzi Közleményekben, de önálló monográfiaként is, mint pl. a Benyovszkyról megjelent 1890-es munkája, vagy Nansen grönlandi utazásának ismertetése 1897-ben.

Jankó Jánosban kora legképzettebb etnográfusa mellett a néprajzi múzeum szervezőjét is tiszteljük, aki 1893-ban, Xántus János hívására odahagyva az egyetemi földrajzi tanszéket, a már 1872 óta fennálló Néprajzi Társulatban vállalta el a múzeumi segédőri állást. Az addig szerény lehetőségekkel létező néprajzi gyűjtemény és kiállítás nagy lendületet kapott az országos millenniumi kiállítás tervbe vételével, s az idős, betegeskedő Xántus mellé éppen egy olyan képzett, energikus, jól felkészült fiatal tudósra

volt szükség, mint Jankó János. Kinevezésétől kezdve (1894. április 11.) Jankó lényegében egyedül folytatta Xántus múzeumszervező és gyűjteménygyarapító munkáját, mert abban az esztendőben betegsége miatt Xántus már be sem járt a múzeumba, s 1894 decemberében meghalt. Jankó előtt két feladat megoldása állt: az egyik rövidtávú, a másik hosszabb időt igénylő volt. A rövidebb távú az 1896-ban megrendezendő millenniumi kiállítás néprajzi anyagának összegyűjtése és megtervezése, a másik a Nemzeti Múzeumtól leváló önálló Néprajzi Társulat, Néprajzi Múzeum megteremtése. A kettő szoros összefüggésben állt egymással, s Jankó

Jankó János fonográf-felvétel közben, Madasér, Udvarhely vm., 1900. (Balról a második)

János Jankó while phonograph recording, Madasér, Udvarhely county, 1900 (Second from left)

e két feladat szem előtt tartásával dolgozta ki múzeumi programját. A millenniumi kiállítás lehetősége megteremtette a feltételeit a Néprajzi Társulat magyar anyagának koncepcionális gyarapításához. A múzeumnak eddig majdhogynem kevesebb magyar néprajzi tárgyi anyaga volt, mint Európán kívüli, azaz egzotikus, etnológiai anyaga, hiszen jóformán csak az 1885. évi országos kiállításra gyűjtött tárgyak egy része, s mecénások jóvoltából néhány kisebb kollekció volt a birtokában. A nemzetközi gyűjtemény ugyanakkor Xántus 1868-1870. évi expedíciója, valamint Biró, Fenichel és más magyar utazók küldeményéből tekintélyes számmal bírt. Jankó elképzelése a néprajzi múzeum megszervezésére így szorosan összekapcsolódott a millenniumi kiállítás néprajzi faluja kiállítási anyagának összegyűjtésével. Ez utóbbiban a Kárpát-medencei magyarság és a magyarokkal együtt élő nem-

zetiségek építkezését, viseletét, eszközkészletét kívánta bemutatni. E kiállítás koncepcióját, a gyűjtés módját és a gyűjtő utak helyszínét Jankó állította össze, bevonva az illető vármegyék tisztviselőit és az egyes községek vezetőit. A gyűjtőutak és vásárlások költségeit az országos kiállítási bizottság büdzséje finanszírozta, s a terv szerint a megvásárolt tárgyak, elkészített fényképek a kiállítás lebontása után a Néprajzi Társulat tulajdonába mentek át. Jankó elképzelése alapján a kiállítási faluban 12 magyar és 12 nemzetiségi házat építettek fel és rendeztek be élethűen az ott gyűjtött tárgyakkal, viseletes bábukkal, valamint csárdákat, templomot,

pásztorépítményeket, cigánysátrát, falusi iskolát, községvezetői tisztségű szertárral és kórházat is bemutattak, amelyek a század végéig ideális települését igyekeztek illusztrálni.

A 24 lakóépület és berendezése – amely keresztmetszetét adta a korabeli Magyarország népi építkezésének, használati eszközeinek és viseletének – a nagyszerű kiállítás lebontása után mintegy 15.000 tárggyal gyarapította a néprajzi gyűjtemény anyagát. A múzeum ezzel egy időben ébredt fel csipkerózsi álomból, s Jankó vezetésével megindult a szervezkedés az önálló néprajzi múzeum létrehozására. Ilyen hatalmas tömegű gyarapodást sem a Nemzeti Múzeum, sem az ideiglenes otthonul kijelölt várkert bazár helyiségei nem bírtak el. Ilyen mennyiségű feldolgozatlan műtárgyat egyetlen múzeumi szakember sem volt képes feldolgozni. Megérett a helyzet e hatalmas anyag bemutatására

egy állandó néprajzi kiállítás (múzeum) keretében. Ehhez egy új épületre és nagyobb személyzetre volt szükség. Így kapcsolta össze Jankó János a millenniumi kiállítást múzeumszervező tevékenységével. Levelek és tervezetek sokaságával ostromolta a kulturális tárca és a Nemzeti Múzeum vezetőit a néprajztudomány és a kultúrászmoms közönség érdekében, az új épület vagy kiállítótér megszerzéséért, az állandó kiállítás feltételeinek megteremtéséért, az önálló Néprajzi Múzeum létrehozásáért. Küzdelmének köszönhetően az 1896. évi millenniumi kiállítás anyaga már önálló épületbe kerülhetett, ahol – bérház lévén – fokozatosan növekedtek (egyelőre még a Nemzeti Múzeum szervezeti keretén belül) az új múzeum helységeit. 1898-ra két emelet beépítésével Jankó álmai is megvalósultak; koncepciójának megfelelő – nemzetközi mércével mérve is nagyszabású – kiállítást nyithattak június 16-án a politikai és tudományos közélet jeles képviselői előtt, amely az első hazai néprajzi múzeumként került be a köztudatba. Ebben az épületben, amely 1906-ig adott otthont a múzeumnak, az állandó kiállítás mel-

lett igazi múzeumi műhely jött létre szakemberek és szakmai asszisztencia bevonásával. A műtárgyak feldolgozása mellett itt már lehetőség volt a restaurálásra és konzerválásra is. Múzeumi könyvtár létesülhetett, fényképészlabor és audió-stúdió dolgozta fel a terepmunkákon készült negatívokat és fonográf hengereket, megteremtve ezzel a néprajztudomány máig legnagyobb hazai archívumát. Jankó kibővítette a korabeli néprajzkutatást, és múzeumi feladatkörbe emelte az antropológiai kutatásokat. A múzeum nemzetközi kapcsolatait nyugati és keleti irányban egyformán ápolta és bővítette. *Néprajzi Értesítő* címmel nemzetközi elismertségű kiadványt hozott létre a tárgyi néprajz, a múzeumügy érdekében. Kutatásai eredményeként számos tudományos igényű cikket és monográfiát írt, amelyek ma is forrásként állják meg helyüket a néprajztudományban.

A magyar őshaza és a finnugor nyelvi rokonság kutatása során részt vett Zichy Jenő gróf oroszországi expedíciójában, ahonnan majd egy esztendei embert próbáló terepmunka után tért haza felbecsülhetetlen értékű tárgyi és írott fényképezett gyűjteményével. Ennek alapján írta meg *A magyar halászat eredete* című két kötetes összehasonlító elemző monográfiáját, amely máig alapmű az őstörténet és finnugorkutatásban. Magyarországi kutatásainak irodalmi eredményei a *Kalotaszeg magyar népe* (1892), *A Balaton-melléki lakosság néprajza* (1902), *a Torda, Aranyosszék, Toroczko magyar (székely) népe* (1893), és nem utolsósorban az *Ethnographia* 1896. évfolyamában megjelent *Adatok a bácsbodrogmegyei sokácok néprajzához* című munkája. Sokoldalúságát jellemzi, hogy Biró Lajos újguineai tárggyűjtését ugyanolyan szakértelemmel rendezte sajtó alá, mint ahogy a finnországi néprajzi kutatásokat elemezte (*Néprajzi Értesítő* 1.).

Mi, múzeumi utódai leginkább hatalmas munkabírása, céltudatos múzeum szervező képessége előtt adózunk bámulattal. Alig tíz esztendei múzeumi pályafutása alatt mintegy 30.000 tárggyal gyarapította a néprajzi tár gyűjteményeit, megalapította könyvtárát és archívumát, megalkotta és szerkesztette kiadványát, kijelölte a múzeumnak, a néprajzi muzeológiának prognózisát. Hátrahagyott, torzóban maradt kéziratait, levelezését, ma már ritkaságnak számító monográfiáit a mai utódok – elsősorban a Néprajzi Múzeum – kötelességüknek érzik megőrizni és nyilvánosságra hozni. Halálának évfordulóján tisztelettel adózunk emlékének.

Függelék

Jankó János munkásságáról megjelent válogatott munkák:

Balassa Iván: Jankó János. Bp. 1975. Akadémiai Kiadó; Jankó János, az etnográfus. *Ethnographia* (79) 1968. 317-330; Jankó János és a Néprajzi Múzeum. *Néprajzi Értesítő* (50) 1968. 17-33; A Néprajzi Értesítő megindítása, 1900. *Néprajzi Értesítő* (79)

1997. 85-90; Jankó János születésének 125 évfordulójára. *Néprajzi Hírek* (22) 1993. 6-8. – *Kodolányi János:* Jankó János a néprajztudós. *Néprajzi Értesítő* (50) 1968. 7-15; Jankó János Finnországban. *Ethnographia* (104) 1993. 345-358; Gróf Zichy Jenő harmadik ázsiai expedíciója és Jankó János. *Néprajzi Értesítő* (79) 1997. 47-56; Jankó János és Európa. *Néprajzi Hírek* (22) 1993. 10-17. – *Korompay Bertalan:* Jankó János, a finnugor néprajzi kutatások úttörője. *Nyelvtudományi Közlemények* (55) 1953. 228-246. – *Lipták Pál:* Jankó János vizsgálatai a Közép-Ob melléki chantik között. *Nyelvtudományi Közlemények* (56) 1954. 97-116; Jankó János mint antropológus. *Ethnographia* (79) 1968. 331-337. – *Szemkeő Endre:* Törekvések az önálló Néprajzi Múzeum megteremtésére. *Néprajzi Értesítő* (79) 1997. 57-83.; A Néprajzi Múzeum a Csillag utcában. *Magyar Múzeumok* 1997/3. 21-24. – *Selmeczi Kovács Attila:* Fejezetek a Néprajzi Múzeum történetéből. *Magyar Múzeumok* 1997/3. 13-20. – *Szarvas Zsuzsa:* Jankó János és a finn néprajz. *Néprajzi Hírek* (22) 1993. 19-21. – *Szilágyi Miklós:* Jankó János a muzeológus. *Néprajzi Hírek* (22) 1993. 21-25. *Balassa M. Iván:* Jankó János és a néprajzi falu. *Néprajzi Hírek* (22) 1993. 28-29. – *Fogarasi Klára:* Jankó János fényképei. *Néprajzi Hírek* (22) 1993. 31-39. – *Stirling János:* Fényképező néprajzkutatók. Jankó János az első szociofotós. *Fotó* (28) 1981. 352-355. – *Kósa László:* A magyar néprajz tudománytörténete. Bp. 1989.

Jankó halálát követő tíz esztendőben megjelent cikkek:

Dr. Jankó János. *Néprajzi Értesítő* (3) 1902. 113-115.; Semayer Vilibáld: Jankó János dr. életrajza. *Néprajzi Értesítő* (3) 1902. 116-122; Semayer Vilibáld: Az Erdélyi Kárpát-Egyesület Kolozsvári Táj és Néprajzi Múzeuma. *Néprajzi Értesítő* (3) 1902. 141-149. Semayer Vilibáld: A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása 1902 harmadik (július-szeptember) negyedében. *Néprajzi Értesítő* (3) 1902. 155-156.; Bátky Zsigmond: A balatonmelléki lakosság néprajza. Írta dr. Jankó János. Különnyomat „A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei” c. munka IV. kötetének II. részéből (Könyvismertetés). *Néprajzi Értesítő* (4) 1903. 45-74.; Posta Béla: Levél a szerkesztőhöz. *Néprajzi Értesítő* (4) 1903. 153-157.; Jankó János: Egy osztják háztartás kiadásai és bevételei (Néhai Jankó János hagyatékából. Eredetileg is az „Értesítő” számára készült). *Néprajzi Értesítő* (5) 1904. 61-67.; Kovách Aladár: Tolnavármegye Múzeumának Néprajzi Osztálya. *Néprajzi Értesítő* (5) 1904. 147-157.; Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére (Előlegesen ismertetés). *Néprajzi Értesítő* (6) 1905. 188-195.; Semayer Vilibáld: Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása VI. kötet (Bp.1905). *Könyvismertetés.* *Néprajzi Értesítő* (6) 1905. 232-240; Semayer Vilibáld: A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának jelene és jövője. *Néprajzi Értesítő* (7) 1906. 80-85.; Bátky Zsigmond: Vt.Sirelius. Über die Sperrfischerei bei den finnisch-urrischen Völkern. Helsinki 1906 /Könyvismertetés/. *Néprajzi Értesítő* (7) 1906. 278-289.; Semayer Vilibáld: Az osztjákok viselet és hímzéseik. *Néprajzi Értesítő* (8) 1907. 165-169.; Semayer Vilibáld: Osztályunk szemléltető gyűjteményeinek megnyitása. *Néprajzi Értesítő* (8) 1907. 189-190. Györfly István: A Nagykunság és környékének népies építkezése. A ház. *Néprajzi Értesítő* (9) 1908. 153-166.; Semayer Vilibáld: A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményei 1900-tól 1907 december 31-ig. *Néprajzi Értesítő* (9) 1908.

133-149.; Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1905. év második évnegyedében. *Néprajzi Értesítő* (10) 1909. 244-246.; Bartucz Lajos: Adatok a nagy magyar Alföld népies építkezéséhez. *Néprajzi Értesítő* (11) 1910. 32-55.; Bartucz Lajos: A mai magyarság természetéről. *Néprajzi Értesítő* (12) 1911. 278-292.; Semayer Vilibáld: A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának állapota az 1902-1913-ig terjedő időszakban. *Néprajzi Értesítő* (14) 1913. 185-192.

Jankó János kéziratának posztumusz megjelenítése:

A millenniumi falu. Series Historica Ethnographiae (1) 1989. (szerk., bevezető: Szemkeő Endre);

Kalotaszeg magyar népe (reprint). Series Historica Ethnographiae (6) 1993. (szerk. Selmeczi Kovács Attila);

Finnországi jegyzetek. Series Historica Ethnographiae (7) 1993. (szerk. Kodolányi János);

Utazás Osztyákföldre. Series Historica Ethnographiae (11) 2000. (szerk. Szemkeő Endre, bevezető, szöveggondozás: Kodolányi János, osztják szójegyzék: Csepregi Márta);

Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának kiállításához 1898. Series Historica Ethnographiae (12) 2002. (szerk. Szemkeő Endre – Gráfik Imre, bevezető: Gráfik Imre);

Úton a szibériai atyafiakhoz. Jankó János oroszországi levelei. Documentatio Ethnographica (16) 2001. (szerk. Hála József – Kodolányi János).

The 100th Anniversary of János Jankó's Death

The name of János Jankó in most Hungarian ethnographers' opinion is identical with the person who was one of the establishers of Hungarian ethnographical museology. He died 100 years ago, on July 8 1902, at the age of 34. He was young but already could have looked back on a successful career. He was born in Pest in 1863 and as a youth he was interested in botany, minerals and geography and this he studied at the university of the capital. Although his first essays were written on geographical topics, he was interested in the people living in the regions where he carried out researches. In 1893 he joined the Ethnographical Collection of the National Museum and after János Xántus had died he became the leading figure in the enriching and developing of the collection. The first significant exhibition presenting the results of the work of the previous decades was opened in 1896. The exposition, connected to the Millennial celebrations displayed a village with 12 Hungarian country houses and 12 other from the ethnic regions of Hungary. The exhibition brought about 15 thousand objects and became the basis of an independent ethnographical museum. During his career he enriched the collection altogether with about 30 thousand objects, established its library and archive, created and edited its periodical. His scholarly work was just as significant as that of the collecting. He wrote about the ethnography of Kalotaszeg, the Balaton region, and Transylvanian counties.

His oeuvre is such an important one that the ethnographers of today regard it their own task to preserve and cherish it for the sake of the next generations.

A Magyar Nemzeti Múzeum donátorai

Pallos Lajos – Kemenczei Ágota

Széchenyi Ferenc gróf alapítását nagy tetszéssel fogadta az egész nemzet. A vármelegyek és a városok, valamint a nemesség és a polgárság tagjainak felajánlásából néhány év alatt tekintélyes összeg gyűlt össze az új intézmény támogatására. A pénzbeli adományok mellett később többen hozzájárultak a múzeum épületének felszereléséhez és bebútorozásához.

Ugyanakkor a magyar társadalom kezdetől fogva közvetlenül is részt vett a muzeális gyűjtemények gyarapításában. Az elmúlt 200 év alatt sok-sok donátor gazdagította különböző értékű műtárggyal a múzeumot. Az adományozók között egyaránt találunk földműveseket, iparosokat, kereskedőket, diákokat és tanárokat, ügyvédeket, orvosokat, mérnököket, tudósokat, művészeket, katonákat, politikusokat, arisztokratákat és egyházi személyeket. A társadalom minden részéből érkezett adományok sorát Kindli Mátyás pesti szücsmester nyitotta meg, aki könyveket ajándékozott. A teljesség igénye nélkül néhány név a „névtelen” adományozók hosszú sorából: Ferenc, az Arany Sas fogadó szolgája, Hermelin Tivadar esernyőkészítő, Hordós Ferenc savanyúvíz kútmester, Fischer Lipót porcelán gyáros, Radonetz Ede sorhajó kapitány, vagy Czóbel Minka, a fiatalon elhunyt költőnő. Külföldre szakadt honfitársaink sem feledkeztek meg a Nemzeti Múzeumról: a XIX. századból Wass Sámuel és Duka Tivadart, a XX. századból pedig Bodó Sándort és Szathmáry Lajost említhetjük meg a számtalan adományozó közül. A donátorok nevei között találkozzunk neves személyekkel: politikusokkal, mint például Szentkirályi Móric és Deák Ferenc, vagy a közelmúltból Antall József és Göncz Árpád, művészekkel, mint például Liszt Ferenc, Madarász Viktor, Szinyei Merse Pál vagy Beck Ö. Fülöp.

A különféle számos kisebb-nagyobb értékű ajándék mellett az elmúlt 200 év folyamán a donátorok révén több olyan szakszerűen fejlesztett magángyűjtemény is gazdagította a múzeumot, amely egyes gyűjteményeinek fejlődése szempontjából kivételes jelentőségű volt. Mind a régészeti és numizmatikai, mind az intézményből később kivált könyvtári, szépművészeti vagy természettudományi gyűjtemények mindmáig meghatározó részét képezi egy vagy több, adományként bekerült magángyűjtemény. A legjelesebb

adományozók neveit a múzeum vezetése már 1926-ban az aulában elhelyezett márványtáblán örökítette meg, majd a 200. évforduló alkalmából az azóta eltelt időszak jelentős donátorai is emléktáblára kerültek. A tekintélyes névsor tagjainak többségéhez valamely gyűjtemény kivételesen értékes gyarapítása kötődik, de helyet kaptak benne azok is, akik más módon járultak hozzá az intézmény fejlődéséhez, mint például Grassalkovich Antal herceg, aki az alapítást követő években telket adományozott a múzeum céljaira, vagy például Széchenyi Lajos, az alapító fia, Marczibányi István, Rudics Béla és Apponyi Sándor, akik különféle alapítványokat hoztak létre az intézmény fejlesztése céljából, továbbá Kubinyi Péter, aki pedig az Érem- és Régiségtár első, 1825-ben kiadott leltárkönyvének a megjelentetését tette lehetővé adományával.

A területi korlátok miatt legjelesebb donátoraink közül, a rangsorolás igénye nélkül csak néhány olyan személyt mutatunk be, akik nagy értékű magángyűjteményeikkel kiemelkedően gazdagították múzeumunkat.

Pyrker János László (1772-1847) Eger érseke 1836-ban a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta gazdag képgyűjteményét. A képek többségét lilienfeldi apátként, majd 1821-27 között velencei pátriárkaként gyűjtötte össze. 1826-ban egeri érseként, új helyének elfoglalásakor magával vitte a nagyjából 190 darabból álló képtárát is, amelyet az érseki palotában helyezett el. A Pyrker-képtár kétharmad részt XVI-XVIII. századi velencei művészek festményeit foglalta magába. Ezek mellett későgótikus-korarenészansz műveket, XVII. századi németalfölditájképeket és csendéleteket, valamint kortárs művészek festményeit is megtalálhatjuk a gyűjteményben. Pyrker Egerben is folytatta a képtár gyarapítását. A Pyrker-képtár 1828 és 1844 között nemcsak Eger városának, hanem hazánkban is legjelentősebb képzőművészeti gyűjteménye, kiállítóhelye volt. Pyrker János László képtárát az 1836. évi pozsonyi országgyűlés berekesztése előtt április 12-én, azon a napon adományozta a nemzetnek, amikor a tekintetes karok és rendek 500 ezer forintot szavaztak meg a Nemzeti Múzeum felépítésére. Az értékes adományozást az 1836. évi XXXVIII. törvénycikk 2. pontjában örökítették meg. Az országgyűlésen tett 140 képről szóló felajánlását még abban az évben 154-re egészítette ki, majd végül is 190 festmény került képtárából a Nemzeti Múzeum birtokába.

Az érsek már 1836. június 14-én megküldte József nádornak a 154 festmény jegyzékét, s a nádor válaszában Pyrker cselekedetét „nemes és valóban hazafias tett”-nek minősítette, és egyben arra kérte, hogy a képtár maradjon Egerben a múzeum épületének elkészültéig. A 190 kép végül 1844. július 20-án érkezett meg Pestre a Nemzeti Múzeumba, ahol is 1846. március 19-én, a nádor neve napján nyílt meg a festményeket bemutató tárlat. A kiállítást József nádor nyitotta meg, ezzel adták át rendeltetésének a múzeum épületét. A Pyrker-képtár nyomtatott lajstromának elkészítését Mátray Gáborra bízta, az általa készített katalógus volt a múzeum első magyar nyelvű vezetője. 1872-ben megalakult az Országos Képtár, amelybe a Pyrker-gyűjtemény is beleolvadt. Ekkor került el a Nemzeti Múzeumból a gyűjtemény. Végleges helyét 1906-ban kapta a Szépművészeti Múzeum megalakulásával.

Bitnicz Lajos (1790-1871) szombathelyi nagyprépost és bosoni választott püspök a XIX. század jellegzetes polihisztor típusú tudósa volt. A szombathelyi líceumban matematikát és nyelvészetet tanított, mellette fáradhatatlanul gyűjtötte a római kori Savaria emlékeit. 1830-ban a Magyar Tudományos Akadémia mennyiségtani osztályának első vidéki rendes tagja lett. Tudományos tevékenységének írott nyomát nyelvészeti és régészeti tanulmányai őrzik. Több évtized alatt értékes római kori anyagot gyűjtött össze Szombathelyről és környékéről. Halála előtt pár évvel Rómer Flóris, a Nemzeti Múzeum tudós régésze így számolt be Bitnicz Lajos országszerte híres múzeumáról: „Képviselve van itten minden, mi a római élettel összefüggésben van a rendezett, gyönyörű példányokkal díszlő éremgyűjteménytől kezdve, a szekrények tetejét ékesítő csinos fazekas művekig. Annyi itt a változatosság a gyönyörű üvegedényekben, üveg- és bronzkarpereceken, arany gyűrűkben, kis bálványokban, felírással mécsesekben és téglákban...”. Bitnicz végrendeletében a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta régiség- és pénzgyűjteményét, de az Akadémia, mivel tárgyi emlékeket nem szándékozott gyűjteni, átadta azt a Nemzeti Múzeumnak. A Múzeum 130 darab különféle római régiséggel, több mint 2000 római pénzzel, közel félezer magyar és majdnem 2000 külföldi, elsősorban osztrák és német éremmel gyarapodott. Valamivel később a gyűjteményből 330 római érmet és néhány régiséget a Nemzeti Múzeum továbbadott

a Vasmezei Régészeti Egyletnek, amely az idő tájt a szombathelyi múzeum létrehozásán fáradozott.

Báró Révay Ferenc (1835-?) a főrendiház tagja több alkalommal is gyarapította ajándékaival a múzeum különböző gyűjteményeit. 1879-ben juttatta legjelentősebb adományát intézményünknek, amelynek legértékesebb tételeit a családi kincsestár darabjai képezték. A főúri donáció jelentőségét jelzi, hogy azt az akkori főigazgató, Pulszky Ferenc ismertette az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain. A Révay-féle kincsestár kiemelkedő darabja volt a Nyáry Pál megrendelésére készült aranyozott ezüstkehely a XV. századból, amely máig a múzeum legszebb sodronyománcos kelyhe. Ezenkívül olyan értékes darabok kerültek ötvös gyűjteményünkbe, mint például Besztercei Balázs mester ereklyetartója 1500-ból, Bethlen Gábor nagy ezüst pohara 1617-ből vagy Apafi Anna ezüst csészéje 1666-ból. A családi kincsestár mellett az adomány tartalmazott régészeti leleteket is: Blatnica-Szebeszlóról (Felvidék) származó későbronzkori, koravaskori ékszereket, fegyvereket, kelta bronz ékszereket, sisakot, és bronz övveretekből, díszes kardmarkolatból álló IX. századi szláv fejedelmi sírleletet. Pulszky az adomány teljes értékét húszezer forintba becsülte, ugyanakkor a nagyvonalú ajándékozó személyét annak saját kérésére nem nevezte meg. 1880-ban Révay báró további 21 darab VIII-XII. századi arab üvegből készített pénzhelyettesítőket és pénzsúlyokat ajándékozott, amelyek megalapozták az Éremtár ez irányú, mára 70 darabos kollekciónak. Ezt követően a múzeum fegyvergyűjteményét fejlesztette több értékes adománnyal: 1880-ban 53 középkori, 1881-ben 85 újkori fegyvert engedett át az intézménynek saját gyűjteményéből. Az anyag Karoling kori fegyverektől kezdve hazai fegyvereken át nyugat-európai díszfegyverekig terjedt. A XIX. század végén még többször ajándékozott a báró kisebb tételeket a fegyvergyűjteménynek.

Delhaes István (1843-1901) Bécsben élt magyar festőművész végrendeletében hazájára hagyta hatalmas műgyűjteményeit, amelyekből a legtekintélyesebb rész a Nemzeti Múzeumnak jutott. Delhaes tízéves korában került ki Bécsbe, ahol festészetet tanult. Apja örökségét felhasználva fiatalon fogott hozzá a műkincsek gyűjtéséhez, ennél fogva nagy szakértelemmel és kifinomult ízléssel értékes gyűjteményeket szerzett egybe, s vált a „régészeti gyűjtő típus” utolsó képviselőjévé. 1893-ban kelt végrendelete alapján halála után az Iparművészeti Múzeumnak jutott egy bútorokból és más iparművészeti tárgyakból, valamint 746 grafikából álló kollekciónak, a Szépművészeti Múzeumba került 45 darab festmény, ebből 15 darab sajátkezű alkotás, és 13711 grafikai lap. A Nemzeti Múzeumot különösen becses régiséggyűjtemények gazdagították Delhaes István jóvol-

tából: őskori tárgyak, egyiptomi, görög és római emlékek, középkori régiségek, fegyverek, hangszerek, órák, régi öltözékek, kerámiák és üvegedények, valamint egy 20 ezer darabos éremgyűjtemény. A XX. század elején az intézmény gyűjteményeinek fejlődésében a legjelentősebb esemény a Delhaes-hagyaték megérkezése volt. A gyűjtemények közül ebből a hagyatékból különösen az Éremtár gyarapodott korábban soha nem látott mértékben. Delhaes korának szakértő numizmatikai gyűjtője, a bécsi Numizmatikai Társaság alapító tagja egyedülálló éremgyűjteményt hozott létre, benne közel 1000 görög, majd 5000 római, 2722 magyar és erdélyi, valamint 1609 középkori és újkori külföldi pénzzel, továbbá több mint 4000 emlékéremmel és 3849 zsetonnal. Delhaes részt vett korának összes nagy numizmatikai árverésén. Gyűjteményének igazi értékét nemcsak egyes ritkaságai, hanem az egyes éremtípusokból összeállított rendkívül gazdag sorozatok adták. A múzeum egykori munkatársai méltán tartották Delhaes Istvánt az Éremtár második megalapítójának.

A Nemzeti Múzeum hangszergyűjteményének egyik legnagyobb mecénása *Schunda Károly*, Schunda Vencel Józsefnek, a pedálcimbalom és a modern tárogató feltalálójának fia. 1927-ben világhírű hangszergyártó cége hangszergyűjteményét adományozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A Schunda-céget Schunda József alapította 1847-ben. Testvére, Vencel József társtulajdonos lett, majd átvette az üzletet. Üzletemberként és mesterként is tehetséges, találmányok fűződnek a nevéhez, elnyerte a császári és királyi udvari szállító címet. Pest tekintélyes, vagyonnal bíró polgárai közé emelkedett. Újításai közül legjelentősebb a pedálcimbalom megkonstruálása volt 1874-ben. Termékeivel rendszeresen látogatta a hazai és nemzetközi kiállításokat, hangszerei egyre keresettebbek lettek. Mint igazi magyar hazafi, kötelességének érezte, hogy az általa szabadalmaztatott pedálcimbalom első példányát, mint nemzeti ereklyét, megőrizze az utókor számára. Ezért azt visszavásárolta tulajdonosától, s üzlete felévszázados jubileumának megünneplése után ajándékba adta a Nemzeti Múzeumnak. A céget fia, Schunda Károly vette át, aki folytatta a hagyományokat. 1927-ben ünnepelte cége nyolcvan éves fennállásának jubileumát. Ő is igyekezett emlékezetessé tenni a nagy eseményt, s ennek kapcsán saját hangszergyűjteménye egy részét a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. A Múzeum igazgatója levelében a következőképpen köszönte meg az adományt: „A mai nehéz időkben példát méltóztatni adni, hogy jöjjön a magyar közönség a Magyar Nemzeti Múzeum és evvel az egész nemzeti kultúránk megsegítésére.” Schunda Károly, mint a hangszergyűjtemény mecénása a következő években még több hangszert ajándékozott (XVIII-XIX. századi

hangszerek), összesen mintegy félszáz került tőle a Magyar Nemzeti Múzeumba.

A második világháború után kerültek a Régészeti Osztály gyűjteményébe Fleissig József és Kund Elemér gyűjteményei. *Fleissig József* az Angol-Magyar Bank Részvénytársaság, majd deportálásáig a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. igazgatója volt. Gyűjteményét 1944-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajánlotta fel, amelynek körülményeiről Kund Elemér tanúvallomásából tudunk. Kund Elemért Magyarország német megszállása napján, 1944. március 19-én a Gestapo letartóztatta, és az Astoria Szállóba, majd március 23-án a Fő utcai fogházba vitték, ahol magánzárkába került. A következő napon ugyanebbe a zárkába került Fleissig József is. Kund Elemér március 26-án azt a parancsot kapta, hogy az összes holmiját szedje össze, és készüljön fel a sorakozóra. Ekkor Fleissig azt hitte, hogy Kundot szabadon bocsátják és a következőkre kérte meg: „Te most a többi politikai fogollyal együtt viszszerered a szabadságot. Az én sorsom azonban reménytelen és így arra kérek, hogy szabadulásod után keresd fel Zichy István grófot, a Nemzeti Múzeum főigazgatóját és közöld vele azt az elhatározásomat, hogy régi tervem megvalósításául egész archeológiai gyűjteményemet a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozom és feljogosítom őket arra, hogy ezt azonnal át és birtokukba vegyék. Azt kívánom, hogy gyűjteményem együtt maradjon, és gondos megőrzésben részesüljön.” Az 1947-ben a múzeumnak átadott műtárgyak legjelentősebb részét a 950 darab régészeti lelet alkotta. Ezek között koravaskori zablákból álló, Dunakömlődön előkerült kincs, rézkori, bronzkori, kelta kerámia, bronzkori eszközök, kardok, kelta ékszerek, vasfegyverek, római kori bronz szobrocskák, ékszerek, üveg- és kerámiaedények, avar bronz övkészletek, ékszerek, germán sírleletek voltak. Az adományok többsége egyedi, különböző kiállításokon bemutatott műtárgy, amelyek az őskortól a népvándorláskorig a hazánk földjén egykor élt népek művészetének, kézművességének szép alkotásai. A gyűjteménynek antik, távolkeleti, valamint újkori darabjai a Szépművészeti és Iparművészeti Múzeumot gazdagítják.

*Kund Elemér*nek szerencséje volt, túlélte a háborút. Bár amikor elvált Fleissig Józseftől, bizonyára maga sem bízott ebben, hiszen nem szabadon engedték, hanem a mauthauseni koncentrációs táborba vitték, ahonnan 1945. június 1-én tért haza. Kund Elemér a háború előtt miniszteri tanácsos volt. Gazdag régészeti gyűjteményét 1951-ben ajánlotta fel a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A gyűjtemény alapjait a XIX. század végén még apja, Kund Pál Lajos rakta le, aki itáliai antik kerámiát, kis bronz szobrocskákat szerzett meg, majd Dunakeszin gazdag leletanyagot szolgáltató bronzkori

urnatemetőt ásatott ki. Kund Elemér az 1920-30-as években tervszerűen gyarapította a család régiséggyűjteményét. 86 kelta sírt tárt fel a Nógrád megyei Kosdon. A napvilágra került gazdag leletanyagban a kelta művészet olyan kiemelkedő alkotásai találhatóak meg, mint a bika-, kosfej, emberi maszkábrázolással díszített fülű agyagedények, vésett mintázatú vaskardok. Sikertelenül megszerезnie azokat az ékszerekből, eszközökből, fegyverekből álló őskori bronzkincseket is, amelyek Borsodharsányon, Miskolc-Óhután, Pétervásáron és Tiboldarócon kerültek elő. Gyűjteményének értékes részét alkotják még az Üllőn kiasott avar és szarmata temetők 13. és 8. sírjának leletanyaga, a Nagyasszonyfalváról (Vasasszonyfalva) származó hun temetkezés ezüstözött bronz övveretei, az Orsován talált honfoglalás kori sír aranyozott bronz övkészlete. Az itáliai antik műtárgyakat a Szépművészeti Múzeum kapta meg, míg a Néprajzi Múzeum népi kerámiaanyaggal gyarapodott a Kund-gyűjteményből.

A Nemzeti Múzeum legújabb kori gyűjteményeit gyarapítja *Bogdán István* nagylelkű adománya. Dr. Bogdán István ny. levéltáros, a papír- és mértéktörténet kiváló kutatója, 1995-ben letétként a Magyar Nemzeti Múzeum Legújabb Kori Osztályának adta át papír-, nyomda- és írószergyűjteményét. A gyűjtemény, amely a letevé halála után a múzeum tulajdonába kerül, többek között XVI-XX. századi vízjelmintákat,

papíráru-mintakönyveket, képes írószerárjegyzéket (Posner, Müller, Kner, Rigler stb.), írószer-áruminta kollektívákat, XX. század eleji írógépeket (Remington, Rozal, Courier) és nagyszámú értékes nyomtatványt tartalmaz. Utóbbiak között azok szinte valamennyi típusát megtaláljuk: naptárakat (1772-1842), újságokat (1704-1862), árjegyzékeket, hirdeteményeket, meghívókat stb. Legértékesebbek közülük pl. az Országos Iparegyesület nyomtatványai (1843-1874), a szabadkőműves nyomtatványok, köztük a Galilei páholy díszes részvények az 1880-as évekből, a Szent István rend alapszabálya (1764), egy Pozsonyból származó színházi hirdetemény a XVIII. század végéről, a Pesti Kereskedőház-építő Rt. (1826) és az Első Erdélyi Vasúti Rt. Alapszabálya és részvénymintája (1867).

Ács Irén 1924-ben született Szécsényben. 14 éves korától fényképésztanuló, majd Székely Aladár híres Váci utcai műtermében dolgozott. 1959-től 1992-ig, a lap megszűnéséig az Ország-Világ képes magazin szerkesztőségében volt fotóriporter. Három évtizeden át a világ számos országába eljutott, fényképezett tájakat és embereket, köztük művészeket, híres írókat, politikusokat. Hat fotóalbuma jelent meg. Hollókői képeit Tihanyban, Párizsban, Jeruzsálemben és Prágában állították ki, ezekből a felvételekből nyílt meg 1995-ben „Húsvétől karácsonyig” című állandó kiállítása a Világörökség falujában, Hollókőn. 1964-ben a World Press Photo, 1978-ban az Izvesztyija díjat nyerte

el. 1994. március 15-én a Magyar Újságíró Szövetség Aranytollát adományozták neki. Munkássága keresztmetszetét „*Magyarország Otthon*” című, 1996-ban megjelent könyve tartalmazza. 1999-ben a Magyar Fotóművészek Szövetsége Életmű-díjjal tüntette ki. Életművét a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, mintegy 70 ezer felvételét őrzi a Történelmi Fényképtár.

The Donators of the Hungarian National Museum

The foundation of the nation's museum is undoubtedly and solely connected to count Ferenc Széchenyi, but during the following 200 years many representatives of the Hungarian society, from all walks of life, contributed to the enrichment of the museum's collections or helped improve and develop this most prestigious institution. The first one to donate was a furrier from Pest who gave books to the museum, but amongst the many-many donators servants and aristocrats, manufacturers and poets, politicians and tradesmen can be found. Since 1926 the names of the most significant and appreciated donators have been inscribed on marble tablets. Most of the donators gave part or whole of their private collection to the museum, but several helped in other ways. Duke Antal Grassalkovich gave a lot for the museum, Lajos Széchenyi, István Marczibányi, Béla Rudics and Sándor Apponyi set up foundations for its development. The list of donators and supporters fortunately is still growing longer.

Az Éremtár és a magángyűjtők

Torbágyi Melinda

Az Éremtár a Magyar Nemzeti Múzeum legrégebbi gyűjteménye, hiszen az alapító Széchenyi Ferenc gróf könyvtára mellett érmeit ajánlotta fel a nemzetnek. Ebből a 2675 db-s kollektívából 200 év alatt Közép-Európa második legnagyobb éremgyűjteménye alakult ki közel 340 ezer egyedileg beletárolt tárggyal. A gyűjtemény gyarapodása nagyon sokat köszönhet a magánszemélyeknek, a gyűjtőknek, akik adományként, hagyatékként vagy pénzért, de mindenképpen elsőként a múzeumnak ajánlották fel fáradságos munkával és rendszerint nem kevés anyagi áldozattal összegyűjtött anyagukat. Most azonban nem az adományozókról, a gyűjteményt gyarapítókról szólok, hiszen róluk már sokszor megemlékeztek különböző kiadványokban. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek történetéről jelenleg készülő kötet ugyancsak komoly hangsúlyt helyez tevékenységükre. Most azokról a gyűjtőkről szeretnék megemlékezni, akik az éremanyag feldolgozá-

sában, közzétételében is szerepet játszottak. Az ő munkájuk nélkül a numizmatika tudománya ma lényegesen szegényebb lenne.

A történettudománynak ez a területe mindig szűk szakma volt Magyarországon, különösen, ha a numizmatika klasszikus ágát, a pénztörténetet nézzük. Ma is alig több, mint egy tucat hivatásos szakember dolgozik országos szinten ezen a területen. Ez a tudományág is éppúgy egyre erőteljesebben specializálódik, mint más szakterületek, ezért vannak olyan korszakok, pl. II. Rákóczi Ferenc pénzverése, melynek igazán hozzáértő, hivatásos kutatója nincsen. Ilyen „fehér folt” az iszlám numizmatika, pedig a magyar történelemnek két olyan korszaka is volt, amikor a mohamedán pénzek jelentős szerepet játszottak. Az egyik a honfoglalás időszaka, ahol a leletanyagnak csaknem a fele (42,5 %) iszlám érem, a másik pedig a török hódoltság 150 éve, ahol még egy leletanyagot összegyűjtő feldolgozás sem készült. Magyarországon ma egyetlen ember van, egy magángyűjtő, aki valóban ért ehhez a területhez, olvasni és értelmezni tudja az iszlám érmek feliratait, ismeri a kap-

csolódó történelmi-numizmatikai szakirodalmat, sőt megtanult törökül, így a török nyelvű szakirodalomban is jól tájékozott. Az elkövetkező években remélhetőleg lesz ideje és kapacitása hatalmas ismeretanyagát nyomtatott formában is közzétenni.

A magángyűjtők szerepét és jelentőségét a numizmatikában már a XIX-XX. század fordulóján² felismerték az Éremtár akkori szakemberei, *Gohl Ödön* és *Réthy László*. Nem véletlenül vállaltak szerepet az 1901-ben gyűjtői kezdeményezésre megalakult Numizmatikai Társulat tevékenységében. Réthy László volt a Társulat első elnöke 1902-től 1914-ben bekövetkezett haláláig. Gohl Ödön pedig a kezdettől (1902) haláláig (1927) a Társulat tudományos folyóiratának, a Numizmatikai Közönlönynek szerkesztője. E mellett 1915-től alelnök, majd 1922-től elnök. Az Éremtár munkatársai a későbbiekben is meghatározó szerepet játszottak a Társulat életében a Közönlöny szerkesztése, az elnöki vagy titkári, főtitkári posztok betöltése révén. A Társulat biztosította a teret és a lehetőséget a gyűjtők ismeretei elmélyítésére, és ezek közül a

gyűjtők közül kerültek ki azok a szakemberek, akik az idők folyamán részt vállaltak a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára anyagának, valamint a hazai éremlelet feldolgozásában.

A továbbiakban elsősorban azokról fogok megemlékezni, akik korszakalkotó jelentőségű munkákat – önálló köteteket vagy tanulmányokat – tettek le az asztalra, és ezzel elősegítették a szakma továbbfejlődését. Mellettük persze felsorolni is nehéz lenne azok nevét, akik egy-egy új típusra, változatra hívták fel a figyelmet, vagy értő szemmel vettek észre apró, de távolról sem jelentéktelen jelenségeket. A sort talán Desseffy Miklós gróf nyitja, aki elsőként kezdte el szisztematikusan gyűjteni a Kárpát-medencei kelta érmeiket Gohl Ödön szakszerű irányításával.³ A gróf több ezer darabos anyagát ugyancsak Gohl Ödön közreműködésével közzé is tette, ez a munkája máig is alapműnek számít a kelta numizmatikában.⁴ Az ókori numizmatika komoly hozzáértést, széleskörű történeti ismereteket és nem utolsósorban idegen nyelvtudást igénylő területén is jelentős eredményeket produkált néhány magángyűjtő. A néhány évvel ezelőtt elhunyt Sonnevend György (patikus) számos római numizmatikával foglalkozó cikke közül kiemelkedik a Valentinianus kori (364-378) sisciai verde kibocsátásainak kronológiájával foglalkozó,⁵ amelynek eredményeit Lányi Vera, a korszakkal hivatásosként foglalkozó numizmatikus-régész haszonnal épített be e témáról írt alapvető tanulmányába.⁶ Martin Ferenc (vegyész) a pannoniai pénztörténet szempontjából meghatározó jelentőségű viminaciumi érmeik értő és szakavatott gyűjtője volt, aki óriási anyagismerettel rendelkezett. Ennek gyűjteményeként született meg a „*Kolonialprägungen aus Moesia Superior und Dacia*” című munkája, és jelent meg 1992-ben a budapesti Akadémiai és a bonni Habelt kiadók gondozásában. A történeti, értékelő résznek kétségtelenül vannak komoly hibái és hiányosságai, de mindenesetre ez az első modern feldolgozása a III. század középső harmadában a Közép-Duna vidéken oly jelentős szerepet játszó római pénzverde termékeinek. A katalógus mintegy 9 ezer darab vizsgálatán alapszik, amelynek kb. egy negyede irodalomból ismert, a többi pedig olyan nagy gyűjteményekből, mint a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára, a párizsi Bibliothèque Nationale, a londoni British Museum, a bécsi Kunsthistorisches Museum, a zürichi és a belgrádi Nemzeti Múzeumok, a berlini és a müncheni állami éremgyűjtemények, a kolozsvári Történeti Múzeum, és végül, de nem utolsó sorban egy páratlan értékű és nagyságú bezdáni (Szerbia) magángyűjtemény. A viminaciumi érmeik hazai jelentőségét mutatja, hogy a téma egy másik „magángyűjtő”, Bakos Miklós vegyész-professzor (jelenleg a Magyar Numizmatikai Társulat elnöke) érdeklődését is felkeltette, aki lényegesen komolyabb történeti ismeretek és főként megbízható latin nyelvtudás birtokában van. Ő kapta a megbízatást a Magyar Nemzeti Múzeum viminaciumi és daciai érmeinek feldolgozására, mely a Sylloge Nummorum

Graecorum nemzetközi sorozat keretében jelent meg a milánói Edizioni Ennerre kiadónál 1994-ben. Bakos Miklós számos numizmatikai tárgyú írása mellett alapvető szerepet vállalt a magyarországi római éremlelet feldolgozásában és közzétételében az ELTE és az Éremtár munkatársai mellett.⁷

A római numizmatikával foglalkozó magángyűjtők közül meg kell még említeni a nemzetközi szinten is ismert és idézett kutatót, a korai antoninianus korszak kiváló ismerőjét, az ugyancsak vegyész Óvári Ferencet. Számos kisebb, főként anyagközlő írása mellett a leggyakrabban idézett munkája a „*Statisztikai elemek alkalmazása a pannoniai és egyéb római ezüstpénz leletek összehasonlító analíziséhez (238-253)*”,⁸ amely hatalmas éremanyag ismeretén alapuló módszertani jelentőségű tanulmány. Óvári Ferenc végezte el az Éremtár korai antoninianus gyűjteményének modern meghatározását is.

Magyarországon természetesen a magyar pénztörténet az elsődleges, de sajnos még ezen a területen sem rendelkezünk és rendelkezünk elegendő számú hivatásos szakemberrel. A gyűjtőkre ezen a téren még jelentősebb feladatok hárultak. Hogy milyen kevés hivatásos szakember dolgozott a numizmatika területén, ezt jól jelzi, hogy amikor az 1960-as években az Éremtárba került Niklovits Károly több tízezer darabos magángyűjteménye, a feldolgozásához magángyűjtők (Kószegi Tivadar, Martin Ferenc, Pohl Atrúr) segítségét kellett igénybe venni, és a munka még így is majd két évtizedig tartott.

A magyar pénzverés katalógusszerű feldolgozását az Éremtár két szakembere, Réthy László⁹ és Huszár Lajos¹⁰ végezte el. Az ő munkáik mellett azonban létezik még egy – velük teljesen egyenrangú és velük együtt idézett – munka, Unger Ödön (orvos) *Magyar éremhátározó* című, több bővített és javított kiadást megért, saját, rendkívül precíz rajzaival ellátott kiadványa. Unger hatalmas munkát végzett, és haláláig (1999) figyelemmel kísérte az újonnan előkerülő típusokat, változatokat. Munkáját folyamatosan korszerűsítette az új kutatási eredmények ismeretében. Huszár Lajost leszámítva valószínűleg senki másnak nem volt és nincs ilyen széleskörű áttekintése a magyar pénzverésről. Hiánypótló jelentőségű Soós Ferenc (biztosítási szakember) alapvető numizmatikai kézikönyve *A magyar fémpénzek feliratai és címerai* (1998). Ő igazából nem is gyűjtő, a heraldika iránti érdeklődése kapcsán került kapcsolatba a pénzekkel. Ugyancsak az ő nevéhez fűződik egy másik könyv, tulajdonképpen egy adattár összeállítása Magyarország kincstartóiról 1340 és 1540 között. Több embernek is elegendő feladatra vállalkozott hosszú évtizedes numizmatikai kutató műltra visszatekintve Saltzer Ernő (közgazdász), mikor 1996-ban megjelentette munkáját *A történelmi Magyarország területén fellelt 156 Árpád-házi éremkincs összefüggő áttekintése* címmel. A könyv kétségtelen hiányosságai és hibái ellenére is alapmű, mely fájón hívja fel a figyelmet a szakma által ez idáig el nem végzett feladatokra.

A magyar pénztörténet részterületeiről számos gyűjtő írt alapmunkákat és akkor még a leletközléseket nem is említem. Pohl Atrúrnak (mérnök) önálló kötetei jelentek meg a magyar középkori pénzek verde- és mesterjegyeiről¹¹. Lakos János (régiségkereskedő) elsőként dolgozta fel részletesen II. Ulászló pénzverését.² Jeszenszky Géza (földbirtokos) Árpád-kori pénzverésről írt számos tanulmánya alapmunkának számít, és máig idézi őket a szakma.¹³ Jeszenszkyt 1932-ben tiszteletbeli műzeumi igazgatói címmel tüntették ki, mivel önzetlen munkájával és nagy szakértelmével nagyrészt ő végezte el az Éremtár teljes Árpád-házi gyűjteményének korszerű újra rendezését.

Az újkori numizmatika és pénztörténet kutatásában még nagyobb jelentősége van a gyűjtőknek, hiszen az Éremtár mindenkori szakemberei elsősorban ó- és középkori kutatásokkal foglalkoztak, és ilyen irányú végzettséggel rendelkeztek.¹⁴ A magyar pénztörténet utolsó száz évének pénzeit Leányfalusi Károly (jelenleg a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének elnöke) dolgozta fel dr. Nagy Ádammal (a szegedi Móra Ferenc Múzeum Éremtárának vezetője) együtt.¹⁵ A magyar papírpénzek kutatásában úttörő szerepet játszott id. dr. Kupa Mihály (jogász). Több évtizedes kutatásainak összefoglalása az 1993-ban *Corpus notarum pecuniarium Hungariae (Magyar egyetemes pénzjegytár)* címen megjelent hatalmas munka. (A kötet irodalomjegyzékében öt terjedelmes oldalt töltöttek meg a szerző korábban megjelent írásai.)

Röviden meg kell még említeni a pénztörténet két „mostohagyermekének”, a szükségpénzeknek és pénzhelyettesítőknak a területét. Itt igazán nagy szerepe volt és van a gyűjtőknek, hiszen a legkülönbözőbb települések, uradalmak, hatóságok, cégek bocsátottak ki szűk körű, rövid időszakos használatra ilyen „pénzeket” a legkülönbözőbb anyagokból. Ambrus Béla (tanár) három összefoglaló kötetben tette közzé Magyarország papírszükségpénzeit 1723-tól 1919-ig.¹⁶ Zombori Lajos (a biológiai tudományok doktora) pedig egy külsejében jelentéktelen, ám gazdaságtörténeti szempontból annál fontosabb numizmatikai anyag gyűjtésében, közzétételében és feldolgozásában jeleskedik, mint a bárcák és zsetonok. Számos, e tárgyú írása közül az 1996-ban önálló kötetként *Magyar robotbárcák, uradalmi pénzek és gazdasági napszámok* címmel megjelent munkáját kell megemlíteni.

Természetesen hosszan lehetne sorolni azok nevét, akik régebben vagy ma is rendszeresen publikálnak a Numizmatikai Közlöny vagy az Az Érem című numizmatikai szaklapok és más folyóiratok hasábjain. Az itt említettek munkássága azonban szorosan kapcsolódott a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött anyaghoz, annak alapján készültek vagy annak valamely részét közölték. Munkásságuk nélkülözhetetlen a múzeum pénzgyűjteményei, illetve a hazai pénztörténet feldolgozásához. Végezetül néhai tudós kollégámat, a bajai Türr István Múzeum egykori igazgatóját és a Magyar Numiz-

matikai Társulat alelnökét, Kóhegyi Mihályt idézném: „Nincs két összetartozóbb karaja a tudomány sokszor keserű, de mindig sovány kenyerének, mint a gyűjtés és a szakszerű fel-dolgozás. Elbicegnek ugyan egymás nélkül, de járnak csak együtt tudnak.”

Jegyzetek

¹ Kovács László: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit./FontesArcheologiciHungariae/Budapest, 1989. Ugyancsak ő dolgozta fel a „huszti” dirhemkincset, ahol azonban a numizmatikai munkát egy orosz kutató, Aleksey Fomin végezte. Formin, Aleksey–Kovács, László: The tenth century Máramaros county „Huszt”) dirham hoard. Budapest, 1987. A régész Bálint Csanád számos tanulmányában foglalkozott az iszlám pénzeknek a gazdasági életben, a nemzetközi kereskedelemben játszott szerepével nemzetközi viszonylatban, de magukkal az érmeikkel numizmatikai szempontból természetesen ősem, nem lévén szakértő iszlám numizmatikus.

² Korábbi időszakról ilyen összefüggésben azért nem érdemes beszélni, mert igazából nehéz lenne megállapítani, hogy ki tekinthető hivatásosnak. Ilyen különbség tételnek akkoriban még nem volt jelentősége.

³ A gyűjteményt a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára őrzi örökös letétként.

⁴ Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei. Budapest, 1910.

⁵ Sonnevend György: Adatok az I. Valentinianus korabeli sisciai kisbronzok kronológiájához. NK 54-55 (1955-1956) 7-13.

⁶ Lányi, Vera: The coinage of Valentinian I. in Siscia. ActaArchHung 21 (1969) 33-46.

⁷ Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn sorozat kötetei 1990, 1993, 1999-ben jelentek meg,

és a Fejér, Győr-Moson-Sopron, valamint a Komárom-Esztergom megyei érmeleleteket teszik közzé.

⁸ NK 76-77 (1977-1978) 27-47.

⁹ Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae. I.: Az Árpád-házi királyok kora. Budapest, 1898.; II.: Vegyesházi királyok kora. Budapest, 1907.

¹⁰ Huszár, Lajos: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest-München, 1979.

¹¹ Pohl, Artúr: Münnzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300-1540. Budapest-Graz, 1982. Uő.: Ungarische Goldgulden des Mittelalters 1325-1540. Graz, 1974.

¹² Lakos János: II. Ulászló pénzverése. NK 58-59 (1959-1960) 23-32.

¹³ Csak néhány közülük: Jeszenszky Géza: A richárdpusztai érmelelet és a C.N.H. 59. szám szigilái. NK 28-29 (1929-1930) 45-55; uő. Szent László korabeli magyar érmelelet és tanulmányai. NK 38-39 (1939-1940) 26-38; uő. Az első magyar rézpénzek. NK 34-35 (1935-1936) 35-47.

¹⁴ Az elmúlt évtized fejleménye, hogy dr. Pallos Lajos személyében az Éremtár szakavatott kutatóval rendelkezik az újkori numizmatikai anyagok, elsősorban a papírpénz és értékpapír kutatás területén.

¹⁵ Nagy Ádám: Magyarország fém- és papírpénzei 1892-1925. Szeged, 1983; uő.: Magyarország fém- és papírpénzei. A pengő pénzrendszer 1926-1946. Kecskemét, 1986; uő.: Magyarország fém- és papírpénzei. A forint pénzrendszer 1946-1986. Kecskemét, 1986.

¹⁶ Ambrus Béla: Magyarország papírszükségpénzei 1723-tól 1914-ig. Budapest, 1977; uő. Magyarország papírszükségpénzei 1914-től 1919. VIII. 1-ig. 1-2. kötet. Budapest, 1986.

The Medal Cabinet and the Private Collectors

The Medal Cabinet is the oldest collection of the Hungarian National Museum, since the founder count

Ferenc Széchényi, along with the library, donated his collection of medals to the nation. During the following 200 years the collection consisting of 2675 pieces became the second largest in Central Europe with about 340 thousand registered medals. The enrichment of the collection is connected to the enthusiasm and work of several private collectors, many of whom did not only donate their collection to the museum but took part in the cataloguing and publishing work as well. The importance of these collectors was recognised as early as the turn of the 19th-20th centuries and the experts of the Medal Cabinet worked together in close co-operation with them in the Numismatic Society (founded in 1901), too. Many highly qualified researchers worked in the Society, completing publications of great significance and although making a list of these scholars is not the task of the current article, several names have to be mentioned. Count Miklós Dessewffy was the first to collect Celtic medals in the Carpathian Basin systematically; György Sonnevend, Ferenc Martin, Miklós Bakos and Ferenc Óvári were all outstanding at the collecting and identifying medals and coins of the Roman Age.

The cataloguing of the heritage of Hungarian minting is connected to the work of curators László Réthy and Lajos Huszár, but private collector Ödön Unger's book (Hungarian Medal Identification Handbook) is one of the most important publications of Hungarian numismatics. The book entitled "The Inscriptions and crests of Hungarian Coins" by Ferenc Soós is another important work, just like the publication "Corpus notarum pecuniarum Hungariae" by dr. Mihály Kupa. Though the list of researchers is far from complete, still the above mentioned collectors' oeuvre is highly significant in the history of Hungarian numismatics.

A Nemzeti Múzeum szerepe a közéletben Történelmi visszatekintés

Striczki Teréz

A Magyar Nemzeti Múzeum kulturális intézményként betöltött szerepe valószínűleg mindig előttünk elcsúszhatatlan. Kevésbé jut azonban eszünkbe a múzeumot a közélet oldaláról szemlélni. Pedig az épület és a kert számos olyan társadalmi esemény színhelye volt, amely a szorosán vett múzeumi funkcióval nem hozható összefüggésbe, ugyanakkor meghatározó történelmi vagy kultúrtörténelmi mozzanatként értelmezhető. Az alábbiakban ezek egynémelyikét szeretném emlékeztetünkbe idézni.

Magában az alapításban a polgárosodó nemzet műveltségalkotó akarata és nemzeti öntudata találkozott. Széchényi Ferenc felajánlását, amely akár a többek közt Bessenyei György, Kazinczy Ferenc neve által fémjelzett, XVIII. század végén megindult művelődési mozgalom kiteljesedéseként is értelmezhető, a társadalom minden rétege kitörő lelkesedéssel fogadta. A „múzeumot a nemzet kívánja felkarolni” – mondta ki már az 1832-36-os országgyűlés 36. tc.-e. A nemzet minden rendű és rangú tagja felsorakozott fejlesztésére. Széchényi főrangú társai mellett egyházi személyiségek, a közne-

messég és a polgárság ajándékai, felajánlásai, illetve anyagi vállalásai gyarapították a gyűjteményeket, segítették elő az építkezéseket és tették lehetővé a belső terek berendezését.

Anyilvánosnemzeti gyűjteménylétrehozására irányuló törekvéssel párhuzamosan megfogalmazódott az állandó múzeumi épület létesítésének gondolata is. A megvalósítást célzó kezdeményezés azonban csak jócskán a gyűjteményalapítást követően, 1837-ban válhatott valósággá, csak ekkor vehette kezdetét az építkezés. A végül eredményre vitt törekvés egy grandiózus díszítésű épületben realizálódott, mely hivatott volt hirdetni a magyar kultúra nagyságát és benne a múltat a jövővel összefogó nemzeti érzést, miközben hangsúlyozta a magyar művelődés önálló, független létét a birodalmi szemléletű abszolutista Béccsel szemben.

Mind az épület befejezése, mind pedig a bebútorozás nagyobb részt társadalmi összefogásból valósult meg. Az ötletet Bohusné Szőgyén Antónia elnökletével lelkes honleányok bizottsága karolta fel. Az általuk szervezett akció keretében befolyt összegből megtörtént a díszterem és a rotunda viaszosvászon padlózatának táblás parkettával való kicserélése, valamint a

reneszánsz ízlésű, gondos faragású Széchényi terem kiképzése.

A múzeum ekkor még mindig „a nemzet cifra koldusa” nem éppen megdöbbentő megnevezést kapta egy hírlapíró tollából. A „küldvár terét homokbuckák, dudva, kóró és vadnövények undokították” – írta Mátray Gábor, a múzeum akkori titkára. A helyzet orvoslására társadalmi kezdeményezéssel ún. *kertalapot* hoztak létre. Kezelésére 1852-ben fővárosi hazafiakból külön bizottmány jött létre, amely egészen 1859-ig működött. Az alap bevételei részben kulturális rendezvények jövedelméből, részben pedig konkrét anyagi hozzájárulásokból származtak.

Kétévi kérelmezés után a múzeum igazgatója 1851. december 23-án kapott engedélyt a helytartótanácstól ún. „zenedélyek” tartására. A Díszteremben megrendezett hangversenysorozatra váltott jegyek árából befolyt összegek egy része a kertalap javára lett jóváírva, miközben a koncertek Pest városának fontos társadalmi eseményei voltak. A rendezvényeken hivatásos művészek és műkedvelők egyaránt szerepeltek. Ezen „zenedélyek” keretében tartotta első koncertjét az akkor létesült Filharmóniai Társaság Erkel Ferenc vezényletével. Erkel a későbbiek

Görgey Artúr ravatala a Nemzeti Múzeumban
1916. június 25-én
Catafalque of Artur Görgey in the National Museum
on 25 June 1916

Holló Lajos március 15-i beszéde 1906-ban
The speech by Lajos Holló on 15 March 1906

Müllner János és Jelfy Gyula felvételei, MNM Történeti Fényképtár – Photograph by János Müllner
and Gyula Jelfy, HNM Historical Photo Collection

során is több hangverseny megrendezésében közreműködött, többek közt 1862-ben Berlioz Rákóczi indulóját vitte közönség elé. A koncertsorozat fényét emelte továbbá, hogy 1858. április 11-én maga Liszt vezényelte „Esztergomi Misé”-jének bemutatóját.

A hangversenyekből származó bevétel azonban még nem tette lehetővé a munkálatok megindulását, ezért az akkori múzeumigazgató, Kubinyi Ágoston saját felelősségére magánleveleken keresztül adakozási akciót indított. A Vasárnapi Újság a vállalkozás mellé állt és hasábjain azzal buzdította felajánlásokra a társadalom egészét, hogy a „kert nem csak a pestiek kényelmére, hanem az egész nemzet kényelmére” készül. Az első adomány (100 Ft) Egressy Sámuelről érkezett, aki a pénzösszeg mellé ezer facsemetét is felajánlott. Az akciót támogatta Pest város tanács és a pesti kereskedők testülete, de aláírási ívet nyújtott be többek közt a Debreceni Casino is, miközben a jászkunok testületileg gyűjtöttek. A konkrét kertrendezés az első fa – a Bródy Sándor és mai a Múzeum kert. sarkán – 1855. november 25-i ünnepélyes ültetésével vette kezdetét. A telepítés 1857 tavaszára már nagyjából be is fejeződött, az elkövetkezendő időszakban csak a hiányokat kellett pótolni és a park kultúráját biztosítani.

A közönség és a művészek felajánlásával hamarosan romantikus történeti hangulatot árasztó szobrok kerültek az immár sétányokkal szabdaltnak, padokkal ellátott területre. Elsőként

Somogy megye ajándéka, Vay Miklós Berzsenyi Dánielt ábrázoló mellszobra került a múzeumkertbe, melyet 1860. május 19-én, felve az önkényuralom megtorlásától még a nyilvánosság kizárásával hajnalban, titokban állították fel. Ezt Vay újabb alkotása, Kazinczy Ferenc szobra követte. Később itt kapott helyet Kisfaludy Károly drámaíró, költő (Ferenczy István) és Kisfaludy Sándor költő (Petrovics Dóme) szobra is. 1893-ban leplezték le a körút felé néző oldalon Stróbl Alajos alkotását, Arany János monumentális ülőszobrát. 1900. március 15-én került a lépcső jobb oldali mellvédfalára Petőfi Sándor emléktáblája. 1902-ben, a múzeum alapításának centenáriuma alkalmából pedig Istók János alkotását, Széchenyi Ferenc egész alakos szobrát avatták fel a Sándor utcai oldalon.

A múzeumépület közvetlen környezetének rendbetételét célzó megmozdulások további eredményeként 1862-re elkészült a területet körülvevő fapalánkokat felváltó vasrácsos kerítés is. A kert így 1879-re gyakorlatilag elnyerte végleges alakját, és rövid idő alatt a főváros közönségének kedvelt sétáló- és pihenőhelye lett.

Természetesen történelmünk jelentősebb for-

dulópontjain zajló események többsége sem került el a Nemzeti Múzeumot. 1848-ban akarva-akaratlanul a történések középpontjába került a múzeum, március 15-ét követően a Béccsel szembeni népakarat szimbólumává lett. Az épület előtti ún. „küludvaron” folytak a tömegmegmozdulások. Itt fogadta a pesti ifjúság a bécsi egyetem küldöttségét, akik Mátyás király testőrségének pajzsát hozták a ajándékba a nemzetnek. A Díszteremben ülésezett a Nemzetgyűlés felsőháza, miközben az udvaron az újoncok kiképzése, majd frontra irányítása folyt. 1849 májusában, Budavár ostroma idején a Pestet folyamatosan ágyúzó Hentzi tábornok is tartotta olyan fontosnak az intézményt, hogy május 23-án „megtisztelje” egy lövedékkel. (Ez azonban szerencsére a homlokzat előtt robbant fel és csak az ablakokban tett kárt.) Buda sikeres bevételét követően ugyancsak a múzeum adott otthon az ünneplőknek. 1849. május 27-én a

pesti polgárság az első emeleti rotundában látta vendégül egy 340 személyes lakomán a győzdelmes honvédség tisztikarát. Az intézményt érintő „hadtörténeti események” között meg kell említeni, hogy 1849. július 11-én a múzeum kertjében búcsúztatták az utolsó, Arad felé induló népfelkelő csapatokat.

1848/49-től kezdődően a Nemzeti Múzeum épülete a magyarság számára többé már nem csupán a legfontosabb nemzeti gyűjtemény befogadóhelye, hanem az emberi és nemzeti szabadság, a társadalmi haladás jelképévé is vált. 1859-ben a Díszteremben ünnepelték Kazinczy Ferenc születésének századik évfordulóját. A rendezvény messze meghaladta az irodalomtörténeti megemlékezés kereteit. Az abszolutizmus elleni tiltakozás egyik impozáns megnyilvánulásává fokozódott. A Díszterem volt otthona annak az 1861-ben lezajlott képviselőházi ülésnek is, mely elutasította a bécsi udvar hazánk számára hátrányos kiegyezési kísérletét. A múzeumkertben találtak helyet később a XX. század eleji társadalmi gyűlések, március 15-ei ünnepségek is, de ide hívta egybe a tömegeket Justh Gyula is az 1912-es választás-

tójogi küzdelmek során. A kiegyezést követően 1902-ig, azaz az Országház elkészültéig az országgyűlés főrendiháza szintén a múzeumban ült össze. 1956 októberének forradalmi hangulatában az elsők között követelték az emberek, hogy szabadságuk szimbólumáról, az épület tetejéről távolítsák el a vörös csillagot.

A Nemzeti Múzeum egykori közéleti szerepét harmadikként meghatározó tényező a fentieknél sokkal prózaibb: a kulturális és tudományos rendezvényeket érintő kezdeti helyhiány. Miközben a magyar művelődés már virágzott, még nem tudott helyet biztosítani magának. Így talált befogadásra a múzeumépületben a Kossuth Lajos védnökségével, 1846. augusztus 11-én megnyitott harmadik Országos Iparműkiállítás, mely 516 kiállítójával a polgárosodó és industrializálódó országot mutatta be. Eleinte itt tartotta közgyűléseit a Magyar Tudományos Akadémia és itt ülésezett a Kisfaludy Társaság is.

Gyakran volt a múzeum megrendítő események színtere is. Sokaktól itt vehetett végső búcsút az ország népe. 1847 júniusában a múzeum nagy patrónusa, József nádor volt az első, kinek gyászünnepélyét az épületben rendezték. A Diszteremben tartották később Széchenyi István gróf gyászszertartását. Az aula szolgált ravatalául többek között gr. Teleki Lászlónak, Kossuth Lajos-

nak, Görgey Artúrnak, Jókai Mórnak, Ady Endrének, Klebelsberg Kunonak. De innen indult végső útjára 1928-ban az utolsó '48-as honvéd is.

Napjainkra megváltozott a Magyar Nemzeti Múzeum közéletben betöltött szerepe. Egyrészt a múzeum épületének és környékének szépítése, illetve az intézmény gyűjteményeinek fejlesztése már nem vált ki az elmúlt századokban tapasztaltakhoz hasonló társadalmi összefogást. Másrészt kétszáz éves történelmében sok esetben a társadalom akaratából önmagán túlmutató eszmeiséggel felruházott múzeum mára fokozatosan elvesztette a társadalmi megmozdulásokhoz kapcsolódó esetleges politikai felhangját. Csupán egyetlen, ugyanakkor tőle elvitathatatlan hajdani politikai történelmi esemény, a minden évben a múzeumkertben megrendezésre kerülő március 15-ei – pártérdekkel fölött álló – ünnepi megemlékezés.

Ma már a művelődés minden ága megtalálhatja a számára kívánatos méretű, felszereltségű, sajátosságainak mindinkább megfelelő befogadó tereket. Ily módon a múzeum visszatartható a már Széchenyi Ferenc által megfogalmazott és legutóbb 1999-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által a kor követelményeire igazított Alapító Okiratban lefektetett gyűjteményi és művelődési feladataihoz.

The Role of the Hungarian National Museum in Public Life. A Historical Retrospective

The main function of the National Museum has been to collect, store and present the most important values and remains of history as well as to participate in different research projects. Its role in public life has not been so obvious, although several events of political, social or cultural importance have taken place in and around the museum. When the museum was founded, the whole society took part in its realisation. From the very beginning a large number of visitors have come to the museum although the gardens were only ready by the 1870s, from that time on housing a series of concerts, demonstrations, political and social gatherings. During the revolution in 1848 the museum became the symbol of Hungarian self-determination, freedom and progress. The 15th March, the day when the revolution is commemorated, has been celebrated in the museum gardens for a long time. The museum building hosted the Parliament for several decades, and partly owing to the lack of suitable locations, several other important social events took place in the museum. Some of the most famous Hungarians were lying in state in the museum where their funeral services were held as well. Since the beginnings the role of the museum in public life has changed: it is not a political symbol any more and its development does not invite the whole society to offer their help so eagerly as before. Nowadays the museum continues to be what it was meant for: it is a public collection of national values and a cultural institution.

Harangjaim

Patay Pál

A harangok iránti szerelmem 1951-re nyúlik vissza. Balassagyarmaton voltam muzeológus. Tavasz felé járt az idő, amikor Nógrádszakálról jelentették a Palóc Múzeumnak, hogy kútásás közben valami nagy csontot találtak. Reggel vonaton kiutaztam Szakalba (ahogy a helyiek mondják). Egy mamutfog volt, amely három méter mélységben feküdt az Ipoly hordalékretégében. Nem volt tehát jelentősége. Amikor a kútásók megtudták, hogy régész vagyok, régiségeket kutatok, az egyik megszólalt palócosan: „Hót, ha valami igen régít akar lótni, mennyen fel a toronyba!”

Balassagyarmatra vissza csak este volt vonatom, így, hogy elüsssem az időt, délben felsétáltam a falu szélén egy dombon álló templomhoz, bevártam az öreg harangozót és vele együtt felmáztam a toronyba. Elhűlve olvastam el a harang oldalán lévő évszámot: 1523! Három évvel Mohács előtt öntötték. Látva meglepetésemet és meghatottságomat, amivel e történelmi műtárgyat szemléltem, az öreg is elismerőleg

nyilatkozott annak kora felől, majd sokatmondóan hozzátette: – „Az Ipoly hozta!”

Legközelebbi pesti utam során siettem felkeresni a Nemzeti Múzeumban Mihalik Sándor főigazgató-helyettes, hogy megérdeklődjem, ki foglalkozik a magyarországi harangöntés történetének kutatásával, kinek adhatnám át ezt a szerintem értékes adatot. „Harangokkal? Nem foglalkozik azokkal senki – volt Mihalik válasza – Tudod, nem jó azokkal foglalkozni, azok templomtornyokban vannak.”

Hiába, 1951-et írtunk. De ha senki sem kutatja a kézműipar ezen ágának történetét – úgy gondoltam – miért ne foglalkozzak vele én. A kádertalponom úgy sem szorított vagy osztott, hogy felmászom-e a templomtornyokba, vagy sem.

Minthogy gyakran kellett a nógrádi falvakba kiszállnom, most már tudatosan kerestem fel a tornyokat. Találtam is hamarosan Pilinyben egy harangot, amelynek minuszolás betűkből álló OREX GLORIE VENI CVM PACE (Óh, dicsőség király jöjj el békével) felirata azonos volt a nógrádszakálival. Majd egy másikat Szügyben, amelyet 1920-ban egy felhőszakadás mosott ki a földből. (Azóta tudom, hogy mindhárom

ugyanannak az anonim mesternek a munkája.)

Nem bántam meg, hogy ráálltam erre a stúdiumra. Bár autodidakta voltam – hiszem Rómer Flóris 1960-as években írt néhány cikkén és Kovács Mihály jászszági plébános 1919-ben megjelent *A harang* című könyvében kívül alig volt magyar szakirodalom – úgy vélem hasznosan műveltem ötven éven át ezt a szakmát, és nem egy harangot, hazai viszonylatban értékes ipar- és kultúrtörténeti műtárgyat mentettem meg a teljes pusztulástól.

1953-ban megjelent a *Nógrád megye műemlékei* című topográfiai munka. Egyszer a magyar műemlékvédelem egyik vezéralakjával, Dercsényi Dezsővel beszélgetve megemlégettem, hogy igen hiányosak abban a harangok adatai; magam már többet ismerek, nem is egy műtárgyértékűt. Megkérdezte, nem tudnám a hiányosságokat pótolni, felkutatva a megye teljes harangállományát, és ha igen, milyen költséggel járna az? Gyors fejszámolást végezve száz forintba becsültem azt, ami az útiköltségre volt szükséges. (Ez akkor sem számított nagy összegnek; a fizetésem havi 1800 Ft volt.) Ebből azután kerékpáron, vonaton, autóbusszon,

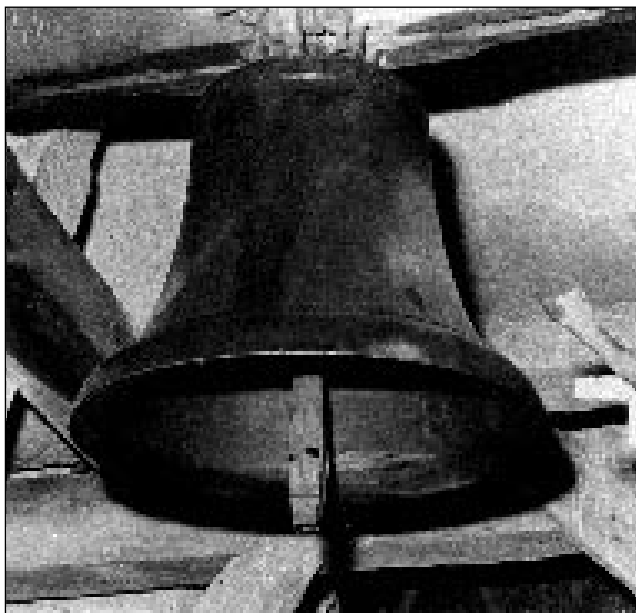
egy barátom motorkerékpárjának hátsó ülésén, de időnként gyalog is bejártam, kettő kivételével – Ipolytarnóc és Ósagárd, ahonnan kollégáim szolgáltattak hiteles adatokat – a megye 137 helységét, feljegyezve a meglévő harangokat, de kutatva a plébániák, parókiák irattárában – már ha volt ilyen – korábbi, az idők folyamán – pl. háborús rekvirálások következtében – elpusztultak adatai után is. Sőt e célból felkerestem a területileg illetékes váci és esztergomi katolikus egyházmegyei, valamint a budapesti evangélikus központi levéltárakat is. Az ezekben őrzött Canonica Visitatiók jegyzőkönyvei értékes adatokat szolgáltattak a XVIII. és XIX. századot illetően. Különösen az Evangélikus Központi Levéltárban találtam idevonatkozó dokumentumokat, úgyhogy nem egy evangélikus templomnak a türelmi rendelet (1781) óta létezett minden harangjáról tudomást szereztem. Össze is állítottam Nógrád megye harangjairól egy tanulmányt, amit Dercsényi Dezső megjelentetett a Művészettörténeti Értesítő 1958. évi kötetében.

1957-ben felkerülve Budapestre, múzeumi beosztásomból kifolyólag gyakran kellett az ország különböző vidékeire utaznom. Így adatgyűjtésem már nem korlátozódott egyetlen megyére. Sőt Dercsényi Dezső jóvoltából az Országos Műemléki Felügyelőség megbízott, hogy a szerkesztendő Komárom megyei műemléki topográfia számára gyűjtsem fel a megye mai és egykori harangjainak adatait. Nemzeti Múzeumbeli főnökömnek, Korek Józsefnek nem volt ellene kifogása, így 1958 nyarán és őszén vonaton, autóbusszon, de legtöbbször kerékpáromon faluról-falura bejártam a megye mind a 76 helységét, Aka község kivételével, amit – nem lévén köves útja – egy esős, sáros őszi napon csak gyalog tudtam elérni. (A topográfia azóta sem jelent meg.)

Adatbankom így szépen gyarapodott. Nem volt azonban nehéz belátnom, hogy mindez kevés ahhoz, hogy az ország jelenlegi és egykori harangállományáról általános képet kaphassak. Azt is tapasztaltam, hogy az egyházaknak, illetve lelkészeknek – még ha helyvel-közzel van is leltárunk – igen gyakran fogalmuk sincs milyen és milyen történelmi értékű harangjaik vannak. Még nógrádi működésem során, a Palóc Múzeum által kibocsátott kérdőívek segítségével kíséreltem meg az adatgyűjtést. A herencsényi plébános küldött is választ, három harangot sorolva fel. Eszerint az egyiket Eperjesen öntötték volna még a XVII. században. (Volt is akkor ott harangöntőműhely.) Azonnal felkaptam a kerékpáromra a harangot megnézni. Tényleg volt harang, de a legidősebb is csak 1883-ban készült!

Ennek ellenére úgy gondoltam, hogy továbbra is kérdőívek útján érhetek el valamilyen eredményt, de azokat immáron hivatalosan egyházi úton kellene szétküldeni. A Református Egyháznál nem is kellett ezt kérnem, mert Esze

Tamás, mint az Egyház műemléki felügyelője még 1958-ban – összeírandó az egyházközségek mőtárgyait – kibocsátott egy kérdőívet. Ennek 50 kérdése közül három a harangokra vonatkozott. A visszaérkezett kérdőívekből az adatokat a Zsinati Levéltárban kijegyzetelhettem.

1490-ben öntött harang, Gagybátor – Bell cast in 1490. Gagybátor

Fotó – Photo: Veres András

1959-ben, megkeresésem után a két Evangélikus Egyházkerület püspöke is készséggel tett eleget kérésemnek. A válaszok mindenünnen befutottak, sőt az Északi Kerület püspöke három késedelmeskedő lelkész fegyelmiel is megírt.

A Hajdúdorogi Görög Katolikus Egyházmegyében 1965-ben ugyancsak megtörtént kérésre a harangállomány ilyen módon való felmérése.

A Katolikus Püspöki Kar csak 1982-ben bocsátotta ki az általam megfogalmazott kérdőívet. Ennek keresztülvitelében nagy segítségemre volt Farkas Attila, az Országos Katolikus Gyűjtéményi Központ titkára. (A Szombathelyi Egyházmegyében ez csak 1984-ben történt meg; akkor is Hencz József nemeskoltai plébános, műemléki előadó közbenjárásával.) Sajnos több plébániáról nem futott be jelentés (pl. a Pécsi és Szombathelyi Egyházmegye plébániáinak mintegy harmadáról.) Ennek oka bizonyára a lelkészhiány, ugyanis sokfelé két-három plébániát a leányegyházaival együtt egyetlen pap lát el. Ugyanakkor igen sok az idős, akiktől nem lehet megkérni, hogy a toronyba felmásszanak. A harangokat sem könnyű mindig megközelíteni, például Szákon 1958-ban létra híján a plébános összekulcsolt tenyerébe, majd vállára lépve tudtam csak feljebb jutni.

Az Ortodox Szerb Egyházat nem sikerült az adatgyűjtésre rávennem.

Megfigyelhető volt, hogy a kérdőíveket igen eltérően fogadták. Volt, aki a legnagyobb precí-

zitással adta meg az adatokat, szinte többet is, mint amit kértem. Más csak röviden válaszolt. A balatoncsicsói plébános, aki alá öt község tartozott, azt jelentette, hogy mindegyik templomában van egy „rég” harang. Ez bizony relatív fogalom. „Rég” lehet ötszáz éves, de lehet csak ötven éves is. Mivel az 1711 előtt öntöttek

ról magam is meg akartam győződni, siettem Csicsóra és a szomszédos falvakba. Mondanom sem kell, hogy egyedül Csicsón találtam egy 1754-ben öntöttet, a többi templomban a legöregebb is csak 1920-ból való volt.

Némelyeknek gyanús volt ez az összeírás. Egy Somogy megyei plébános rá is írt valami ilyesmit a kérdőívre: „Kétszer már összeírták a harangokat és mindig rekvirálás lett belőle.” Egy másik viszont lelkesedéssel közölte, hogy így legalább megtekintette leányegyházai harangjait is.

Közben őskoros régészeti kutatásaim miatt sokfelé megfordultam az országban, főként annak északi részén. Ha volt időm a falvakban felkerestem a plébániákat, parókiákat. Két késsel álltam elő: hadd mehessek fel a toronyba, és nézhessem át

a Canonica Visitatiók jegyzőkönyveit, a Historia Domust (ha egyáltalán volt ilyen), vagy más, az egyházközség történetére vonatkozó irattári feljegyzéseket (ilyenek még kevésbé voltak találhatóak). Adatbankom így még tovább bővült. Egyre jobban ismertté vált előttem a magyarországi harangöntés története. Elérkezettnek láttam az időt, hogy erről a nagyközönségnek is beszámoljak. Így született meg az *Évszázados harangok* című tanulmányom, amit a múzeum 1963-ban rotaprint nyomású füzetben meg is jelentetett.

Nem feledkeztem meg a levéltári kutatásokról sem. Még Komárom megyei falujárásom idején átnéztem az Esztergomi és Győri Egyházmegye levéltárainak témámra vonatkozó anyagát. Igen bő adathalmazt találtam az Evangélikus Egyház budapesti Központi Levéltárában; levéltári kutatásaim eredményeit a trianoni békediktátum következtében Ausztriához csatolt egyházak harangjait illetőleg pedig a Burgenländische Heimatblätter című folyóirat 1968. évi 28. kötetében ismerttettem. Az 1960-as évek derekán, Sáropatakon nyaralva, reggelenként – amíg családom még aludt – elmentem a Kollégium levéltárába, ahol ugyancsak gazdag anyagra találtam. Az évek során azonban kutattam a Református Egyház debreceni, budapesti, pápai, valamint részlegesen a katolikus veszprémi, szombathelyi és pécsi egyházmegyei levéltárakban. Nem utolsó sorban sok, ma már nem létező harangról szereztem tudomást Rómer Flórisnak az Országos Műemléki Felügyelőségen őrzött jegyzőkönyveiből és dobozott irataiból. (Utóbbiak közül több doboz ma már nem található meg.)

Az adatgyűjtést abból a célból tettem, hogy fényt derítsek a magyarországi harangöntés történetére. Az újabb adatokkal kibővítettem az

Évszázados harangok című füzetemet, amely a Corvina Kiadó gondozásában *Régi harangok* címen 1978-ban látott napvilágot. Ennek német kiadását (*Alte Glocken in Ungarn*) többen németországi ismerőseik kezében is látták.

Természetesen a kérdőívek útján szerzett adatokat, ha azokat fel akartam használni, a tapasztalt pontatlanságok miatt a helyszínen ellenőriznem kellett. Különösen, amikor az 1980-as évek derekán elhatároztam, hogy összeállítom az 1711 előtt öntött harangok corpusát (*Corpus campanharum antiquarum Hungariae* címen jelent meg 1989-ben), vagy később, amikor a kelet-magyarországi kismesharang-öntők munkái után kutattam (*Hét-szilvafás kismesek, mint vándorló harangöntők*. Folia Historica 1994-95). Sok falut jártam be, de ezt csak a megyei múzeumigazgatók jóvoltából tudtam megtenni, akik (Győr-Sopron megye kivételével) készséggel bocsátottak gépkocsit rendelkezésemre. Sok segítséget nyújtott borsodi utaimon miskolci kollégám, Kárpáti László, aki számos, guanóval teli tornyot mászott meg velem együtt.

Érkezésemet mindig előre jeleztem. A legtöbb helyen szívesen fogadtak. Sokszor már a templomajtóban vártak. Gagybátorban Csomós József tiszteletesek mindjárt ebédre invitáltak, ahogy Fonyban a plébános is. Beregderőcon a görög katolikus templomból kijövő emberek külön felhívták figyelmemet, hogy van a faluban római katolikus harangláb is két haranggal (ezekről nem tudtam) és el nem engedtek volna, ha azokat meg nem nézem. Vajszlón a református pap nyitva hagyta a templom ajtaját, hogy távollétében is elvégezhessem munkámat. Velencén a katolikus plébános meg is mosatta a harangokat, mivel a galamboknak köszönhetően azokon már a feliratok domború betűit sem lehetet kislabizálni. Voltak azonban itt-ott hűvösebb fogadtatások is. Fehérgyarmaton Balog Tihamér református esperes odavetette nekem: – „Kinek kell ez az egész?” Igaz, amint megkapta a szatmári harangokról szóló, a Szabolcs Megyei Múzeum Évkönyvében megjelent tanulmányomat, sietett levélben közölni velem, hogy megváltoztatta véleményét. Királyegyházán a kanonok-plébános szóba sem állt velem – „Talán nem is tudja, de lehet, hogy egy maffiának dolgozik” – mondta, s azzal már sarkon is fordult.

Sátoraljaújhelyen a piarista atya megkávézott, majd személyesen végigvezetett középkori eredetű templomán, hosszasan ecsetelve a gótika és a barokk eszméje közötti különbséget. Ha késve is de végül mégiscsak megérkeztem a plébániatemplomhoz. A fiatal káplán – unokám lehetett volna – meg is mosta a fejemet, kioktatva: „Kilenc óra, az a cipőboltban is kilenc óra!”

Egy érdekesebb esetről részletesebben is beszámolok. Tudtam, hogy az 1830-as években a Somogy megyei Zselicszentpálon a földben találtak egy középkori, de évszámmal el nem látott harangot, amit a község földesura, Esterházy herceg, fraknoi várába vitetett, s ott a kápolna tornyában helyzetetett el. Szeret-

Egy Ferenc kiséjőci mester harangja,
1902. Felsőregmec
The bell by caster Ferenc Egyri, 1902. Felsőregmec

tem volna ezt megtekinteni, lefényképezi és a feliratról, a négy evangélista nevére pontos másolatot készíteni. Kapóra jött, hogy az Osztrák Régészeti Társaság 1984-ben Kismartonban rendezte évi vándorgyűlését, amelyre meghívtak engem is. Onnan egy kollégám gépkocsiján ötödmagammal kimentem Fraknóra a várat megnézni. Forgalmas turista-kirándulóhely, csak óránként csoportokban és meghatározott útvonalon vezetik a látogatókat; arról letérni nem szabad. Így a személyzet nem tehetett lehetővé, hogy a haranghoz felmenjek. Telefonáltam azonban Kismartonba, a hercegi jószágigazgatóságra engedélyért. Nyár dereka, nagy munkaidő volt; az illetékesek mind kint voltak a különböző birtokokon. Mit volt mit tennem... Kismartonba visszatérve két levelet írtam. Az egyiket németül a jószágigazgatónak (utólag rájöttem, magyarul is írhattam volna, mert egy Schuster nevű 56-os hazánkfia volt az.) Kértem, hogy mivel nem ismerem őfőméltósága lakhelyét (a herceg Svájcban élt), ezért szíveskedjék a mellékelt másik levele-

met, melyet Esterházy Pál herceg nevére címeztem, továbbítani neki. Leírtam ki vagyok, milyen kutatást végzek. Kértem, szíveskedjék elrendelni, hogy a harangról készítsenek fényképet a számomra, de úgy, hogy azokról a harang felirata lemásolható legyen.

Nem tudom, eljutott-e írásom a herceg kezéhez, mindenesetre több hónap múlva levél érkezett Kismartonból. Benne – mellélkelő sorok nélkül – hét pompás színes fénykép. A harangot még le is vették a harangszékről, hogy körfeliratát négy oldalról akadály nélkül lefényképezhessék!

Volt egy másik érdekes esetem is. Tudtam róla, hogy a beregi Barabás község református templomában van hazánk egyik legrégebb, még a középkorból származó harangja. 1966-ban meghallottam, hogy megrepedt. Javasoltam Fülep Ferenc főigazgatónak, szerezzük meg a Nemzeti Múzeum számára. Egyből megbízott, utazzak Barabásra és vegyem meg. Rövid úton meg is alkudtam a lelkésszel, aki azonban közölte, hogy az üzletet csak az Egyházkerület hozzájárulásával kötheti meg. Ezért visszatérőben megálltam Debrecenben és felkerestem Módis Lászlót, a Kollégium akkori igazgatóját, aki egyben a Tiszántúli Egyházkerület műemléki előadója is volt. Udvariasan, de debreceni kimért-séggel fogadott. Előadtam, mi járhatban vagyok. Hagyta, hogy beszéljek. Részletesen ecseteltem, hogy ilyen becses, ritka műtárgynak, ha már nem tudja betölteni rendeltetését, nem szabad egy átöntés következtében megse-

misülnie (az egyház ugyanis helyette új harangot óhajtott beszerezni). Ez a harang nemzeti kincs, legmegfelelőbb helye a Nemzeti Múzeumban van, ahol egyébként hiánypótló lenne. Ő hallgatott. Csak akkor válaszolt, amikor végleg kifogytam a szóból, akkor is debrecenies, lakonikus rövidséggel: „Azt pedig nem!” Hiába próbáltam meg mindent álláspontjának megváltoztatása érdekében, hajthatatlan volt: „Az a mienk (mármint a tiszántúli kálvinistáké), azt nem adjuk”. Utólag mégis eredményesnek minősítettem küldetésemet. Nem hagyta átönetni a harangot, megszerezte az Egyházkerület debreceni kollégiumában működő múzeum számára, ahol a kiállításnak ma is értékes darabja.

Egyre bővülő adatbankom révén immár áttekintést nyertem az ország harangállományáról. Megállapítottam, hogy harangtörténeti szempontból az északkeleti részek – Szatmár, Bereg, Szabolcs, Zemplén, Abaúj, Borsod – képezik a legértékesebb területet. Itt csak elvétve járt a török, nagyobb számban maradtak meg XVI-XVII. századi harangok, sőt középkoriak is. Amellett itt tevékenykedtek a XVIII-XIX. század kismes vándor harangöntői (e korszak a magyarországi harangöntés történetének külön-

Barabási harang a XV. század végéről. Tiszántúli Református Egyházkerület Múzeuma, Debrecen
Bell from Barabás, end of 15th century. Museum of Trans Tisza Church District, Debrecen

Fotók-Photos: Patay Pál

leges fejezete). De a református levéltárakban meglévő forrásokból áttekintést nyertem a XIX. század eleji harangállományról is. Magától kínálkozott tehát, hogy ezen a területen teljes helyszíni adatfelvételt kellene végezni.

Szatmárt és Berget be is tudtam járni. Előbbit 1991-96-ban, utóbbit 1995-97-ben. A nyíregyházi múzeum, közelebbről Németh Péter megyei igazgató bocsátott több alkalommal gépkocsit rendelkezésemre. Szatmár Szamos menti részének bejárását az tette számomra lehetővé, hogy egy Tyukodon lakó, egykori újoncom a munkácsi lovastüzéreknel, napokra vendégül látott és kerékpárról is gondoskodott.

Borsod-Abaúj-Zemplénben már az 1980-as években sokfelé megfordultam harangok megtekintése végett. Veres László megyei múzeumigazgató évek óta szorgalmazta is a harangok adatainak összeírását. Megbeszéltünk egy öt éves tervet, melynek végrehajtására volt is vállalkozó fiatal régész, Patay Róbert személyében (csak névrokonom). A templomok bejárását 2000 tavaszán a Bodrog mentén együtt kezdtük el. Ezt követően ő felkereste a Hegyközben és a Bodrogeközben azokat a falvakat is, amelyekben magam addig nem fordultam meg. A nagy reményekkel megindult munka azonban Patay Róbert Herman Ottó Múzeumból való távozása miatt abbamaradt.

Pécsent, az 1980-as években lebontották a

több, mint 150 éven át működő és 1931-ben megszünt harangöntőműhely épületét. Ennek padlásáról 300-nál több, a műhelyben egykor használt díszítmény- és betűöntőforma került elő, amiket – szerencsére a Janus Pannonius Múzeum Várostörténeti Osztályára szállítottak be. Itt B. Horváth Csilla történész muzeológus figyelme fordult az öntőműhely története felé. Felvéve velem a kapcsolatot, a megye teljes harangállományának felmérését határoztuk el, ami 1993 és 2000 között évenként két-két, háromnapos gépkocsi körút során meg is történt.

Említettem, hogy a harangok kutatását autodidakta módon kezdtem el. Az idők folyamán azonban ismeretségbe kerültem külföldi campanológusokkal, akik révén általános harangtani ismereteim nagymértékben kiszélesedtek. Az 1980-as évek közepén Nyugat-Németországban jártam. Fel akartam használni az alkalmat arra, hogy ismeretségbe kerüljek Gerd Rincker harangöntővel, akinek apja 1922 és 1927 között az Ecclesia Harangművek Rt. számára egy harangöntőműhelyt rendezett be Csepelen, amelyet maga vezetett. Szerettem volna egyet-mást megtudni az itteni működésről. Frankfurtból Jockenhövel professzor vitt ki a Sinn községbeli műhelybe. Rincker igen szívélyesen fogadott. Sok részletet ugyan nem tudott mondani apja magyarországi tevékenységéről, ismeretségünk számomra mégis igen hasznos volt. Létezik ugyanis egy „Beratungsausschuss für die deutsche Glockenwesen” (Tanácsadótestület a német harangállomány számára) nevű szervezet, amely időnként harangtani konferenciákat rendez. Ennek Rincker is tagja volt. Rajta keresztül 1986-ban meghívást kaptam egy konferenciájukra, azóta is többször voltam vendégük.

Kapcsolatba kerültem egy másik németországi campanológus szervezettel is. Ugyancsak Gerd Rincker létesített a középkori Greifenstein várban egy harangmúzeumot, amely köré idővel tudományos társulat is szerveződött „Verein des Deutschen Glockenmuseums auf Burg Greifenstein” néven; e testület évenkénti konferenciájának ugyancsak résztvevője lettem, sőt 1996-ban a szervezet tudományos tanácsába is beválasztottak.

A tornyok mászását 2000-ben részben egészségügyi okok, részben testi erőm korral járó gyengülése miatt befejeztem. Az ötven éven át végzett kutatások során 1256 templomtornyot, haranglábat másztam meg. Ezalatt az idő alatt számba vettem 19.868 meglévő és elpusztult harangot. Ebből 2704 Magyarország mai hatá-

rain kívüli területről való, 17.164 a határokon belülről. Utóbbiak közül 11.097 volt még meg az adatfelvételek időpontjában. (Ennek alapján az ország teljes állomány kb. 12.000-re becsülhető.) Magam 2869 harang adatát vettem fel személyesen. Ugyanakkor 427 bel- és külföldi (többnyire ausztriai) harangöntőt regisztráltam, akiknek harangja Magyarországon volt vagy van.

A tornyok bejárását abban a reményben fejeztem be, hogy lesz, aki folytatja ezt a stúdiumot, nem következik be annak művelésében — miként Rómer Flóris után — újabb 120 éves szünet. Hiszen az Öntődei Múzeum, mint szakterületébe tartozót felkarolta a harangtörténeti, illetve harangtani kutatást, adatbankomnak is otthont nyújtott. Kilátás van arra, hogy lesznek, akik vállalni fogják a galamb-, bagoly-, denevérjárta, pókhálós tornyok szüette létráin való mászást, akik tovább lapozzák a levéltárak poros papírlapjait és a begyűjtött adatokból értékes következtetéseket vonnak le ennek az egykor virágzó, különleges kézműiparnak a történetéről.

My Church Bells

The author took up studying church bells when he worked in Balassagyarmat as an archaeologist in 1951 and he found out that there was a church bell from 1523 in a church tower in the small village of Nógrádszakál. His interest towards church bells was aroused at that time so he started to look up any relevant literature and experts but his findings were scarce. First he began to survey and record all the available bells in Nógrád County. He asked for help from the archives of the different churches in Hungary as well as the regional authorities and finally he published a study on the church bells of Nógrád County in 1958. Later the author went on studying bells in other parts of Hungary looking for unknown relics from the past and he was able to establish a huge database of Hungarian church bells. Apart from studying written documentation and looking for the bells personally on the spot he sent out hundreds of questionnaires to the priests, vicars and other church staff although some of them were met with scepticism. In 1963 a booklet on the history on Hungarian bell-founding was published by him for the public which was re-edited, completed and re-published in 1978 under the title „Old Bells”, later translated into German. His research carried out under 50 years resulted in discovering almost 20,000 church bells in Hungary and the neighbouring regions. His studies and the large database are taken over by the Hungarian Foundry Museum as he is quite old and weak now and cannot carry on with his research.

Kiállítás

Kossuth Lajos és a Nemzeti Múzeum

Radnóti Klára

A Nemzeti Múzeum Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóján kiállítással tiszteleg a XIX. század legnagyobb hatású magyar politikusának emléke előtt. Ez alkalommal nem is próbáltuk végigkísérni a hosszú életutat, nem akartunk átfogó képet rajzolni Kossuth szertegázó tevékenységéről, sőt, még csak az összes ránk maradt, Kossuthhoz köthető ereklyét sem sorakoztattuk fel. Csupán azokat a mozzanatok idéztük fel, amelyek rávilágítanak arra, hogy Kossuth milyen szerepet szánt, milyen jelentőséget tulajdonított a Nemzeti Múzeumnak. Így kiállításunkban Kossuth Lajos és a Nemzeti Múzeum „találkozásait” vettük sorra. Célunk annak a bemutatása volt, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum mint a nemzeté válás, a polgári nemzettudat egyik szimbóluma sok szállal kötődött Kossuth Lajoshoz, aki már életében a polgárosodás, a modern Magyarország alapjainak megteremtőjeként a nemzeti haladás, a magyar szabadság és függetlenség jelképe lett.

A Nemzeti Múzeummal való találkozások köré szervezett mostani kiállítás a mindenki által ismert találkozási pontokat kívánta kibővíteni olyan mozzanatokkal, amelyek eddig még a szűkebb szakma számára is kevésbé voltak ismertek. A kiállítás így módon négy részre tagolódik: a reformkorban az újságíró és iparszervező Kossuth kapcsolatát villantja fel a vadonatúj múzeumpalotával, az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc időszakában arra hívja fel a figyelmet, hogy az elfoglalt államférfinak kiterjed a figyelme a nemzeti múlt emlékeinek, a politikai és hadiesemények rekvizitumainak méltó helyen való megőrzésére is. A szabadságharc leverése után emigrációba kényszerülő politikus természetesen elveszti egy időre kapcsolatát a múzeummal, de később az emlékeit rendező aggastyán újból a Múzeum felé fordul: könyvtárát a Múzeum veszi meg, majd saját maga és fiai akaratából a hagyaték jelentős része is az intézménybe került. Az utolsó rész a „szent öreg” budapesti temetését idézi fel a Múzeum szerepének kiemelásával.

A reformpolitikus Kossuth Lajos és a Múzeum mint nemzeti intézmény

Kossuth országos ismertséget hírlapírói tevékenységével szerzett, amellyel a reformerek eszméit népszerűsítette, s egyben elősegítette az egységes ellenzék kialakítását. Írásaiban az épülő múzeumot határtalan lelkesedéssel üdvözli: „...mint Israel népének a’ pusztai

dombokból kiemelkedő Sinai”, „díszé fővárosunknak”, s a legfontosabb: „első (...) azon alkotmányok közül, melyeket a magyar nemesség törvény ’s aránylagos kivetés útján állít a hazának”. A nemzet múzeumában Kossuth tehát többet lát, mint egyszerű közintézményt, a múzsák lakhelyét, a tudomány és művészetek tárházát. Számára már akkor, 1844-ben a múzeum a nemzeti haladást jelképezi, mintegy kijelöli a követendő fejlődési irányt. A pompás palota teremt „nemzeti ünnepélyekre” is alkalmasnak tartja, s biztos abban, hogy az épülő múzeumra a „szükséges költségek meg fognak adatni”. Bízik a nemzet nagyvelkűségében, de még inkább a nádor „csüggedhetetlen buzgalmában”, s az építész Pollack Mihályban, „*kiben az épület a nemzethez méltó felállításá szinte vérré vált eszmévé lón, ’s ki még szakmányához nem tartozó tárgyakban sem kímél semmi fáradtságot nemzeti intézetünk szépítésére.*”

Újságírói tevékenységén túl Kossuth meghatározó alakja, formálója volt a korszakot jellemző egyesületi mozgalmaknak. A polgári haladás érdekében a hazafiak egyletekbe tömörültek. Ezek között kiemelkedő szerepe volt a Kossuth által szorgalmazott Iparegyesületnek, amely 1841-ben jött létre, s a nemzeti ipar megteremtéséért, fejlesztéséért küzdött. A kor európai mintáit követve kívánta képezni a kézműveseket, a legcélravezetőbbnek pedig egy

olcsó folyóirat kiadását és iparkiállítások megrendezését vélte. Meg is jelent az Iparegyesület újságja, a Hetilap („Encyclopedicus tartalmú folyóirat különös tekintettel a közgazdászatra, műiparra és kereskedésre”), amiben Kossuth vállalta a közgazdasági vezércikkek írását, s 1842-ben, 1843-ban, majd a legnagyobb sikerrel 1846-ban Kossuth szervezésében valósultak meg az első pesti iparkiállítások.

Ezek között számunkra a harmadik a legfontosabb, lévén, hogy azt a Nemzeti Múzeumban rendezték meg. „Ó cs. kir. Főhercegsége, Országunk Nádora meg méltóztatván kegyelmesen engedni, hogy a’ legközelebbi iparműkiállítás a’ nemzeti muzeumban tartassék: hálánknak, mellyel Ó Fenségének a’ haza műipara iránt tartozunk, nyilvános kifejezése mellett, ezennel hivatalosan értesítjük az országban lévő minden gyárnokot, mesterembert, iparművest, mikint a harmadik iparműkiállítást 1846-ban a nemzeti muzeumban rendezendjük...” – jelent meg az Iparegyesület igazgató választmányának 1845. október 24-i döntéséről Csanády Ferenc jegyző felhívása a Hetilapban. Kossuth Lajosnak nagy szerepe volt abban, hogy a harmadik iparműkiállítást a Nemzeti Múzeum épületében rendezték meg. A Redout bérletéért – itt tartották az előző két kiállítást – ugyanis túl sokat kért a tulajdonos, így Kossuth új kiállítóhelyet keresett. Tárgyalni kezdett Kubinyi Ágostonnal,

Franz Weiss: Követválasztási kortesmenet a Nemzeti Múzeum előtt, 1847

Franz Weiss: Electioneer-march in front of the National Museum, 1847

Fotó – Photo: Dabasi András

a Múzeum igazgatójával, s együttesen kérték a nádor jóváhagyását.

A harmadik iparműkiállítás az egykorú sajtó szerint nagy sikert aratott. A Nemzeti Múzeum tizennégy termében berendezett tárlatot a nádor nyitotta meg 1846. augusztus 11-én. *„Az ünnepély egyszerű volt és csendes mint a polgár erény, lármátlan mint a jótékonyság, szerény, mint e honban a nemzeti jogok követelése; de szívemelő mint a haza előmenetele.”* Kossuth Lajos vezette körül a nádort, aki vagy három és fél órát töltött a kiállításban, s a jelenlévő kiállítókat megszólítására is méltatta.

Ezen a kiállításon immár 511 kiállító vonult fel termékeivel. A látogatók tárgyjegyzékkel a kezükben sétálhattak végig a termeken. A tárgyjegyzék és az egykorú újságcikkek alapján sikerült néhány 1846-ban kiállított tárgyat azonosítani, s kiállításunkon bemutatni. A kiállított tárgyakat díjazták – a díjbíráló bizottmány Kossuth Lajos elnökletével ülésezett, sőt, Kossuth még „vezérutasítást” is adott a bírák számára a szempontrendszeréről – eszerint hét féle kitüntetést lehetett odaítélni, nyolcadikként pedig „az is kitüntetett volt már, ha valamely kiállítatni szándéklott cikkely kiállítatni is megengedett”. Nagy arany emlékpénzt kapott Fischer Móricz herendi porcelángyára, Valero Antal pesti selyemgyára, kis arany emlékpénzt nyert Kimer József fegyverműves és herceg Bretzenheim Ferdinánd porcelángyára, hogy csak a kiállításunkon ma is látható műreemek közül válogassunk.

Az iparegyesületnek arra is volt gondja, hogy az induló vállalkozások, szegény sorsú mesterek anyagi terhein könnyítsen, mivel egy-egy kiállítandó műreemek elkészítése gyakorta „a kenyérkereső munka rovására” ment, áldozatokat követelt az iparosoktól. E célból sorsjátékot hirdettek, amelynek húzása november 29-én a Nemzeti Múzeumban volt, s előtte a nyereményeket (fődj egy „hölgyi alvószoba” 5117 pengőforint értékben!) is ott lehetett megtekinteni az érdeklődőknek.

A sikeres, nagy tömegeket megmozgató, „hazafiúi érzelmű keblét emelő egyszerű jelenet” létrehozásában, lebonyolításában a kortársak szerint is oroszlánrésze volt az iparszervező tevékenységet elindító Kossuth Lajosnak. „Éjnap munkásságával”, buzdító hangjával „örökzöld koszorút tűzött halántéki köré” – áradozik a Társalkodó című lap szerzője. Ennél többet tulajdonít neki a Vahot Imre által szerkesztett Pesti Divatlap kritikusa. Őt „a leendő magyar művészet fénycsarnokában,” azaz a Nemzeti Múzeumban megrendezett „epochalis kiállítás” meggyőzte arról, hogy a „valódiilag felvirágzott magyar iparnak szép, tartós jövője biztosítva van”, ez pedig végső soron Kossuth Lajos érdeme: *„ha pedig egy tiszta keblű, rendíthetetlen hűségű és lángeszű hazánkfíának éltető szelleme nem működik köztünk: akkor se pénz, se posztó, se véd- se iparegyelet! Tehát – és itt figyelmet kérek – in ultima analysi – éljen Kossuth Lajos!”*

Az 1848-1849-es államférfi múzeumpolitikája

Úgy gondolhatnánk – talán jogosan –, hogy a politikai és hadiesemények, a nemzet élet-halál harca mögött háttérbe szorultak a kultúra, a múzeumügy kérdései. Ha azonban valaki bele-néz a fennmaradt dokumentumokba, akkor azt tapasztalja, hogy Kossuth, aki a politikai események irányítója, aki minden országos jelentőségű ügynek részese, sokat foglalkozik a nemzeti múlt, a nemzeti értékek megmentésével is. Így a Nemzeti Múzeum, illetve annak hatalmas udvara azon túl, hogy toborzóhely, népgyűlések színhelye, a nemzetőrség gyakorlóhelye, 1848 júliusától a felsőház ülészháza, a forradalom évében nyitja meg gyűjteményeit a látogatók előtt. Kossuth mint pénzügyminiszter; a volt kamaraelnöki lakásból 78 festményt ad át a Nemzeti Múzeumnak. A Roth és Philippovich csapataitól zsákmányolt fekete-sárga zászlót Perczel Mór a képviselőházba küldi, ahonnan azt a Nemzeti Múzeumba viszik. 1848 októberében az Országos Honvédelmi Bizottmány azt írja Mészáros Lázár hadügyminiszternek, hogy a harcok során zsákmányul esett „fegyverek közül a különben nem használható csinosabb készülétek a ... múzeum fegyvergyűjteménye számára átengedtesse”, s a budai fegyvertárban levő régi zászlókat, mint „nemzeti ritkaságokat” szintén a Nemzeti Múzeumban kell elhelyezni. A Kossuth utasítására a Nemzeti Múzeumnak átadott zászlókat, fegyvereket a szabadságharc leverése után azonban sajnos vissza kellett szolgáltatni.

„A tudományt a harcok között sem szabad felejtenuk, sőt azt ápolni mindenkor kötelességünk...” kezdődik az Országos Honvédelmi Bizottmány 1848. november 30-án Kossuth által fogalmazott rendelete, amelyben Kossuth a sáncásás közben felbukkanó régiségek Nemzeti Múzeumba való beszoállítását írja elő. A kormány szinte folyamatosan foglalkozik a közgyűjtemény sorsával: 1848. december 18-i ülése az intézményt a közoktatási tárca fennhatósága alá rendeli.

A legjelentősebb – s máig a Nemzeti Múzeumban őrzött – leletek viszont nem sáncásás, hanem kútifúrás során kerültek elő Székesfehérvárról. December 5-én a püspöki palota kertje mellett lévő kút javításakor egy márványkoporsót találtak a munkások, benne egy koronás női csontvázal. Miután a város vezetői Árpádházi királyi sírt gyanítottak a leletben, a sírmellékleteket Érdy (Luczenbacher) Jánosnak, „a régiségek országos hírű szaktudományos bűvárának”, a Nemzeti Múzeum Régiségtára vezetőjének küldték el, s egyben a segítségét is kérték a másik sír szakszerű kibontásához. Érdy azonnal elutazott Székesfehérvárra azzal a megbízatással, hogy folytassa az ásást, s az értékes leleteket a Nemzeti Múzeum részére lefoglalja. 1848 decemberében Érdy János a máig egyetlen sértetlen középkori magyar királyi sírt, III. Béla és első felesége, Antiochiai Anna sírját tárta fel. A leletről rajzos dokumentáció készült

és tanulmány is jelent meg róla. A székesfehérvári királysír feltárása nagy tudományos szenzációt jelentett, maga Kossuth is megtekintette a Múzeumban december 22-én a leleteket.

Mint ahogy ez a rendeletekből, intézkedésekből kiderül, Kossuthnak mint a szabadságharc vezetőjének, az állami vezetésnek a hadiesemények közepette is fontos volt a nemzeti múlt értékeinek megőrzése. Arra törekedtek, hogy közgyűjteménybe, az ország szívébe kerüljenek a legjelentősebb leletek. A múzeum tehát nem csupán a forradalom és szabadságharc eseményeinek egyik fontos színtere, hanem a tudományos élet fellegvára is – s ezt minden eszközzel igyekeztek támogatni: Érdy Jánost például nyílt rendeletben hatalmazták fel a történelmi értékkel bíró tárgyak lefoglalására Buda ostroma után.

A Kossuth-életmű emlékeinek útja a Múzeumba

A forradalom és szabadságharc leverése után emigrációba vonuló Kossuth élénken politizált, terveket szőtt, sok szalon tartotta a kapcsolatot magyarországi híveivel. Ahogy telt az idő, az idős politikus olaszországi otthona zárándokhelyé kezdett válni. Magánzemélyek, városok, pártok küldöttségei keresték fel a betegeskedő aggastyánt, aki – mint ez tisztelőinek feltűnt – napi anyagi gondokkal küszködött. Ezen segített egy időre az 1879-ben az Athenaeum Részvénytársasággal kötött szerződése az *Irataim az emigrációból* című munkára. Az első három kötetért kapott pénz azonban – az olaszországi bankkrízis következtében is – elúszott, így megint megoldást kellett találni a bajokra. 1890 végén az Athenaeum vezérigazgatója felajánlotta, hogy a készülőben levő további kötetek fejében Kossuth élete végéig évi 6000 forintot kap. Párthívei is segíteni kívántak helyzetén: Eötvös Károly ezért felvetette, hogy vásárolják meg Kossuth könyvtárát és iratait. 1893 nyarán Kossuthal is ismertette tervét, aki elfogadta a javaslatot, miszerint könyvtára legyen a nemzeté.

1893. október 28-án Herman Ottónénak a Pesti Naplóhoz intézett szívhez szóló levele tömegmozgalmat indított el a könyvtár megvételére: *„Kossuth – meg akar válni remek könyvtáráról. Keresem a szíveket, amelyek e kincset a nemzetnek megszerezzék – ha már a nemzeti hála lerovásának más formája csakugyan nincsen.”* A felhívás nyomán gyorsan összegyűlt a szükséges összeg, s a „nagy Hon-talan”, (vagy ahogy Herman Ottóné is említi levelében) „a magyar nép Megváltója” 1893. december 23-án már alá is írta a könyvtárért neki járó vételár nyugtatványát, 1894. február 12-én pedig az „Eladási okirat”-ot.

Kossuth nem sokáig élvezhette az anyagi biztonságot. 1894. március elején ágyának dőlt és március 20-án meghalt. Hagyatékát fiai, Ferenc és Lajos Tódor kezelték, akik – atyjuk óhajának megfelelően – 1894. december 1-én aláírták a Nemzeti Múzeummal kötött adásvételi szerződést. Eszerint Kossuth Lajos irathagyatéka

(a tisztán magánjellegű levelezés kivételével), ásvány- és kagylógyűjteménye, valamint számos emléktárgy, amelyeknek együttes értéke a szerződés második pontja szerint 100 000 forint volt, amelyet az eladóknak öt év alatt öt részletben kellett megkapniuk az állampénztártól, a Nemzeti Múzeumé lett, azzal a kitételrel, hogy a kéziratok és levelek a Kossuth halálától számított 30 éven keresztül nem kutathatók és nem publikálhatók, azután a Nemzeti Múzeum ezekkel korlátlanul rendelkezik.

December 2-án Fejérpataky László könyvtári igazgató-őr már jelentette is Pulszky Ferencnek, a múzeum igazgatójának, hogy az adásvételi szerződésben felsorolt hagyatékot, valamint az örökösök által ajándékba adott emléktárgyakat átvette; a legértékesebbnek tartott Kossuth-iratanyagot tartalmazó három lezárt ládát ideiglenesen a Széchényi-teremben, „mint a könyvtár legbiztosabb helyiségében” helyezte el, a hagyaték, illetve az ajándék többi részét pedig a legkönnyebben hozzáférhető IV. könyvtárteremben tette le. Innen vették át aztán az illetékes osztályok, azaz a csiga- és ásványgyűjteményt a hozzátartozó üveges szekrényvel az Állattár; a botanikai gyűjteményt a Növénytani Osztály; a nemesfém és egyéb kegyeleti tárgyakat pedig a Régiségtár. Kiállításunkon látható az „Átadási illetőleg átvételi jegyzék”, s a jegyzékben felsorolt tárgyak egy része is.

A múzeum természetesen később is gyűjtötte a Kossuth Lajoshoz köthető ereklyéket. Már 1895-ben is gyarapította gyűjteményét az 1848-1849-es ereklyemúzeum anyagából (gróf Kreith Béla gyűjteménye) vásárolt tételekkel.

A Kossuth-temetés

A Turinból érkező halálhír az egész országot megrázta. A budapesti temetés méltó megrendezésére nagybizottság alakult Gerlóczy Károly

polgármester vezetésével. Ez a bizottság dolgozta ki a nagy halott hazahozatalának és a temetésének részleteit. Az egykorú újságokból értesülhetünk a bizottsági ülések vitáiról és döntéseiről. 1894. március 23-án délután 4 órakor vetették fel azt a kérdést, hogy hol legyen a ravatal. Két elképzelés alakult ki, két minden szempontból alkalmas helyszín kínálkozott: az Akadémia és a Nemzeti Múzeum. Végül Polónyi Géza javaslatát fogadták el, aki azzal érvelt a Múzeum mellett, hogy az „históriai szempontból amiatt is nevezetes, mert Kossuth a múzeumból beszélt először mint képviselő”, s a múzeum tágas előcsarnoka „a szabadságharc eseményeivel és Kossuth szereplésével szorosan összefüggött.” Polónyi javaslatának elfogadása után a bizottság megbízta őt és Hegedűs Sándort, hogy a ravatal ügyében beszéljenek gróf Csáky Albin kultuszminiszterrel. A ravatalt a kultuszminiszter és Wekerle Sándor miniszterelnök tudtával és beleegyezésével tehát a Nemzeti Múzeumban állították fel. Itt róhatták le kegyeletüket „a magyar nép Megváltója” előtt tisztelői 1894. április 1-én, majd innen vonult a menet a Kerepesi temetőbe, a végső nyughelyre. A gyászünnepség pontos programjáról a rendező bizottság hirdetményt tett közzé. A temetés – bár Ferenc József megtiltotta, hogy az állam képviselőiben hivatalosan bárki is részt vegyen rajta – a gyászolók hihetetlen tömegével az egész országot megmozgató politikai eseménnyé fejlődött, hitvallás volt a nemzeti függetlenség eszméje mellett.

Ahogy Kossuth 1844-ben írta, a múzeum valóban „nemzeti ünnepély” színhelyévé vált, a „szent öreg” temetése nemzeti gyászünnep volt. S így – ahogy már a kortársak is tudatában voltak, – a Nemzeti Múzeum és Kossuth személye több szinten is mindinkább összekapcsolódott. Kossuth már, mint hírlapíró, iparszervező, majd mint politikus is sokat tett nemzeti intéz-

ményünkért. 1847-ben kortesmenetével innen indult politikai pályája csúcsára, s utolsó útjára is a múzeumból kísérték tisztelői. Hagyatékának őrzője szintén a múzeum lett.

Lajos Kossuth and the Hungarian National Museum

The National Museum celebrates the 200th anniversary of Kossuth's birth with a memorial exhibition which focuses on those moments in which Kossuth's social and political activities and the history of the museum as the key symbol of Hungarians becoming a political nation and gaining a bourgeois national consciousness met. The exhibition consists of four major parts. The first part is devoted to Kossuth the journalist and the motivator of industrial development for whom a national museum is not only a collection of the nation's values but also the symbol of progress and development. He was an originator of the Hungarian Industrial Society, which organised the very successful third Industrial Exposition in the museum in 1846. The second part of the exhibition commemorates the period of the revolution and the war of Independence in 1848-49, when quite surprisingly politicians, and Kossuth as well, paid attention to culture and the museums beside serious political and military problems. It was the time when the new permanent exhibition was set up, when the Upper House convened in the museum from 1848, where several revolutionary meetings were held. The most important finds and relics were deposited in the museum which became the centre of Hungarian scientific life supported by all possible means by Kossuth and his followers. After the defeat in 1849 Kossuth went into exile. His huge library, correspondence and other collections were sold to the museum to contribute to his low budget. When he died in 1894, he was laid in state in the museum building where people were able to pay their last tribute at the funeral ceremony, so the museum became a symbol of Kossuth's life as much as he started his career there and his life ended there as well.

Múltat őrző falak

A Magyar Nemzeti Múzeum klasszicista épülete

Holló Szilvia Andrea

1884. május 6-án a székesfőváros meghirdette első városképpályázatát. Báró Kaas Ivor javaslata szerint „...kívánatos volna a főváros szebb pontjait és pedig nemcsak a kültekét, hanem és főleg a belső utcák egyes kiválóbb részleteit is olajfestményekben megörökíteni”. Ennek a pályázati felhívásnak hatására készült el az az impozáns festmény, melyet a szeptember 25-én a Magyar Nemzeti Múzeumban megnyílt *Múltat őrző falak* című kiállítás látogatói elsőként pillanthatnak meg.

A *Basics Beatrix* nevével fémjelzett tárlat az épület történetét meséli el három, egymástól jól elkülöníthető, tematikus részben. A bal oldali terem az építkezés részleteit villantja fel, ritkán látott tervrajzokkal. A középső teremben a múzeum épülete látható számtalan variációban: grafikákon, metszeteken, litográfiákon, képeslapokon, fényképeken. A harmadik, jobb oldali terem az intézmény történetének néhány fontosabb eseményét eleveníti fel, és itt található a múzeum életében a XIX. század során meghatározó szerepet játszó személyek arcképcsarnoka is.

A bal oldali, a legkorábbi tervrajzokkal ékes terem nyitóképén a gyűjtemény első otthona, a pálosok szemináriuma látható. Hild 1807-ből származó terve még a mai Szépc utcába helyezte a nemzet múzeumát. Az évek múlásával azonban nemcsak az építkezés helyszíne, de a tervező személye is változott: a teremben kiállított tervrajzok többsége *Pollack Mihály* építész tehetségét dicséri. 1837-1842 között készültek az általa jegyzett rajzok: a főbejárat, az előcsarnok; a díszterem terve korábbi, mint a homlokzatoké és alaprajzoké. A kísérszöveget

Rudolf von Alt: A Magyar Nemzeti Múzeum,
1854. Színes litográfia
Rudolf von Alt: The Hungarian National
Museum, 1854. Color lithography

A Kálvin tér 1945-ben
The Kálvin square in 1945

feltétlenül érdemes elolvasni (mértéktartó rövidséggel számol be az építkezés fázisairól): ebből tudhatjuk meg, miszerint Pollack 1848-ban készítette el a nagyobb kőfaragványok őrzésére szolgáló árkádor terveit. Szemlélődés közben mintha nem is másfél évszázad távlatában kalandoznánk: láthatjuk, már 1850-ben azt fontolgatták, hogyan lehetne üzletekkel bővíteni az épületet. Az utolsóként bemutatott bővítési terv 1907-ből való. Nézelődés közben a XIX. századi nemzetközi múzeumi párhuzamokkal is megismerkedhetnek a látogatók, így Berlin, London pompázatos kiállítási csarnokaival.

A középső teremben az épület ábrázolásai között nagy hangsúlyt kapnak a XIX. század közepén, tehát még a Nemzeti Múzeum építésének idején, vagy nem sokkal annak megnyitása után készült hangulatos életképek, melyek a korszak jellegzetes, idegenforgalmi célból ajánlott helyszíneit ábrázolják egymás mellett. (A Nemzeti Múzeum ezeken a Budai Várral, a Nemzeti Színházzal együtt szerepel, a Redoute, a Lánchíd, az indóház, kies budai kirándulóhelyek, templomok mellett kap helyet.)

Kicsit egyhangú lenne ez a kép, ha nem törné meg időnként a fényképek sora, hiszen egy-egy művész ugyanazt az épületet általában ugyanabból a szögéből mutatta (lásd Alt színezetlen és színes kivitelezésű litográfiája, Rohbock szépiája és acélmetszete). S bármily szépek az 1860-as évek elején készített látképek, vagy a Nemzeti Múzeum épületét díszítő motívumként használó rajzok (újságcímlapon, levélpapír fejlécén), mégis, egy idő után a szemlélődőnek

azok a képek válnak érdekesebbé, melyeken a múzeum csak háttér, míg az előtérben zajlik az élet: díszruhák bemutatója, nemzetőrök felvonulása. Igen hangulatos Götzinger akvarellje a sétáló pestiek forgatagával, Hauszmann Alajosé a menetelő katonákkal, no meg Weber Henriké (Lacikonyha a Nemzeti Múzeum előtt, 1860), melynek báját éppen a helyszín fennköltisége és az életkép egyszerűsége, hétköznapisága közötti ellentét adja. Nem hiányozhat az ábrá-

zolásokról a politika sem: Deák, Teleki, Eötvös alakja tűnik fel a múzeum homlokzata mellett. A belső tereket viszonylag későn kezdték megörökíteni: Cserna Károly a Széchenyi-termet vázolta megkapó egyszerűséggel, Zádor István a könyvtár (sokunk számára még ismerős) olvasótermét idézte meg.

A fényképeket két nagy csoportba rendezték: az egyikben az épület egykori környezetét megörökítő felvételek kaptak helyet, a másikban az enteriőrök. A legkorábbi fotó az 1850-es években készült, a múzeum oldalában még látszik a kétes hírű Két Pisztoly fogadó, a néhány évvel későbbi felvételen pedig a hepehupás, falusias hangulatot árasztó Széna piac. Az 1880-as években készült fotókon ellenben már egy másik világ tárul elénk, a nemzet múzeuma mellett biztosítók székházaival. A közlekedés, az útkövezés, az utcabútorok változása is nyomon követhető a múzeum környezetében: a konflis-

állomás mellé az 1890-es években már dohány-árusító pavilon települt.

A belső felvételek nemcsak a múzeum, de Magyarország történetébe is bepillantást engednek: 1890 körül a díszterem főrendiházi ülésterem volt (az egyik korabeli fotón Munkácsy Mihály Honfoglalás című festménye díszíti a falat). A földszinti folyosó a római kori sírkövekkel oly ismerős, még néhány évvel ezelőtt is hasonló látvány fogadta a betérőt. Egyébként

nagszerűek a kiállításokról fennmaradt régi felvételek, különösen a gipszmásolatok gyűjteményéről, és a IV. Károly koronázása alkalmával viselt díszruhák bemutatójáról készített fotók. Figyelemreméltó, hogy 1936-ban a történeti kiállítás termeit képeslapokon népszerűsítették. És aki figyelmesen szemlélődik, az a képeslapok között talál igazi „csemegéket”: 1963-ban az épületen vörös csillag éktelenkedett, két év múlva ennek semmi nyoma.

A harmadik terem részben portrégaléria, részben az épület történetéből kiemelhető fontos események tárháza. Ez utóbbiak sorát 1848. március 15. nyitja, s ennek kapcsán felidézük az országgyűlés ideiglenesen itt berendezett főrendiházi termét (Walzel). A megörökített események hol hétköznapiak, hol ünnepélyesek: Kubinyi Ágoston igazgató úr maga ajánlotta a terménykiállítást a látogatók figyelmébe (1851), de volt a múzeumban több emlékünnap is (Kazinczyé, Széchenyié). 1867-ben a minisztérium megválasztását díszvilágítással ünnepelték, fontos eseménynek számított a kelet-ázsiai néprajzi gyűjtemény bemutatása 1871-ben, avagy híres személyek (mint Kossuth Lajos) felravatalozása a múzeum lépcsőjén. A múzeumalapítás 100 éves ünnepének felemelő pillanatait is igyekeztek megörökíteni. Láthatók fényképfelvételek

elfeledett, de saját korukban neves politikusokról, amint éppen a múzeum lépcsőjén szónokolnak, de szomorú pillanatok is felidéződnek: a II. világháború pusztítása, vagy 1956, a téren dübörgő szovjet harckocsival.

A portrégaléria kissé egysíkú, túl sok hely jut egy-egy (bár tevékenységét tekintve kétségkívül jelentős) személynek. A donátorok sorából nem hiányozhat a Grassalkovich család, Széchenyi Ferenc (nevét, sajnos többször helytelenül írták ki) és József nádor, mellettük az első igazgatók képmásai sorakoznak a falon: Miller Jakab Ferdinándé, Kubinyi Ágostoné, Pulszky Ferencé. Ezt követően, bár érdemeik számosak, kissé túlsúlyba kerülnek az építészek, művészek: Than Mór, Lotz Károly, Pollack Mihály, Ybl Miklós, Izsó Miklós – van, akinek emlékét több képpel is felidézük.

A rendezők az épület átalakításáról, rekonstrukciójáról sem feledkeztek meg: az 1926-ban Lechner Jenő vezetésével folytatott, vagy az 1951-ben zajló tatarozást éppúgy bemutatják, mint a napjainkban folyó munkálatokat.

A kiállításához nem készült katalógus, csak egy igen szép kiállítású (magyar és angol nyelven is kiadott) leporellót vihet haza, aki 2003. február 3-ig ellátogat a Magyar Nemzeti Múzeumba.

A kiállítás rendezője: Basics Beatrix, munkatársai Jalsovszky Katalin, Baják László, Balla Lóránd. A restaurátor Juhászné Szabó Zsuzsa, a látványtervező Hámory László volt.

Lásd még – See also: Címlap és hátlap – Cover and Back cover

Walls of the Past The Neoclassic Building of the Hungarian National Museum

The exhibition opened in the Hungarian National Museum curated by Beatrix Basics and her colleagues presents the history, from the planning to the reconstruction of today, of the building. The exhibition can be divided into three greater units.

In the first hall the visitor can get to know the plans made by Mihály Pollack in 1837-1842.

The second hall presents the pictures of the building itself. Oil paintings, engravings, lithographs, prints from the 19th century and photographs from the 20th reflect the development and changes which took place throughout the decades.

In the third hall the heritage both material and intellectual can be seen connected to several significant historical events (15 March 1848), and important persons, donors (Palatine József, count Ferenc Széchenyi), scholars and directors (Ferdinánd Jakab Miller, Ágoston Kubinyi, Ferenc Pulszky).

Kelet és nyugat határán Avagy ki, kinek, miért és hogyan csinál ma Magyarországon régészeti állandó kiállítást?

Rezi Kató Gábor

Mindenek előtt előre is elnézést kérek az elkövetkezők szubjektív hangneme és szemszöge miatt, de a jólfélsült, tárgyilagosan semmitmondó beszámoló műfaja helyett inkább vállalom a vitára ingerlő, „így láttam én” kiindulópontú monológ kockázatát. Hozzá kell tennem, kéziratom leadása majd két hónappal előzi meg a tervezett nyitás időpontját, így olyan helyzetbe kerültem, mint a sportriporter, akinek a VB döntőjéről kell tudósítania, de a lapzárta miatt a meccs utolsó 5 percében meg kell előlegeznie, hogy az egy góllal vezető hazaiak győztek...

1994-ben új szakaszához érkezett a múzeum évek óta tartó rekonstrukciója, a 17 évvel ezelőtt megnyílt régészeti állandó kiállítás területét is át kellett adni az építőknek. Az akkor kicsit váratlanul érkezett utasítást – magunk számára is meglepően – gyorsan (hiába, rombolni mindig könnyebb mint építeni...) hajtotta végre a Régészeti Főosztály. A kiállítást néhány – karácsony előtti napon lebontottuk. Az újból be-bepillantva elég nehéz volt elképzelni, hogy a tégláig-boltívig bontott termekben egy-

szer újra régészeti kiállítás álljon. Nem is annyira a meztelen falak látványa ébresztett kétségeket a kollégákban, mint inkább a tudat: mennyi pénz kell ahhoz, hogy egy 10-15-20 évre tervezhető új állandó kiállítás kivitelezhető legyen? Van-e reális lehetőség megvalósítására az állandó történeti kiállítás 1996-os nyitása után? És persze előbújt a kisördög is: Kell nekünk még egy nagy, állandó kiállítás? Szabad „elpazarolnunk” a kiállítási tereket?

Jómagam „kisinasként” éltem át a '96-os történeti kiállítás „lenni, vagy nem lenni” vitáit és már akkor sem hatottak rám megrázóan azok az érvek, amely szerint teljes történelmi korszakot feldolgozó kiállítása csak két fejlődő világban országnak van – miért pont mi legyünk a harmadik? Úgy gondolom, kell, hogy legyen legalább egy olyan hely, ahol fiatalok és öregek, magyarok és külföldiek egyaránt végigtekinthetnek a magyar történelmen, képletesen Vértesszőlőstől Lakiteleig. A Magyar Nemzeti Múzeum alapítása óta ilyen hely. Tradíció vagy maradiság?

Miközben a muzeológusok még inkább csak lélekben hangolódtak a kiállítás tervezésére, máris számos fontos kérdésben kellett döntést hozni a rekonstrukció kapcsán. Hamar eldőlt,

nem akarunk különböző korú kincsekkel telezsúfolt „trezort”, maradjanak azok csak a „helyükön”. Tanácstalanul álldogáltunk az egyes bemutatókra felszerelt lámpatestek alatt: melyik nem fogja keresztbeverni a még „fogalmunk sincsmilyen” kiállítási képet? Egy emberként, hajunkat tépve néztük a műemlékes kollégák által nagy boldogan visszaállított mennyezeti díszítéseket is: az itt csinálj régészeti kiállítást!

A forgatókönyv első verziójának elkészültét is számos belső vita előzte meg. „Alapvető” koncepcionális kérdések természetesen súlyosabban merülnek fel egy állandó kiállítás tervezésekor. Milyen kiállítást engednek meg az elkészült terek? A történelmi falak méltóságába húzódozó, hűvösen arisztokratikus kiállítást kell csinálni vagy formabontóan modernet? Milyen új dolgokat lehet közvetíteni az elmúlt 25 év régészeti ismeretanyagának gyarapodásáról? A számos vitapont közül kettőt emelnék ki. Meghatározó kérdése ennek a kiállításnak – és minden bizonnyal az lesz majd a megítélésének is, – hogy kihez szól? Elméleti szinten ezt gyorsan, könnyen és egyhangúan mondtuk ki: a Látogatóhoz. Na jó. De ki a Látogató? A nagy statisztikai átlagot figyelembe véve a kisisko-

Látványterv az újkőkori-rézkori teremhez
Design of the Neolithic-Copper Age hall

Újkőkori halászat – grafikai terv
Neolithic fishing – graphic design

Számítógépes terv – design: Rezi Kató Gábor

lástól a vájtfülvű értelmiségiig kell meghúznunk a *Homo visitator* érdeklődési határait. Így teljes biztonsággal kimondható, hogy ez a kiállítás éppen ezért nem a szakembereknek szól majd. Könnyebb volt azonban kimondani ezt az alapvetet, mint önmagunk felé is érvényesíteni. A rendezők gyomra görcsbe rándult valahányszor megerősítettük egymás számára: nem fogunk kultúrákról, csoportokról, fázisokról beszélni. Nem írhatunk részletekbe menő történelemkönyvet. Nem adhatunk 100%-os keresztmetszetet a régészet mai ismeretanyagának teljességéről.

A tudomány precizitásához szokott szakember ugyanakkor – belső késztetésből – minden pillanatban megpróbált visszacsempészni egy-egy „létfontosságú” adatot. Szinte biztos vagyok abban, hogy a fentiekből adódóan nem lesz majd olyan szakmai kritika, amely szemünkre ne vetne „megengedhetetlen hiányokat”. De ezt fel kell vállalni. A forgatókönyv kristályosodó verzióit négy körben számos kiváló kolléga bírálta, formálta véleményével, közülük többen maguk is szerepet vállaltak a rendezésben is. A természettudományi területen már jól bevált munkamódszer szerint a tervek „preventív”, széles körű szakmai „szondázásával” egyfajta előzetes konszenzust is igyekeztünk megteremteni.

Egy másik komoly kérdés szintén már a tervezés legkorábbi fázisában felmerült. Hosszas vitákat folytattunk arról, hogy mi lehet az az

összekötő szál, amelyre a bemutatni kívánt 400 ezer év történelmét (a vértesszőlősi Samutól az avar birodalom bukásáig) „felfűzhetjük”, amely majd vezérlőelvként vonul végig a kiállításban. A hosszas viták igen egyszerű választ eredményeztek. Tudniillik azt, hogy nincs ilyen szál. Egyre inkább úgy éreztük, hogy nem lehet egyetlen, mindent összefogó, közös, megfellebbezhetetlen alapgondolata az őstörténet kezdetétől a historikus időkig átívelő kiállításnak. Vannak kitüntetett csomópontok, mint az ember és a természet, a vad és a mesterséges világ viszonya, a geográfiai adottságok történelemformáló

szerepe, amelyeket megpróbálunk konzekvensen végigvezetni. Ezek azonban inkább csak finom tematikus utalások lehetnek és nem egy kényszerűség szülte Ariadné fonál.

Egy nagyszabású kiállítás tervezésének szárnyaló fázisában az ember megpróbál a teljeségre törekedni. Gondolni mindenre: alapelvek, látogatóközpontúság, információs terv, látványosság, tradíció és modernizmus, multimédia, marketing (most csak szemegetek a saját, a kiállítást felvezető korábbi „okoskodásaimból”). Aztán a kivitelezés szakaszában, a „tervező” – az idő és a pénz fogásával egyenes arányban – egyre közelebb kerül a földön járó realizmus kijózanító korlátaihoz: szakmai kompromisszumok, üzemeltethetőség, tűzrendészeti előírások, biztonságtechnika és pénz, pénz, pénz ...

A Németországban tett – kiállítás-rendezéshez kapcsolódó – tanulmányutunk során szinte minden múzeumban gondos házigazdánk előzetesen megismertettek azzal, hogy mi is volt a kiállítás koncepciója (vagy mi akart lenni!). Ese-

tünkben igyekeznék ezt elkerülni. Röviden azonban megemlítenék néhány gondolatot, amelyet szerettünk volna megvalósítani, aztán a kedves olvasó – remélhetőleg – abban a kiváló helyzetben lesz, hogy ellenőrizheti mi is sikerült ebből...

A régészeti kiállítások témájuknál fogva mindig is vonzották és vonzzák a látogatókat. Az emberek többségét érdeklik a múlt már-már megfoghatatlan homályába vesző emlékei. A mai közönség, és elsősorban a fiatalok, akik videóklipek másodpercekre időzített látványtárrán, számítógépes animációk soha nem látott

virtuális világán nevelkednek, azonban mást kívánnak a szép környezetben elhelyezett tárgyi emlékeknél. Meghatározóan fontos alapelemnek gondoljuk ezért a vizuális megjelenést. Ez természetesen sokféle módon értelmezhető. Hol végződik az átlagember számára semmitmondó, tudományosan hiteles szakrajz, és hol kezdődik a Disneyland? Pontosan nehéz meghatározni, de úgy érezzük, itt is a látogató javára billen majd a mérleg.

Nem új keletű vita dúl műemléki építések és muzeológusok között arról, hogy hogyan is kell értelmezni a nagy klasszicista terek hasznosíthatóságát. Azt hiszem ez a kiállítás ebből a szempontból csak olaj lesz a tűzre. A mérnökök építészeti érthető álláspontja ugyanis a legcsekélyebb empátiát is nélkülözi a muzeológus problémája iránt. Meggyőződésem, hogy a technika lehetőségeit messzemenően kihasználva kellene lehetőséget nyújtani a modern funkciók kialakítására a műemléki terekben, nem pedig egyfajta modernizált építészeti reprodukciót véghezvinni. Amúgy is ma már szinte lehetetlen a kor elvárásainak megfelelő élményt nyújtani a technológia lehetőségeinek ki- és felhasználása nélkül. Ez igen széles spektrumot jelent a légkondicionálástól a világítástechnikán át a multimédiáig. Ma már ezen a területen a fantáziának csak a pénz szab határokat. Ez pedig többet jelent mint a közvetlen beruházási költség, ugyanis ezeket az eszközöket üzemeltetni is kell. Ember kell, aki ki-bekapcsolja őket, anélkül, hogy elrontaná, javíttatni, felújítani, cserélni kell, „enni kér” naponta. A betervezett üvegszálás fénytechnika, az audio-video rendszerek, az érintőképernyős multimédia reményeink szerint mértéktartó közeputat jelentenek majd, és bízunk abban, hogy a techni-

kai paramétereknél sokkal fontosabb tartalom, mint pl. a kiállítás apropóján *Hortobágyi László* által komponált kitűnő zenei háttéranyag, vagy a Kollányi Gusztáv által rendezett filmes produkciók új dimenziókkal gazdagíthatják a kiállított anyagok értékét.

A tervek között számos „speciális” effekt, produktum is szerepel, amelyek talán a legnagyobb veszélyt jelentették. Az őskőkort bemutató első terem barlangi enterióra alapuló teljes látványképét tönkretretheti, és az egész kiállítást gyakorlatilag „agyoncsaphatja” a kivitelezés. A „barbár piac” jelenet számos szakterület (ruharekonstrukció, bábuforma, grafika, vetítés) tökéletes összhangjával lehet csak olyan, amiért érdemes volt megálmodni. Éppen ezért ezen a területen nem kötöttünk kompromisszumokat. Csak a legjobbak jöhettek szóba, legyen az szakértő vagy anyag.

A „tálalás” mellett nem sikkadhatott el a lényeg, az a pótolhatatlan, utánozhatatlan dolog, amit csak egy múzeum adhat: az *eredeti műtárgy*. Manapság ez nem is olyan természetes. Virtuális kiállítások, replikagyűjtemények, maroknyi eredeti tárgyra alapozott elektronikus élményparkok mellett a műtárgyakra épülő kiállítás és múzeum megkockáztatja a poros és unalmas jelzőt. Pontos számot nehéz lenne mondani az utolsó pillanatig fennálló bizonytalansági tényező miatt, de a kikerülő körülbelül 3 ezer eredeti tárgy nagy része a Nemzeti Múzeum törzsgyűjteményéből származik. Fontos szempont volt a rendezők részéről, az a megállapodás, hogy törekedtünk az eredeti tárgyak kiállítására, amennyiben ez kölcsönzési nehézségbe ütközött, úgy inkább más megoldást kerestünk, a másolatok szerepeltetését kikerülve.

Minden bizonnyal számos dologgal kellene

még itt foglalkoznom, amely felmerülhet majd a kiállítás látogatóiban a tárlat megtekintése közben, illetve utána. Amennyiben lesznek bennük ilyen kérdőjelek, úgy nem biztos, hogy ezek magyarázatát feltétlenül a rendezők-tervezők koncepcionális elgondolásaiban kell majd keresni. Nehéz lenne tagadni, hogy a lehetőségekhez való alkalmazkodás, a mindennapok apró vesztes-nyertes csatái is formálják/formálták a kiállítás végső képét. De ez már egy másik történet.

Lásd Még – See also: Borító 3 – Cover 3

On the Border of East and West Or Who, to Whom, Why and How to Do an Archaeological Exhibition in Hungary

The author of the article is the curator of the new permanent archaeological exhibition to be opened in the National Museum and finds it a little difficult to talk about an exposition which is not yet complete. The last permanent exhibition was closed in 1994 and evidently a new show has to face challenges which are originated partly from the structure of the building and the exhibition spaces and partly from the changes of our time. The most important thing is and was to decide who the exhibition should reach. The answer is obvious: the visitors, the non-scholars, namely everybody who is interested in our past. That is what makes the creating of the exhibition so difficult. An exhibition which is spectacular, easy to understand but gives enough amount of information is always a question of balance. This is one of the reasons why the curator thinks it important to mention that the material heritage of ancient times will have their place and importance in the exhibition: about 3 thousand objects will be displayed, mostly the original ones, not good quality copies. However good the intentions and the concept of the curators and designers may be, the success of it can, and hopefully, will only be approved by the visitors.

Nyeregbe!

A Néprajzi Múzeum időszaki kiállításáról

Szóllósy Gábor

Ez év március 21 – szeptember 15-e között látható kiállítás célja volt, hogy reprezentatív formában bemutassa a múzeum különböző gyűjteményeiben őrzött nyereget. A kiállított anyag gazdagsága és sokszínűsége nem hagyott kétséget felőle, hogy ezt a célt sikerrel meg is valósította.

A kiállítás szinte magától értetődő módon a honfoglaló magyar nyereg bemutatásával indult. Igen tanulságos összehasonlításra adott lehetőséget, hogy egymás mellett láthattuk – a sajnos még ma is kevés számú honfoglalás kori nyeregleletről készült különböző rekonstrukciókat. Jelentős különbségeket tapasztalhattunk a

sírban mért adatokat milliméter pontossággal követő, tudományos igényű rekonstrukciók és a használati szempontokra is figyelmet fordító kézműves rekonstrukciók között, nem ritkán az utóbbiak javára. A múzeum gyűjtési profiljából adódóan legnagyobb számban magyar paraszt- és pásztornyereget láthatott a néző a legismertebb, a tiszafüredi típus sokféle változata mellett a szerkezeti ettől némileg eltérő erdélyi nyeregek néhány jellemző képviselőjét, és a hortobágyi csikósok sajátos párnanyergét, a *patracot* is. A kiállítás felvillantott egy-két igazi különlegességet is. Ilyen volt többek között az a két-három magyar fogatos nyereg, amelyeken kétségtelenül megmutatkozik, hogy a tiszafüredi nyeret utánozzák, de nincs favázuk, kizárólag bőr párnából készültek. E nyeregek

történetének, származási helyének, készítőműhelyének feltárásával még adós a tudomány.

A külföldi nyeregek közül az ázsiai és észak-afrikai nyeregek a legérdekesebbek. Az ázsiai nyeregeknek szinte az egész fejlődéstörténete nyomon követhető volt a kiállított anyagban, bár a rendezés nem törekedett szigorú didaktikus-ságra. Ebben a teremben egy videó-összeállítás adott áttekintést a világ különböző tájain honos lovaglási módok, stílusok legfontosabb jellegzetességeiről.

A magyar nyereg a huszársággal együtt terjedt Európában, sőt Európán kívül is, így teljesen indokolt, hogy a kiállításban is kiemeljen – életnagyságú lovon ülő bábuval is szemléltetve – jelenik meg a *huszár*. Az acélkápás katonai nyeregvázakból összeállított sorozat jól

Részlet a kiállításból – Detail of the exhibition
Fotó – Photo: Sarnyay Krisztina

szemléltette az 1800-as évek végétől a második világháborúig bekövetkezett változásokat, beleértve a kevésbé sikeres, rövid életű változatokat, és a már-már a primitívségig leegyszerűsödött szovjet kozák nyeregvázat is.

A nyeregkészítő mesterséget méltó módon mutatta be az utolsó tiszafüredi nyerges, *Kuli Mihály* szerszámaiból készített összeállítás, és a közelmúlt egyik legismertebb mesterének, *Pánczél Miklósnak* enteriőrszerűen berendezett műhelye. Ebben a teremben videofilm részleteken, érdekes módon ismertette a mai nyerges-mesterek munkáját.

A gyerekek számára érdekes „játékszer” volt

a ló járásmód szimulátor, villanymotorral hajtott mechanikus szerkezet, amelyik úgy mozgatta a rászereelt nyergeset, mint ahogy az a ló hátán mozog. A rajta ülő számára azt az érzetet keltette, mintha lovon ülne, amelyik üget. A tökéletesebb illúzió kedvéért a lógépre műanyag lófejet szereltek. A gyerekek néha nehezen szedték össze a bátorságot a felüléshez, utána azonban annál jobban élvezték a játékokat.

Viszonylag nagy teret kaptak a kiállításban a modern, ma is használatos nyeregfajták, jelezve, hogy a nyereg nem a múlt ködébe veszett tárgy, amit csak nagyapáink használtak. A különböző kézművesek, kézműves iskolák önálló bemutat-

kozási lehetőséget kaptak. Kiállított termékek között egyaránt előfordultak a „hagyományos”, azaz tiszafüredi mintára készült nyergesek és a modern sportnyergesek is.

A nyeregkiállításához kapcsolódott kamarakiállításban nyeregtakarókat, lótakarókat láthatott a néző. A lovagláshoz, nyergeléshez használatos textíliák rendeltetésüket, alapanyagukat, készítési módjukat tekintve annyira sokfélék, hogy egy kamarakiállítás keretében teljességre törekedni lehetetlenség lenne, ezért szerencsésnek mondható, hogy mindössze néhány tucat, de nagyon szép és érdekes – többségében ázsiai eredetű – darabot mutattak be.

Lásd még – See also: Borító 3 – Cover 3

'Into the Saddle!' On the Temporary Exhibition in the Museum of Ethnography

The Museum of Ethnography set up an exhibition to represent the different saddles held in the collections of the museum, including valuable ancient Hungarian saddles, peasants' and shepherds' saddles and some specialities. The most interesting pieces from the international selection were the ones from Asia and North Africa. The different ways and styles of riding are shown on a videotape. Houssars are highlighted in the exhibition due to their role in propagating the Hungarian saddle throughout Europe. Saddlery was introduced to the visitors in a collection of tools and a workshop interior. Children took delight in trying the machine which modelled riding in a saddle so that they can have a feeling of what riding is like.

Múltunk – nyereg-panorámából

Szulovszky János

Akad, aki összeszámolta: nyelvünkben több szóval található a lovakról, mint a nőkről. Ez is jelzi, hogy évszázadokon át – voltaképpen egészen a XX. század derekáig – kultúránknak mennyire fontos része volt az a négylábú jószág, amelynek különböző fajtái megnevezésére is oly gazdag a magyar szókincs. Jóllehet, talán első pillantásra periférikus választásnak tűnhet, hogy időszak kiállítását a Néprajzi Múzeum a nyergeseknek szentelte, ám a ló hátalásának témája alkalmas arra, hogy e perspektívából érdekes és tanulságos tablót nyújtson nemcsak a hajdanvolt hétköznapokról, a múltunkról, hanem a jelenről is, amelyben a lovas kultúra ugyan szűkebb körben, de tovább él, sőt, lassanként új területeket és újabb társadalmi csoportokat hódít meg.

Napjainkban már itthon sem hat a meglepetés erejével, ha egy múzeumi tárlat egy meglehetősen körülhatárolt tárgycsoport bemutatásán keresztül törekszik megismertetni azt a közeget is, amelyből az egykor kiemelkedő. Bár a *Nyeregbe!* című kiállításon a múzeumban őrzött valamennyi nyereg látható volt (a magyar anyag is száz darabra tehető), a rendezés során szerencsére nem az emlékezetes szék-kiállításuk koncepcióját követték, amikor a szék-özön szinte sokkolta a gyanútlan betérőt. *Gráfik Imre*, aki a múzeum mesterség-gyűjteményének a vezetője, s többek között a nyergesek egyik avatott kutatója, képes volt a második emelet terméit megtölteni – nemcsak tárgyakkal, hanem mondanivalóval is. S mi mással is kezdhette volna a nyereg-panorámát, mint a Gesta Ungarorumból ismert történettel: földjéért Szvatpluknak Árpád egy nagy fehér lovat küldött „arabiai arannyal megaranyozott nyereggel

és aranyos fékkel”. A kiváló folklorista, *Kríza Ildikó* kutatásai szerint a honfoglaló magyarság körében nagy becsben állt a különleges, szinte mitikus csereértéket képviselő nyereg.

A ló mint ékszer?

A X-XI. századi népességnek mindmáig mintegy 25 ezer sírját tárták fel a régészeink. Ezeknek azonban csak négy százaléka, alig ezer sír tartalmazott lócsontokat. Nem csak férfiakat, hanem nőket is temettek el lovakkal együtt. Ez utóbbiak sírfeltárási során érdekes, és máig megválaszolatlan tendenciára bukkantak archeológusaink. A honfoglaló magyarok körében kizárólag a gazdag nők egy csoportja lovainál találtak három- vagy négyszirmú virágmintával díszített, rozettás szerszámvereteket. Ezek a nők, miközben a paripáik díszes lószerszámmal voltak ellátva, kevés ékszert viseltek,

ruházatukat pedig csak elvéve ékesítették nemesfém veretekkel. Velük szemben a másik csoportnál a nők ruhái díszesek, lovaik lószerszámai pedig egyszerűek, nélkülöznek minden ezüst- vagy bronzveretet. Lehet, hogy az első csoport hölgyei úgy tekintettek a lóra, mint ékszerre? – töprenkedik a látogató. A régészeti emlékek tanúsága viszont abban a tekintetben mindenképpen egyértelmű, hogy a Kárpát-medencébe érkező magyarság egy új nyeregípust hozott magával. Ez a keleti alaptípushoz tartozott, amelynek könnyű volt a váza és általában tágasabb volt, így kényelmesebb ülésre adott lehetőséget. Ezzel szemben a középkori Európában a nyugati alaptípus nemcsak nehezebb volt, hanem szűkebb is: oldalról nem is lehetett felszállni rá, csak felülről lehetett beleereszkedni. A lovagvilág eltűnésével és a lótarás polgáriásodásával ez a nyeregfajta kiszorult a használatból. Az új igényeket az ún. angol nyereg elégítette ki a legjobban. Ez, illetve ennek változatai terjedtek el leginkább Európában. A keleti és a nyugati nyereg kialakításának különbségei mögött kétféle lovaglási igény, kétféle lovaglási technika sejlik fel. A keletinél a

mozgékonyság, a rugalmasság és a huzamosabb ideig való használat, míg a nyugatinál a nyeregből való kapcsolattartás az állattal (idomíthatóság, irányíthatóság) került előtérbe, s a rövidebb ideig tartó, célirányos igénybevétel volt a jellemző.

A magyar nyereg tenyérmű területen a ló hátára felfekvő két nyeregalpból és az ezekre illeszkedő két kápából áll. Alacsony állású, ív alakú kápaikat farbőr köti össze. Az előrehajló első kápa jobban megemelkedik, a hátsó kápa többnyire hátrafelé dől és karéjos kiképzésű. Kényelmes és mozgékony ülést biztosít. A nyugati hadviselés elemeinek átvételével, a páncélos nehézlóvasság térhódításával az idők során a magyar nyereg részlegesen visszaszorult. A törökökkel szembeni küzdelem azonban hatékony könnyűlóvasságot igényelt, így a nemesi körökben is újra visszanyerte meghatározó szerepét a magyar nyereg. Sőt, mivel magyar mintára a napnyugat országaiban is létrehoztak huszárezredeket, ez természetesen együttjárt a sajátos nyereg alkalmazásával is.

A derék Gvadányi uram előtt alighanem a huszárok látványa is ott lebegett, amikor 1788-ban az ősi magyar viseletet – s ezzel együtt a nyeret is – megénekelte az „Egy falusi nótárius budai utazásá”-ban. Bár a kiállítás gazdag és sokrétű forrásanyagot tár a közönség elé, nem idézi ezt a kevésbé ismert verset. Érdemes tehát idemácsolni:

*„Véltem, hogy ha ülnek paripa lovakon,
Igmándi, Füredi nyereg lesz hátakon,
Fetske farkú tzafrang fog fügni farokon;
Szironyos, sallangos szerszám lesz azokon.
Vagy hogy ezek lesznek Skófiúmal varva,*

*Ezüst avagy arany boglárval takarva,
Vagy lesznek tengeri tsigák reá rakva,
Sárga, veres és zöld szironnyal zavarva.
Így jártak valaha nagy hírű Eleink,
Az egész világot rettentő (Őseink,
Így jártak Királyink, Gróffjaink, Hertzegink,
Mi zászlós Uraink, mi minden Nemesink.”*

A huszárnnyereg a Gvadányi által is emlegetett egyik magyar nyeregtípusnak, a tiszafüredinek volt a változata, amelyet a katonaságnál a későbbiek során időről időre továbbformáltak.

*Részlet a kiállitásból – Detail of the exhibition
Fotó – Photo: Sarnyay Krisztina*

A kiállítás ezek alakmódosulásait is elénk tárta, csakúgy, mint azt; hogy az egykori gazdasági-hadászati lótarás napjainkra átalakult sport-, turisztikai és egészségügyi eszközzé.

A ló, mint gyógyeszköz

Jóllehet, már az ókori görögök is alkalmazták a lovagoltatást a fogyatékos emberek gyógymódjaként, az elmúlt évtizedekben újra felfedezték ezt. Már hazánkban is van lehetőség igénybe venni a hippoterápiát. Lovaglás segítségével fejleszthetőek az értelmi fogyatékosok, s eredményeket lehet elérni tanulási, kommunikációs, viselkedési és pszichés zavarokkal küszködő gyermekeknél és felnőtteknél egyaránt.

A kiállításrendezés eszköztárából jól és változatosan használták a tárgyak vitrinbe tételét és a térbehelyezését, a fotódokumentációs kiemléseket, vagy az olyan milióteremtést, mint amilyen a honfoglalás korát bemutató anyagnak a régészeti ásatás rétegeit megidéző installációja. Sajnálatos viszont, hogy a kelletnél magasabbra rakták az egyes termek tematikáját megfogalmazó posztereket, még a felnőtteknek is nyakfárasztó feladat volt elolvasni, hát még egy 10-12 éves gyereknek. (A látottakat egyébként városi gyerekek számára igyekeztek úgy is testközelbe hozni, hogy – 40 kg-os súlyig – felülhettek egy múlóra.) Mivel a témát nemcsak néprajzi, hanem tágabb kultúrtörténeti összefüggésekben ágyazták, a különböző

korokra és kultúrákra való kitekintés, az alakváltozatok nem tették unalmassá a kiállítást. Látható volt többféle nyeregrekonstrukció és érdekes mustra a különböző európai, ázsiai és afrikai nyeregekből. Ugyancsak a változatos-ságot segítette a ló- és nyeregábrázolásokat bemutató népművészeti anyag: a mézeskalácmintáktól kezdve a textíliákon, kerámiákon át a faragott és festett padokig. Nem feledkeztek meg a hanghatásokról sem, s volt lehetőség nemcsak ismeretterjesztő videofilm,

hanem kapcsolódó multimédiás CD-ROM-ok megtekintésére is. Ez utóbbiak közül jelképpértékű, hogy az ősi nyerges-szűgyártó mesteriséget napjainkban a legkorszerűbb információhordozó segítségével is tanítja kulturális örökségünk területének egyik mesterei átmenekítője, Pánczél Attila.

Már megszokott, hogy kiállításaihoz társuló programokat rendeznek a Néprajzi Múzeumban. A második emeleti kamarateremben ezúttal különböző kultúrák nyeregtakaróit tarták közönség elé. Ezúttal is voltak a téma egy-egy vetületét ismertető előadások, s a múzeum filmklubjában a 80 huszártól a Kis nagy emberig több vetítés is kapcsolódott az időszaki kiállításához, amelyet március 22 és szeptember 10 között lehetett megtekinteni.

Akik lemaradtak e gazdag anyag megtekintéséről, két reprezentatív, mind képanyagát, mind szövegét tekintve is tartalmas kiadványból megismerhetik a legfontosabb tudnivalókat. Az egyik a *Nyeregbe!* című katalógus voltaképpen a kiállítás forgatókönyve, a másik a Néprajzi Múzeum nyeregyűjteményének tárgykatalógusa. Mindkettő szövege és megszerkesztése *Gráfik Imre* munkája.

Lásd még – See also: Borító 3 – Cover 3

Our Past Seen from the Saddle

Horses and everything connected with them have been integral parts of Hungarian culture for centuries. The temporary exhibition of the Museum of Ethnography called 'Into the Saddle' was dedicated to saddles and the history of keeping horses for different purposes in the past and present. All the saddles from the museum's collection were on display: the old Hungarian ones brought to the Carpathian Basin when the Hungarian tribes settled down here; saddles from the Middle Ages used by knights and cavaliers; and the modern English saddles adjusted to the modern needs and functions. All the changes in form and use were represented in the exhibition, showing how keeping horses for economic and military purposes turned into a means of sports, tourism and healthcare (hippotherapy). Photographs, folk art pieces and documents accompanied the selection of saddles, complemented with a series of other interesting facilities (films, lectures, publications).

Legifjabb nemzeti parkunk, az Órség

Időszaki kiállítás a szombathelyi Savaria Múzeumban, 2002. március 5 – szeptember 29.

Balogh Lajos – Illés Péter

„Itt, Vas megye délnyugati sarkában változatos dombvidéket találunk, melyet lakosai szívesen neveznek hagyományos nevén Órségnek ... Ámulatba ejt a táj változatossága. A bársonyos, zöldszínekben pompázó völgyek közepén patakok csordogálnak oly lassan, mintha nem is folyna zöldesen csillogó vizük. Hosszan húzódó dombok oldalán szántóföldek keskeny szalagjai váltakoznak haragoszöld fenyvesekkel vagy szőke bükkösökkel. Az erdő és a kultúrterület minduntalan egymásba fonódik ... Valami különös ízt, a kultúrának, a munkának, a derűnek és békének ízét érezzük a tájban ... Az Órség etnikai határai délen, dél-kelet felé egészen Baranyaig nyúlnak. Szlovén-vend területeken és a szomszéd stájer területeken ugyanazokat a vonásokat találhatjuk meg, mint a magyar Órség területén.”

Dömötör Sándor néprajzkutató bevezetőként felidézett gondolatai adják az alaphangját annak a megjeleníteni kívánt világnak, melyet a *Legifjabb nemzeti parkunk, az Órség* címmel készült időszaki kiállítás idézett meg Szombathelyen, a Savaria Múzeumban. Az Órségi Nemzeti Parkot (továbbiakban ÓNP) Orbán Viktor miniszterelnök avatta fel ünnepélyes keretek között 2002. március 8-án. A kiállítás megnyitására ennek a jelentős eseménynek mintegy bevezetőjeként került sor Illés Zoltán, a Magyar Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottságának elnöke által. A Vas megyei múzeumi szakma ezzel kívánta méltóképpen ünnepelni tizedik nemzeti parkunk örömteli megalakulását, gazdagítani az ezt övező kulturális rendezvények körét.

Létrejöttében meghatározó volt a különböző múzeumi szakterületek művelőinek együttműködése, a néprajzos, a természetkutató, a régész és a történész folyamatos párbeszéde. Ez azért is kíváncsított így, mert az Órség és a szomszédos Szentgotthárd környéki szlovén falvak alkotta *Vendvidék* hazánknak nemcsak természeti, hanem a települési és kulturális viszonyok tekintetében még ma is számos archaikus vonást őrző tájaihoz tartozik. Az előtte létrejött kilenc nemzeti parktól épp azon sajátossága teszi különbözővé, hogy itt a természet és a település még inkább összefonódik, függ egymástól, illetve következik egymásból.

Az 1978-ban alapított Órségi Tájvédelmi Körzet hatalmas területei megőrizték azokat a jellegzetességeket, amelyek alapján több mint negyedszázada nemzeti parknak szánták. Miben áll az Órség egyedisége? Az a nyugodtság és hangulat, amely a tájból árad, történelmünk – a lassan feltáruló bizonyítékok sokaságával alá-

támasztott – ezeréves folyamatossága olyan érték, amelyre egész nemzetünk büszke lehet. Bártermészeti értékeivel nem hivatkozik, annak, aki alázattal közeledik felé, legrejtettebb titkait is feltárja: állat-, gomba- és növényfajok ezrei, tízezrei élnek a Praenoricum és a Noricum hívfős csendjében. A településekben, épületekben, a használati tárgyakban megtestesülő több száz éves hagyomány, ember és táj szoros összefonódása, egymásra utaltsága, a táj életközösségeinek gazdagsága avatja az Órséget pótolhatatlan nemzeti értéké. A most megalakult nemzeti park keretet teremt és lehetőséget ad a természeti, kultúrtörténeti kincsek megmentésére. Alapításának célja nemcsak a természeti értékek megőrzése és bemutatása, hanem az órségi ember boldogulásának, kiteljesedésének előmozdítása, segítése is – írja a kiállítás bevezető tablóján Vig Károly. Az ÓNP egyébiránt a néprajzi-történeti Órség mellett a Vendvidéket, a *Vasi Hegyhát* egy részét, valamint a *Rába-mentét* is magába foglalja.

A múzeum nagytermébe vezető folyosó „idő-alagútja” az ember és táj együttélésének régészeti is adatolható elemeit mutatja be. Az elmúlt tízezer év történetét a régészeti, régészeti-növénytani és egészen friss virágpor-elemzési, kutatási eredmények szemléltetésével vázolja.

A nagyteremben a falak mentén öt nagy téma szerint járható végig a kiállítás. Ezek: az erdők, a vizek, a rétek, a szántók, az épített környezet, valamint a „jövevények”. Az egyes témáknál címek helyett *Nemesnépi Zakál György*, az Órség első neves monográfusának művéből (1818) vett tételzerű idézetek állnak, alattuk pedig egymás mellett olvasható az adott témakör természettudományi és társadalomtudományi összefoglalása. A terembe lépve azonban mindenekelőtt az egész kiállítás összképét meghatározó, igazi fákból épített lombelegyes erdő tárul elénk. Közepén tanösvény kanyarog át, amelyről jól látszanak a természeti és az emberi környezetet fent jelzett nagy egységeinek szegmensei. *„Ahogy a biológus metszeteket helyez a mikroszkópjába, hogy egy növény vagy állat mélyrétegeit is megismerhesse, így próbáltuk mi is óriási metszetekbe sűríteni azt, amit az Órségi Nemzeti Parkban a helyén, élőben és „élőben” tapasztalhat meg az érdeklődő”* – írja a látogatókhoz szóló beköszöntőjében Horváth Sándor múzeumigazgató. Kisebb lapokon – mind az enteriőrben, mind a tematikus részben – található további rész témák és a tárgylisták. A kiállítás tematikus blokkjaiban látható képek, tárgyak és belterek nem különülnek el tudományterületek szerinti merev rendbe, hiszen maga a mondanivaló sem klasszikus módon

műtárgyakból és gyűjteményekből indul ki. Helyette adott összefüggés szerint egymást kiegészítve nyújtanak közös reprezentációt, utalva a kultúra és természeti környezet komplex egymásrahatására. Így a befogadható látvány a különböző érdeklődésű emberek számára is kínál rácsodálkozni-, böngészni- és tanulmányoznivalót. Lássunk egy kis ízelítőt a kiállítás mondanivalójából.

Erdők. Hazánk egyik legsapadékosabb területén valaha szinte mindent erdő borított, de még napjainkban is a terület több mint fele erdős. Legelterjedtebbek a lombelegyes erdei fenyvesek, amelyek növényi és állati fajgazdagságából közeli színes fényképnagyítások adnak ízelítőt. A ma országosan elterjedt, ún. vágásos erdővel szemben a kisparaszti száraló erdőkben általában többfajú és mindenféle korú fa megtalálható. Az egykor hatalmas tölgyesekkel és bükkösökkel borított területet már a századelőn „gyantásországgként” volt szokás emlegetni, az itt élők faanyaghoz való ragaszkodása felülte, átformálta e táj „eredeti” adottságait.

Vizek. A térség legjelentősebb vízfolyása a Rába, hazánk mindmáig egyik legtermészetesebb állapotban megmaradt folyója, amely itt szinte eredeti vadságával kanyarog tova. Igazi vadvíz! Az egyre fogyatkozó, feltöltődő morotvák színes élővilágukkal még őrzik a hajdani kiterjedt holtágrendszerek emlékét. A vízfolyások és a mentüket végigkísérő, azzal szerves egységet alkotó, szinte érintetlen növényzet

Részletek a kiállításból – Details of the exhibition
Fotók – Photos: Illés Péter – Balogh Lajos

mintegy élő szervezetként is felfogható. A térség folyói és patakjai igen jelentős természeti értéket képviselnek, amelyet – azok változatos növény- és állatvilágával – minden eszközzel óvnunk kell!

Rétek. Az Őrség és környékének tájképét a nagy erdősegeken kívül mindig a kaszálórétek látványa tette teljessé, amelyeket az emberi gazdálkodás alakított ki. Az évezredes extenzív használat következtében máig nagyon értékes, másodlagos réttársulások keletkeztek, amelyek számos ritka és védendő növény-, gomba- és állatfajnak adnak élőhelyet, köztük olyan érzékeny környezetjelző szervezeteknek, mint a nedű-, nyírok- és nyelvgombák. Ezért a természetvédelem megszokott gyakorlatával ellentétben e vidéken épp a sajátos tájgazdálkodás révén kialakított, és az emberi tevékenység által évszázadokon keresztül fenntartott, jellegzetes szukcessziós állapot: a rétek, gyepek megtartása a cél.

Szántóművelés. A csapadékos táj gyenge, rossz vízvezető talajain alkalmazott, ún. bakhátás szántás is megjelenik a kiállításban. Természetvédelmi szempontból (is) fontos, hogy a Vendvidéken s részben az Őrségben nem őri-ástáblákon volt és van intenzív, agyonvegyszerezett agrotechnika, hanem kisebb parcellás, extenzív mezőgazdálkodás.

Házkörnyezet. A vendvidéki szóróvány és az őrségi szeres települések ma is harmonikusan simulnak a tájba, színeibe, szerves egységet alkotva. Noha napjainkra a szeres települések nagy része a szereket összekötő utak mentén összeépült, a dombvidéki falvak megőrizték szóróvány jellegüket. A Rába völgyében fekvő községek út menti települések, portáik között

nincsenek szántók, legelők. A dombvidéki falvak szóróvány jellegűek, házhelyeik irtásokon alakultak ki, a művelés alá vont terület gyűrűként öleli őket. A vidék népe virágkedvelő, rendkívül figyelemre méltó, hogy néhány éve például a legszebb virágos falvaknak járó kitüntető címet kapta az őrségi Magyarlak.

Tájalakító jövevények, kultúra-elemek. Az ember alakította táj képének változásairól az élővilág és az épített környezet egyaránt tanúskodik. Napjainkban világszerte egyre súlyosabb természet- és környezetvédelmi, tájlesztési gondokat vetnek fel az ún. biológiai inváziók. Miként másutt, úgy e térségben is jelen vannak az élővilág sokféleségét súlyosan veszélyeztető adventív inváziós, illetve magyar szakkifejezéssel élve az *özönnövények*. Erőteljes terjeszkedésükkel háttérbe szorítják a természetes növénytakaró elemeit: növényfajokat és növény-társulásokat. A védekezés módjai különbözők lehetnek, a legkézenfekvőbb és legfontosabb azonban a hagyományos kaszálás rendszeres alkalmazása.

A hagyományos falusi közösségek feszes közösségi normákat megtartó ereje a XX. század második felében felbomlott, illetve más-ként alakult. Az átalakult értékrendszer kihat az anyagi kultúra számos olyan látványos elemére, mely akár egy megfelelő érzékenységgel közelítő egyszerű turistának is szembeötlő lehet. A falvakba „leköltöző”, vagy ideiglenesen „nyaralni”, „kikapcsolódni” vágyó idegeneket nem kötik ezek a helyi megszokások. Az itt eltöltendő időszakra kialakított „világukban” az egyéni esztétikai elvárások dominálnak, a lényeg a „vidéki idill” privát megteremtése, melybe – egyéntől függően – sok minden beleférhet. Mindezek

értelmében úgy gondoltuk, hogy egy, a nemzeti park témáját feldolgozandó kiállítás nem kerülheti meg azoknak a recens kulturális folyamatoknak legalább a „felvillantását”, melybe maga a park a mindennapok világában valójában beleilleszkedik. Reméljük, a nemzeti parki védettség alá került táj története mérföldkőhöz, egy újra nemesebb korszakához érkezett.

A negyedik, befejező fal anyaga részben ismét az időbeli változásokra utal, részben pedig a nemzeti park természeti értékeiből nyújt izelítőt, így például néhány jellemző növénye herbáriumi lapokon való bemutatásával. A látogatók végezetül az ŐNP-t létesítő miniszteri rendeletet olvashatják el. Minthogy a nagyterem első fekvőtárlójában a nemzeti park alapítására vonatkozó civil kezdeményezés dokumentumait (közel háromezer aláírással) helyeztük el, a kiállításban a kezdeményezéstől az alapító nyilatkozat jelképes állomásaiig juthatunk el.

Abban a reményben ajánljuk minden érdeklődő megtisztelő figyelmébe kiállítási beszámolómat, hogy kedvet kapva mielőbb, s majdan gyakran látogasson el hazánk eme kies tájkára, amelynek jövőjét immár nemzeti parki védelem kívánja szavatolni. A cél nemcsak a természeti környezet, hanem a népi kultúra, gazdálkodás és településforma megőrzése is, természetesen a lakosság igényeinek figyelembevételével.

A kiállítás koncepciójának és megrendezésének szakmai gondozói voltak: Balogh Lajos (növénytan), Dankovics Róbert és Vig Károly (állattan), Horváth Sándor, Illés Péter, M. Kozár Mária és Nagy Endre (néprajz), Ilon Gábor (régészet), Révész József (történet), Szommer Ildikó, Jóba Éva és Kaczmarski László (kivitelezés).

Lásd még – See also: Borító 3 – Cover 3

Őrség, the Youngest National Park in Hungary
Temporary exhibition at the Savaria Museum in Szombathely, 5 March – 15 September, 2002

The National Park of Őrség was founded as the tenth national park in Hungary on 8th March 2002. This gave an opportunity to arrange a temporary exhibition at the hall of the Savaria Museum of Szombathely. This national park lies in a special region having three borders: that of Hungary, Slovenia and Austria, which includes Őrség, Vend Region, valley of Rába-river, and a small part of Vasi Hegyhát areas. A great part of this region is one of the rural parts of Hungary, which can still presents many archaic characteristics of natural and cultural conditions and settlements. The exhibition tries to give an insight into the survivors of this natural and cultural heritage and at the same time it reflects on some important questions of the present processes, too. The permanent discussion between the scientist, the ethnologist, the archeologist and the historian, in other words the cooperation of different disciplines and fields was determinant on the way the exhibition came into being.

Jászsági festészet a XX. században

B. Jánosi Gyöngyi

A „Jászberényi Nyár” rendezvénysorozathoz a Hamza Múzeum és Jász Galéria Közalapítvány évek óta rangos kiállítás megrendezésével járul hozzá. A 2002. augusztus 1-én megnyílt retrospektív kiállításon a Jászsághoz kötődő művészek nagyrészt lezárt életművének darabjai kerültek bemutatásra, mely így átfogó képet adott a jászsági festészet elmúlt száz évéről.

A kiállítás gondolata abból az adott helyzetből született, hogy Jászberény Város Önkormányzata 2000 októberében létrehozta a Hamza Múzeum és Jász Galéria Közalapítványt, melynek feladatává tette a Jászsághoz kötődő képzőművészek állandó kiállításának létrehozását. Épület és anyagiak híján ez az állandó kiállítás még várat magára, de a Hamza Múzeumban folyó kutatómunka már számba vette azokat a művészeket, akiknek alkotásai majd bemutatásra kerülhetnek a Jász Galériában.

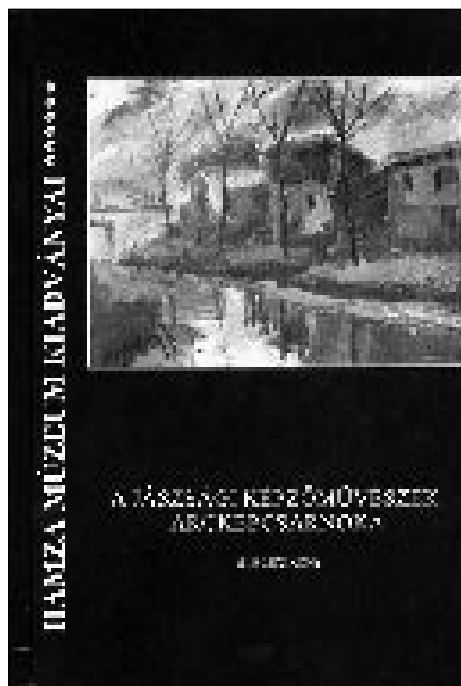
A művészek műveit kutatva kiderült, hogy a Magyar Nemzeti Galéria számos olyan műalkotást őriz, melynek alkotói a Jászsághoz kötődnek, s melyeket szívesen kölcsön is adnak, hogy kiállításon bemutassuk. Bereczky Lóránd főigazgató engedélyével így közel negyven művet kölcsönöztünk a kiállításra a Magyar Nemzeti Galéria anyagából. Ezt az anyagot kiegészítettük a Hamza Múzeumban őrzött, de Jászberény város tulajdonában lévő műalkotásokkal. A teljesség kedvéért magánszemélyek birtokában lévő, már klasszikusnak számító művekkel egészítettük ki a tárlat anyagát, és így több mint ötven alkotás reprezentálja a kiállításon a Jászság festészetét.

A tárlat különlegessége, hogy az ismert *Aba-Novák, Chiovini, Ilosvay Varga István, Rudnay, Thorma* és *Vágó Pál* képek mellett az alig, vagy kevéssé ismert háború előtti művészek alkotásait is sikerült bemutatni. Így láthatók *Antal Sándor, Hunyadi László, Telkessy Valéria*, a Jászberényi Nyolcak közül: *Benke László, Rácz Kálmán, gy. Riba János, b. Simon Ferenc* alkotásai, majd a később csatlakozott *Makay József* munkái is. Az 1945. utáni időszakot *Bakky Sándor, Beöthy István, Demény Miklós, Gecse Árpád, Hamza D. Ákos, Kapos Nándor, Laki Ida, Lehel Mária, Litkei József, Orosz Gellért, Sáros András* és *Vuics István* képviseli.

A kiállítást dr. Egri Mária művészettörténész nyitotta meg. Méltatta a Jászsághoz kötődő művészeket, ismertette kötődésüket a jász településekhez, s elismeréssel szolt

a város kezdeményezéséről és a Hamza Múzeum tevékenységéről.

A tárlat jelentősége nem csak az, hogy viszonylag átfogó képet ad a jászsági festészetéről, hanem az is, hogy számba veszi, bemutatja, kiknek a műveit helyezhetnénk el -- akár tartós letétként is -- a leendő Jász Galéria állandó kiállításán.

A kuriózumnak tekinthető tárlatról magánszemélyek közreműködésével és anyagi támogatásával CD-ROM készült, melyet -- a dokumentációs célokon túl -- a Hamza Múzeum és Jász Galéria Közalapítvány támogatóinak szánnak.

A kiállítás megnyitójára a Hamza Múzeum és Jász Galéria Közalapítvány elkészítette és megjelentette *A jászsági képzőművészek arcképcsarnoka* című kislexikont is, melyben a Jászsághoz kötődő klasszikus és kortárs festők, grafikusok, szobrászok és iparművészek legfontosabb adatait, munkásságuk jelentősebb eredményeit teszi közzé. A hézagpótló munka mindazokat a művészeket igyekezett fölvenni, akik a Jászságban születtek, innen származtak el, vagy munkásságukat hosszú ideig a Jászság területén fejtették ki, de azokat is, akik ugyan rövid ideig dolgoztak ott, ám művészettörténeti jelentőségű, ma is hozzáférhető alkotásokat hoztak létre. Néhány esetben olyan mesterek is szerepelnek a szócikkekben, akikre a fentiek nem vonatkoznak, de tevékenységük jelentősen hozzájárult más jászsági művészek pályájának alakulásához. A kortárs művészek fel-

A kiállításhoz kapcsolódó kiadványok címlapjai

The covers of the publications connected to the exhibition

vételre kerülő körének meghatározásakor a *Kortárs magyar művészeti lexikon*ban használt eljárást követték: legalább egy önálló kiállítással és katalógussal rendelkezzenek. A kötet több, mint száz címsava tartalmazza a képzőművészeti társulásokat, alkotóközösségeket, alkotótelepeket és a képzőművészettel folyamatosan foglalkozó művelődési közösségeket, valamint néhány közgyűjteményt is. A kislexikonban nem szerepelnek az építőművészet és fotóművészet alkotói, mert azok gazdag anyaga külön kötetek létrehozását indokolja. A 93 oldalas, a művészek topográfiaiáját is tartalmazó, 49 színes képpel illusztrált kötet egyaránt szolgálhatja a nagyközönség tájékoztatását, és a jászsági képzőművészettel behatóbban foglalkozó szakemberek munkáját.

20th Century Painting in the Jászság Region

In each year there is a high-quality exhibition organised in the framework of the Jászberény Summer Festival. This year it was dedicated to those painters whose or career can be connected with the Jászság region in Eastern Hungary. The Hamza Museum and the Jász Gallery Public Foundation set up a retrospective collection of more than 50 works of art, partly on loan from the Hungarian National Gallery and from private collections. The paintings and the artists are edited on a CD-ROM and a lexicon of the artists from the Jászság. The more than 100 entries inform the readers about artists who were born life or worked in the region and the publication is illustrated with 49 colourful pictures.

Könyv- és folyóiratszemle

A Nemzeti Múzeum új szerzeményei

Sárközy Gabriella

Az elmúlt három évtizedben több tízezer darabbal gyarapodtak a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Ezek közül jó néhányat megismerhettek a látogatók az intézmény állandó és időszaki kiállításain. Többségük azonban rejtve maradt a nyilvánosság előtt. Ezért határozta el a múzeum, hogy egy új kiadványsorozatot indít újjá *Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban* címmel, melynek révén az utóbbi harminc év során az intézménybe került legjelentősebb és legérdekesebb régészeti leletekkel és műtárgyakkal ismerteti meg az érdeklődőket.

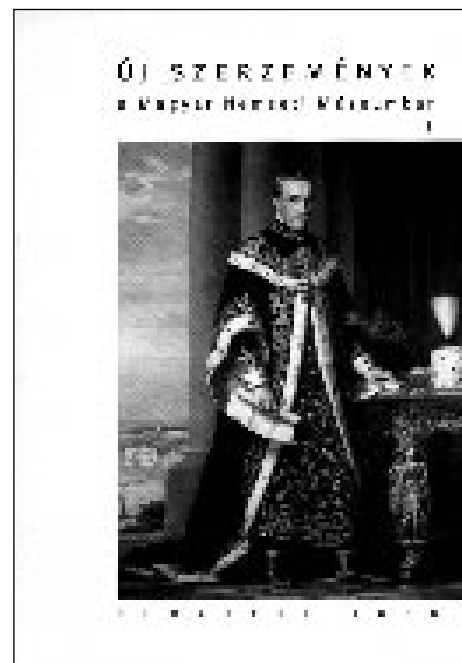
A mostani kötet zömében – *Basics Beatrix* jóvoltából – a Történelmi Képcsarnok új szerzeményeiből ad válogatást. A festmények, rézkarcok, rézmetszetek, litográfiák többségükben történelmi személyiségekhez és eseményekhez kapcsolódó témákat ábrázolnak. A gyűjtemény ma is meglévő szerkezetének kialakítása, a műtárgyak feldolgozása, mutatkozása *Vayer Lajos* nevéhez fűződik. Jelenleg is létezik festmény és grafikai gyűjtemény sze-

rinti felosztás, ez utóbbi arcképekre, városképekre, esemény- és viseletábrázolásokra bontva. Az anyagot további kisebb műtárgycsoportok – az úgynevezett vegyes tárgyak és karikatúrák – egészítik ki.

A kiadvány e részében bemutatott műtárgyak csak válogatást jelentenek az utolsó harminc év legjelentősebb szerzeményeiből, hiszen számuk jóval nagyobb, azonban több esetben állapotuk nem teszi lehetővé reprodukálásukat és bemutatásukat.

A Történelmi Képcsarnok jelesebb szerzeményein túl az Éremtár munkatársai megismertetik az olvasókkal az Éremtár valamennyi nagyobb gyűjteményi egységét, a római aranypénzektől, az Árpád-kori kincselejteken, a brit rendi láncokon és jelvényeken át a reformkori részvényekig.

Az Újkori Főosztályhoz tartozó Újkori Ötvös Gyűjtemény két különleges darabját *Kiss Erika* közli (egy 1860-as évekből származó nyakéket és egy 1850-es évekből való karkötőt eredeti dobozában); a Dohányzástörténelmi Gyűjteményből pedig *Ridovics Anna* mutatja be Arany János pipáját, valamint a nagy költő pipázási szokásait.

(*Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban 1. Válogatás a Történelmi Képcsarnok, az Éremtár és az Újkori Főosztály anyagából.* Szerkesztő: Pintér János. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, é.n. 114 p.)

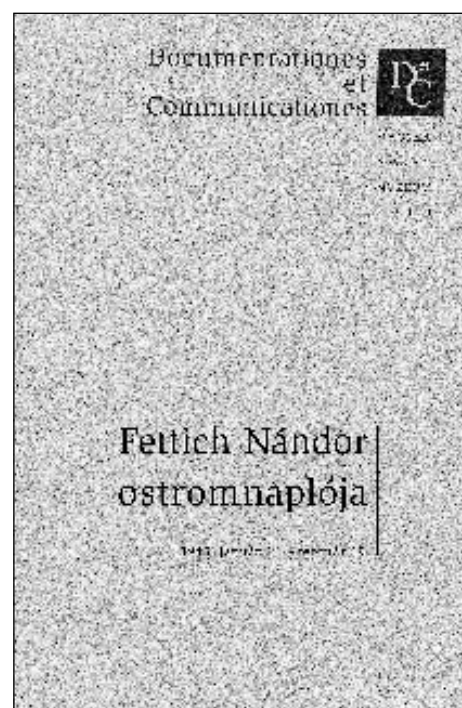
Fettich Nándor ostromnaplója

Sárközy Gabriella

Az ezredforduló, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának 200 éves jubileuma felélénkítette az érdeklődést az intézmény XX. századi történetével kapcsolatos iratanyagok, visszaemlékezések iránt, lendületet adva azok feltárására, kutatására. Ennek kapcsán – mivel az eredeti iratok is előkerültek – kézenfekvő volt tehát *Fettich Nándor* (régész, egyetemi tanár, 1900–1971) múzeumi naplójának kiadásra való előkészítése. A mostani részlet közlésében közreműködők olyan időszakot igyekeztek választani, melyet a kéziratból teljes terjedelemben be tudtak mutatni. Így esett választásuk az ostromra. Az ezen időre vonatkozó feljegyzésekből kiderül, hogyan vészelte át a

múzeum az orosz csapatok bejövetelét. A naplóban bemutatott események, személyiségek, múzeumi munkatársak arról tanúskodnak, hogy a múzeum és annak vezetői az akkori társadalmi és politikai történésekben fontos szerepet játszottak, és ezekben – a naplóban leírt – sokszínű kapcsolatokban Fettich személye a középpontban állt.

A Magyar Nemzeti Múzeum objektív XX. századi történetével még adós a kutatás. A szükséges adatok levéltári és más egyéb kéziratok formájában rendelkezésre állnak, ezek sorában elvitathatatlanul komoly értékű Fettich Nándor naplója. Lehet, hogy a ma élők már nem mindenben értenek egyet a leírtakkal, de erről az időszakról más múzeumi munkatárs feljegyzése nem ismert, éppen ezért a Fettich-naplót egyedüli kordokumentum-

nak kell tekinteni. A személyes élményekre vonatkozó leírások mellett vannak a naplónak olyan részei is, amelyek mellett a szerkesztők levéltári dokumentumokat szerepeltetnek, teszik ezt anélkül, hogy a szerző véleményét megkérdőjeleznék.

Az Országos Levéltárban őrzött K 726 számú fond, azaz az Országos Magyar

Gyűjteményegyetem irattára őriz olyan jelentéseket, leveleket, iratokat, amelyek kiegészítik, megmagyarázzák a napló eseménytörténetét. Jegyzetek azért készültek, mert a közreműködők fontosnak vélték bemutatni, még ha csak néhány adattal is, a szereplő személyeket, valamint lényegesnek tartották kiegészíteni Feticch megállapításait.

(Feticch Nándor *ostromnaplója 1945. január 16 – február 19.* A kéziratot sajtó alá rendezte Bándi Gáborné. A szöveget az eredetivel összevetette, a jegyzeteket kiegészítette Szende László. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2000. 185 p. Documentationes et Communicationes. Sorozatszerkesztő Rezi Kató Gábor.)

A Türr István Múzeum kincsei

Rapcsányi László

„Mit csinál egy művészettörténész – aki ráadásul muzeológus is – nyaralása alatt? Napozik, fürdözik a Balatonban és természetesen dolgozik. Kiállítást néz, s ha már megnézi, nem tudja ezt megtenni anélkül, hogy ne összegezzé valamilyen módon az igencsak tanulságosnak bizonyuló látottakat” – olvastam a Magyar Múzeumok c. folyóirat 2000/3 őszi számában *Basics Beatrix* művészettörténész beszámolóját arról, hogy milyen látványos kiállítást rendezett a keszthelyi Balaton Múzeum a magyar pipáról és a pipázás történetéről.

A hangulatos tudósítás felbátorít annak közlésére, hogy hasonló kánikulai állapotban, egy budai társasház hatodik emeleti lakásának tikkadt levegőjében mit csinál egy magamfajta jámbor férfiú, aki nem művészettörténész, még muzeológus sem, csak múzeumbarát? Éppen kedvelt ellenpápjá, Pedro de Luna (XIII. Benedek, 1394-1423) sorsát böngészi, amikor egy szépséges kiadványt hoz a postás. Fedőlapjáról Kádár Béla színpompás olajképének részlete, egy barátságos fehér ló pillant hátrafelé. A kötet címe olvasatom és reményem szerint messze előretékel, és a múzeum páratlan történeti, néprajzi, régészeti kincseit bemutató sorozat tervét rejti.

Baja az én városom. Szeretem elfogultan és dohogva. Ha Bajáról esik szó, arra figyelnem kell – és figyelni is akarok –, mert sokszor hallottam már csípős megjegyzést, miszerint ez a szorgalmas, csendes, délvidéki kisváros olyan lassan fordul, mint egy óceánjáró. Persze az ilyesfajta példázattal az a gond, hogy egy igazi bajai azonnal visszautasítja, mert „minden dolognak oly sok színe van...”. Emlékszem, Major Máté építész, aki Baján, a jeles Szent Antal utcában

született, amikor az *Egy gyerekkor és egy kisváros emléke* című lírai életrajzát írta, milyen művészi harmóniával illesztette szubjektív történetét a kisváros sajátos atmoszférájába. Major Máté még a ciszterci gimnázium növendéke volt, amikor 1918. november 13-án, szerdán a szerbek megszállták Baját és környékét.

Csaknem három éven át, 1921. augusztus 20-ig tartott ez a különös együttélés, amit a szakirodalom a Pécs–Baranya–Baja háromszög témakörben tárgyal. A bajaiak ilyen körülmények között sem adták fel álmaikat! Amikor 1919 karácsonya táján felbukkant egy kezdeményezés, miszerint bajai művésztelep kellene létrehozni, levelek özöne érkezett a Bajai Független Újság szerkesztőségébe. Néhány mondat „egy műbarát” soraiból: „*Aminő szép az eszme, annyira nem új. Mi már régen foglalkoztunk vele, s hogy eddig testet nem öltött igény, hamarjában meg sem tudom mondani, hogy miért? Pedig mindenünk van hozzá. Van napunk, levegőnk, egünk, felhőnk, Dunánk, erdőnk, népünk, szóval minden, ami festő szemet érdekel, vásznat feszít, ecsetet pezsgő mozgásra készlet. Van művészetet szerető tehetős publikumunk, mely tud látni, ítélni, élvezni, tud és akar a művészetekért áldozni ... Úgy hallottuk, hogy Éber Sándor mostanában tervez önálló kiállítást. Csinálja meg! Hadd ismerjük meg mi, az ő legközvetlenebb nagyközönsége is Öt, hogy tanuljuk becsülni azt, aki miénk, és hogy amíg vannak Isten áldott művészeink, akik a művésztelep kérdését a legjobban megoldhatják, ne kérjük kölcsönbe a mi eszméinket Pécestől sem” (1919. december 28.).*

Három hét múltán, 1920. január 21-én ugyane lap a címlapon közli: a békekonferencia szétdarabolta Magyarországot. A jelentés felsorolja a Romániával, Csehszlovákiával és Ausztriával érintkező új

határvonal településeit. A déli határokról nem esik szó. A cenzúra vastag fehér sávja jelzi, hogy Dél-Magyarország sorsa, jövője még bizonytalan. A lap harmadik oldalán egyhasábos cikk: *Festőiskola létesül Baján.* Arról szól, hogy Éber Sándor festőművész és tanár művésziskolát nyitott a városban. „*Keresve sem lehetne alkalmasabb miliót találni egy művész-társaság számára, mint Baja s környéke. Kár, hogy nem siettünk mi magunk fölfedezni művészeink számára. Nagybánya, Szolnok majd Kecskemét egy-egy centruma lettek a művészetnek, bár egyikük sem versenyez Bajával – legalább olyan szempontokból sem, melyek elsősorban fontosak egy művészkolónia kialakulására: a tájkép roppant változatossága, a hasonlíthatatlan bajai naplemente, a Sugovica kanyarulata, a kis fahíd, amelyik néha a szürkületben a nagyszerű japán művészek rajzaira emlékeztet, a halászház színes bárkái, a sleppék téli kikötője, az erdők és az árterületek – ezernyi motívum a tájképfestők számára. És figurális festőnek csak a szomszéd Szeremlére vagy Csanádra kell kirándulni, dúskálhat a színekben ... A szép és lelkes vállalkozást azért üdvözöljük különös örömmel, mert ez is egy lépés abban az irányban, hogy városunk ne csupán a zsúrok kánaánja, a svercerek eldorádója és a preferánsz központja legyen, hanem a művelődésnek egy, ha szerény állomása.”*

Egy város aranykönyve az emlékezet.

A bajai Türr István Múzeum képzőművészeti gyűjteményéből készült válogatás, összeállítás és az előszó Kovács Zita muzeológus gondos munkája. Az elegáns kötet ajánlása így szól: *Oltványi Imre emlékének.* Hiszen az Oltványi-gyűjtés által megalapozott bajai képzőművészeti kollekció legszebb remekműveit mutatja be, és ehhez igazodik a bevezetés gondolatmenete. Szól a műgyűjtés történeti epizódjairól, elringatja a klas-

szikus mecénást, eljárt felette az idő. Megrajzolja a XX. század első évtizedeiben felismerhető műgyűjtő új típusát, a modern műgyűjtő mecénást, aki már nem bízta magát a műtörténeti közfelfogásra, hanem önállóan ítél, kortárs művészekről vásárol, és saját ízlése szerint fejleszti gyűjteményét. Derűs vigasztalás mindannyiunk számára az előszó egyik mondata: „Napjainkban efféle költéséges passziót nem sokan engedhetnek meg maguknak.”

Kovács Zita előszavából értesülünk arról, hogy a bajai kötődésű *Oltványi (Artinger) Imre* (1893-1963) tevékenységének köszönhető e páratlan képzőművészeti gyűjtemény létrehozása. Részletesen ismerteti a jeles férfiú szervező és közéleti működésének szakaszait. Ezt az önmagában is érdekes feladatot, divatos zsurnalisztikai fordulattal „az Oltványi-jelenség” értelmezését a téma jeles kutatójától, *Sümei György* művészettörténésztől várja a szakirodalom.

Talán az sem haszontalan adalék, hogy a bácsalmási születésű Artinger Imre nevével (1940-ben magyarosított Oltványira) néhány évvel ezelőtt találkoztam először. Sajtótörténeti adatokat keresve a bajai Független Magyarország napilap 1937. október 12-i, keddi számában olvastam az új polgármester, dr. Bernhart Sándor székfoglaló beszédét, melyben „nagyszabású fejlesztési programot tárt a közgyűlés elé”, s többek között szólt a bajai múzeumról is. „Az Artinger Imre dr. lelkes munkájával és áldozatkészségével létrehozott városi képtár máris a legjelentősebb kultúrintézménye városunknak. Elhelyezése a Bajai Takarékpénztár előzékenységéből egyelőre biztosítva van, de számolnunk kell a fejlődő intézmény állandó jellegű elhelyezésének szükségességével. A városi múzeum számára máris külön helyiségekről kell gondoskodnunk, mert az a szeretet, amivel közönségünk a múzeum ügyét fogadta, hamarosan odáig fejleszti majd ezt a még csecsemőkorát élő intézményünket, hogy az az egy szoba, amit a képtár helyiségében biztosítottunk a számára, túlön-túl szűknek fog bizonyulni.”

Műértő nyomdai szakemberek szerint a bajai Türr István Múzeumnak ez a színes, technikai megvalósításában magas színvonalú katalógusa a magyar művészeti könyvpiac egyik legszebb terméke. 47 számozatlan képdalalon 33 művész alkotása szerepel. Pótolv a tartalomjegyzéket, lejegyzem az alkotók névsorát: Ámos Imre, Barcsay Jenő, Bartha László, Bene Géza, Berény Róbert, Bornemisza Géza, Boromisza Tibor, Czigány Dezső, Czóbel Béla, Dési Huber István, Egry József, Farkas István, Hincz Gyula, Kádár Béla, Kmetty János, Martyn Ferenc, Márffy Ödön, Mednyánszky László, Medveczky Jenő, Nagy István, Paizs-Goebel Jenő, Pechán József, Perlrott-Csaba Vilmos, Schönberger Armand, Scheiber Hugó, Simon György János, Szabó Vladimír, Szobotka Imre, Szónyi István, Tihanyi Lajos, Tornyai János, Uitz Béla, Vadász Endre.

(A Türr István Múzeum kincsei. A bajai múzeum 20. századi képzőművészeti gyűjteménye. Összeállította és az előszót írta Kovács Zita. Türr István Múzeum, Baja, 2002. 64 p.)

Muzeologija 37., 2000.

Gönczi Ambrus

A horvát folyóirat 37. száma teljes egészében olyan publikációkat tartalmaz, melyek először a „Múzeum – Hagyomány és modern nemzetek” című előadássorozaton hangzottak el a zágrábi Goethe Intézetben, 2000. november 3-4-én. A találkozót a zágrábi egyetem muzeológia tanszéke, a Goethe Intézet és az ICOM Horvát Nemzeti Bizottsága rendezte.

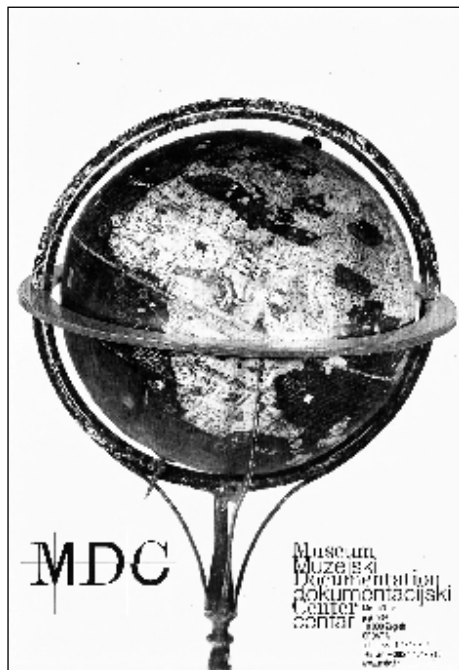
Horvátország XIX. századi fejlődését nagymértékben meghatározta a nemzeti öntudat feléledése és a nacionalista mozgalmak megerősödése, s ezzel nem állt egyedül Európa nemzetei között. A modern nemzetvé válás folyamatában az egymás után megszülető múzeumok természetesen alapvető szerepet játszottak, s ez sem tekinthető horvát sajátosságnak, múzeum és nemzeti törekvés nem volt elválasztható a közép-európai térség egyetlen államalakulatában sem. A horvátországi múzeum, mint intézmény eleinte főként a társadalmi igényekhez alkalmazkodott, leginkább kulturális célokat szolgált. Később a nemzeti múzeumok mellett megjelentek a szakosodott gyűjtemények is, melyek már a tudományos gondolkodást tükrözték.

Dr. Žarka Vujic, a zágrábi egyetem filozófiai tanszékének tanára, előadásában részletesen foglalkozott a Zágrábi Nemzeti Múzeum történetével, bár szót ejtett más jelentős horvát múzeumokról is. Ez a múzeum azzal a céllal jött létre, hogy egységesen mutassa be Horvátország kultúráját és természeti valóságát, ám ezt eddig teljes egészében nem tudta megvalósítani a különböző részlegek széttagoltsága miatt. A konferencia következő előadója, dr. Kilian Kreiling, a müncheni Bajor Nemzeti Múzeum munkatársa a bajorországi múzeumok történetét mutatta be, külön kiemelve a I. Lajos és II. Miksa bajor királyok tudatos múzeumtámogató politikájának szerepét a múzeumi hálózat megeremtésében. Dr. Hans-Georg Lippert prezentációja a kölni dóm építészeti és szimbolikus jelentőségét taglalta, hiszen a székesegyház egyben olyan intézmény, amely a XIX. században egy születő nemzet jelképe is volt. Külön hangsúlyt kapott az előadásban az a tény, hogy a dóm fenntar-

tásának költségeit jórészt egy alapítvány fedezi.

A német-horvát párhuzamot tovább vizsgálhatjuk a nürnbergi Német Nemzeti Múzeum munkatársa, dr. G. Ulrich Grossmann előadása alapján, amely a múzeum születését és jelentőségét vizsgálta föl. A különböző német államok uralkodóházai Drezdától Bécsig, Berlinből Münchenig mind gazdag és folyamatosan gyarapodó gyűjteményekkel büszkélkedhettek, de egyik sem reprezentálta a teljes német nyelvterület kultúráját. Az 1852-ben Hans von Aufsess által alapított nürnbergi múzeum éppen ezért létesült. Ez a múzeum nem csak egy ország, hanem egy többé-kevésbé egységes nyelvű és kulturájú nemzet örökségének gyűjtőhelyévé vált.

Két előadás is figyelmet szentelt a horvátországi Trogir muzeális jelentősé-

gének, ahol a műemlékvédelem már a XIX. században is kiemelt szerepet kapott, eleinte inkább csak az állagmegóvás területén, a XX. század elejére azonban már valódi múzeumi szinten, számos lelkes és hozzáértő ember segítségével. Egy további előadás a rijekai Természettudományi Múzeumot mutatta be, amely a vidék első regionális múzeuma volt a XIX. században. Létrejöttét többek között a gazdaságpolitikai változások, a tudomány és technika fejlődése és nem kevésbé a környék lelkes gyűjtőinek természettudományos jellegű magángyűjteményei motiválták.

A konferencia végén dr. Tomislav Šola, a zágrábi egyetem filozófiai tanszékének tanára szólalt fel, beszédében a nemzeti múzeumok jelentőségét hangsúlyozta mind politikai, mind kulturális értelemben, és sürgette az egységes Horvát Nemzeti Múzeum létrehozatalát, amely az ország múzeumi hálózatának, kulturális kutatómunkájának valódi központja lehet.

A Pulszky Társaság hírei

Elnökségi ülés (2002. szeptember 5.)

A testület a múzeumi normatíva előkészítése kapcsán folytatott eszmecsere után felkérte az elnököt, hogy az NKÖM Múzeumi Osztályától kapott levélre válaszolva hangsúlyozza a szakmai normatíva fontosságát és társaságunk készségét a munkában való részvételre. Ezt követően áttekintette a múzeumtörténeti lexikon, a Tímárné Balázs Ágnes emlékére kiadandó kötet és a társaság honlapja kapcsán adódó feladatokat, az október eleji tatabányai konferencia és a Cseh Múzeumok és Galériák Szövetsége által rendezendő konferencián való magyar részvétel előkészítésének állását. Megerősítette korábbi állásfoglalását a Múzeumok Majálisa rendezvény folytatásáról és felkérte az elnököt az ezzel kapcsolatos egyeztetésre.

Konferencia „Múzeumaink ma és holnap” címmel (2002. október 3-5.)

A fiatal muzeológusok tagozata által kezdeményezett és a Tatabányai Múzeummal

közösen szervezett konferencia mintegy 70 fő részvételével sikeresen és eredményesen lezajlott. Az elhangzottakat – az NKÖM Múzeumi Osztálya egyetértésével – a Társaság megjelenteti. (Részletesebb beszámoló várható lapunk következő számában.)

Elnökségi ülés (2002. október 10.)

Az elnökség beszámolót hallgatott meg a kismúzeumok tagozata által Tiszafüreden rendezett találkozóról és a tatabányai konferenciáról. Örömmel nyugtázta, hogy mindkét rendezvény sikeres és szakmailag is eredményes volt. Ezt követően tudomásul vette az elnök tájékoztatását arról, hogy Vadász János kormány megbízotti kinevezése miatt lemondott a KKDSZ elnökségéről.

Felkérte az elnököt, hogy a Millenáris Park ügyében olyan állásfoglalást készítsen, amely szerint a Társaság támogatja az Országos Műszaki Múzeum kiállításának ottani elhelyezését.

A Tímárné Balázs Ágnes emlékére készülő kötet ügyében ugyancsak az elnököt bízta meg, hogy a finanszírozás lehetőségeiről

további egyeztetést folytasson a műtárgyvédelmi tagozat vezetőjével.

A testület tudomásul vette, hogy Cseri Miklós alelnök az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága elnökévé történt megválasztása miatt benyújtotta lemondását. Ezt döntésre azzal terjeszti a választmány következő ülése elé, hogy javasolja, a következő közgyűlésig Cseri Miklós maradjon meg tisztségében.

A NEMO idei közgyűlése előkészületeiről az ügyvezető elnök által adott tájékoztatást tudomásul vette, majd úgy döntött, hogy a novemberi ülés dátumát módosítja, a nyilvántartási rendelet tervezetéről tartandó eszmecserek helyét és idejét pedig a Társaság megfelelő csatornáin terjeszteni fogja.

Felhívás

Tisztelt Fő/Igazgató Asszony/Úr!

2002 márciusában a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület gödöllői közgyűlésén megismerkedhettek a Társaság honlapjával a www.museum.hu/pulszkytarsasag-gal. Egyesületünk fiatal muzeológusokat tömörítő tagozata magára vállalta ennek az új internetes honlapnak a megtervezését, tartalmi feltöltését és rendszeres frissítését.

A honlap felépítése egyszerű, áttekinthető. Az érdeklődők információt szerezhetnek a társaság működéséről, felépítéséről, a tagozatok életéről, a múzeumokat érintő fontosabb eseményekről, konferenciákról és pályázatokról. Olvashatnak egyesületi híreket, beszámolókat, kiállítás-ismertetőket és kritikákat, könyvajánlókat, megismerkedhetnek a hónap műtárgyával, lapozhatják a Magyar Múzeumok számait. Az olvasónak

lehetősége van vélemény-nyilvánításra is.

A honlap március óta új beszámolókra, véleményekre, hírekre vár. Rajtunk, múzeumi munkatársakon a sor, hogy igazán élő és aktuális honlapot készítsünk. Ehhez a munkához keresünk együttműködő partnereket!

Önt, mint intézményvezetőt arra kérjük, jelölje ki munkatársai közül azt a személyt, akivel kapcsolatba léphetünk, aki folyamatosan tájékoztatni tud bennünket az intézményünkben folyó munkáról, aki időnként vállalkozik arra is, hogy érdekesen tudósítson múzeuma életéről.

Szeretnénk azt is jelezni, hogy a honlap színessé tételéhez a tudósításokon túl szükség lesz fotókra, képekre, lehetőség szerint térítésmentesen. A képeket a honlapon úgy jelentjük meg, hogy ne legyen lehetőség személyes használatra történő letöltésre.

Terveink szerint a honlapon olvasható

anyagot kéthetente frissítjük, ezért szükséges, hogy idejében (minden hónap 15-ig ill. 30-ig) megérkezzenek a hírek, tudósítások, szakmai beszámolók. A szerkesztőség él azzal a jogával, hogy a beérkezett anyagokat korrektúrázza és közlésükről döntsön.

Reméljük, közös munkánk eredményeként valóban informatív, a múzeumokat érintő és érdeklő honlapot tudunk létrehozni, amely a www.museum.hu honlappal együtt, egymást kiegészítve valóban a szakma és a nagyközönség igényeit és érdeklődését kielégítheti.

Bízunk segítő szándékú közreműködésben és ötleteiben és várjuk szíves jelentkezésüket a pulszky@museum.hu e-mail címen.

Tisztelettel:

Pató Mária és Türk Timea
a honlap szerkesztői

E számunk szerzői

Balogh Lajos (1962)
botanikus
muzeológus
Savaria Múzeum
Szombathely

Bándi Gáborné dr. (1940)
történész, népművelő
tudományos munkatárs
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Basics Beatrix dr. (1956)
művészettörténész
főosztályvezető
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Berhidai Magdolna (1956)
népművelő, magyar szakos tanár
múzeumpedagógus
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Bodó Sándor dr. (1943)
etnográfus
kandidátus
főigazgató
Budapesti Történeti Múzeum
Budapest

Deme Péter dr. (1950)
történész
főosztályvezető
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Fejős Zoltán dr. (1954)
etnográfus
kandidátus
főigazgató
Néprajzi Múzeum
Budapest

Gál Vilmos (1972)
történész
muzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Gönczi Ambrus (1973)
történész, muzeológus
gyűjteményvezető
Ferencvárosi Helytörténeti
Múzeum
Budapest

Holló Szilvia Andrea dr. (1964)
történész
tudományos titkár
Budapesti Történeti Múzeum
Budapest

Illés Péter (1977)
kulturális és vizuális antropológus
segédmuzeológus
Savaria Múzeum
Szombathely

B. Jánosi Gyöngyi (1948)
művész rajztanár
igazgató
Hamza Gyűjtemény
és Jász Galéria
Jászberény

Kemenczei Ágota (1968)
történész
muzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Kovács Tibor dr. (1940)
régész
kandidátus
főigazgató
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Medgyesy-Schmikli Norbert
(1978)
történész, etnográfus
tanársegéd
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Piliscsaba

Morgós András dr. (1952)
okl. vegyészmérnök,
okl. restaurátor művész
főosztályvezető
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Pallos Lajos dr. (1958)
történész, numizmatikus
főmuzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Patay Pál dr. (1914)
agrármérnök, régész
ny. tudományos tanácsadó
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Radnóti Klára dr. (1963)
történész
PhD.
főmuzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Rapcsányi László dr. (1925)
újságíró
Budapest

Rezi Kató Gábor (1963)
történész, régész, programozó
matematikus
főigazgató-helyettes
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Rosch Gábor (1939)
okleveles építészmérnök
Budapest

Sárközy Gabriella (1949)
könyvtáros
főosztályvezető-helyettes
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Striczki Teréz (1972)
történész, szociológus
főigazgatósági titkár
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

G. Szabó Zoltán (1960)
etnográfus
főmuzeológus
Néprajzi Múzeum
Budapest

Szemkeő Endre dr. (1946)
levéltáros
főmuzeológus
Néprajzi Múzeum
Budapest

Szóllósy Gábor dr. (1954)
okl. agrármérnök
főosztályvezető-helyettes
Magyar Mezőgazdasági Múzeum
Budapest

Szulovszky János dr. (1962)
etnográfus, történész
kandidátus
tudományos főmunkatárs
MTA Történettudományi Intézet
Budapest

Torbágyi Melinda dr. (1949)
régész
PhD.
főosztályvezető
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

MAGYAR MÚZEUMOK

